

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**DOĞA, TOPLUM VE MODERN DEVLET:
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YENİDEN BAKMAK**

Nevcihan Karaosman

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

DOĞA, TOPLUM VE MODERN DEVLET:
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YENİDEN BAKMAK

Nevcihan Karaosman

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

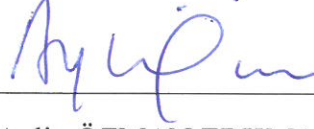
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

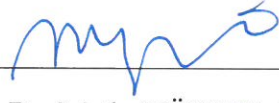
Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Nevcihan KARAOSMAN tarafından hazırlanan “DOĞA, TOPLUM VE MODERN DEVLET: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YENİDEN BAKMAK” başlıklı bu çalışma, 15 Haziran 2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

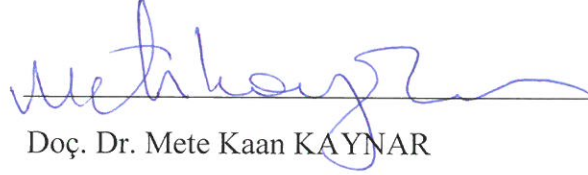
Prof. Dr. Aylin ÖZMAN ERKMAN (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Metin YÜKSEL (Danışman)

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR

Yrd. Doç. Dr. Özlem SERT

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

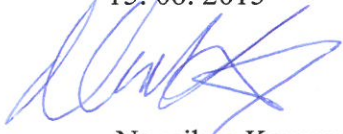
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

15.06.2015

Nevcihan Karaosman

TEŞEKKÜR

Üniversite boyunca ve özellikle yüksek lisans çalışmalarım esnasında çok sayıda kişiden akademik, entelektüel ve duygusal anlamda yardım ve destek gördüm. Öncelikle, bu tezin ortaya çıkmasında, ilerlemesinde ve son halini almasında, emeğini, yardımlarını, sabrını, gösterdiği özeni ve dikkati benden hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Metin Yüksel'e müteşekkirim. Yüksek lisansta *Ortadoğu'da Siyaset* dersini kendisinden aldığım günden beri akademik hayatımda büyük değişiklikler oldu. Bu süreci, Metin Hocamdan önce ve sonra olarak tanımlamak ve katkılarının akademik hayatım için bir devrim olduğunu söylemek, bu emeğe hakkını verebilmek adına asla abartı olmayacaktır. Yol göstericiliği sayesinde, o zamana kadar haberdar olmadığım pek çok yeni şey okudum, öğrendim. Bütün bunları kendisinin engin entelektüel birikimi, akademik çalışma şevki ve heyecanı ışığında büyük bir zevkle ve merakla yaptım. İşte bu ışık ve merak, bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok önemli bir katkı sağladı. Son zamanlarda güvenimi yeniden kazanıp akademik çalışmalarına devam etmemde beni yüreklendirdi ve aynı zamanda ilham kaynağı oldu. Eğitim hayatıma dönüp baktığımda, Yrd. Doç. Dr. Metin Yüksel'in, var olan akademisyen kalıplarını yıkarak bunun ötesine geçen birikimi, yardımları, ilgisi, özeni ve entelektüelliği sayesinde bana bahşettiği büyük birikimi görmemek imkansız.

Tez jürime katılmayı kabul ederek değerli yorum, öneri ve eleştirilerde bulunan jüri üyelerine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Aylin Özman Erkman, tezin ilk halini görmesinden başlayarak son halinin şekillenmesine kadar beni cesaretlendirmekle kalmadı, yöntem kısmının netleşmesine dönük yapıcı yorumlarda ve katkılarda bulundu. Prof. Dr. Berrin Koyuncu Lorasdağı, titiz okuması ile değerli yorumlar, öneriler ve düzeltmelerde bulunarak tezin son halinin şekillenmesine yardımcı oldu. Doç. Dr. Mete Kaan Kaynar, eleştiri ve yorumları ile tezin iddialarının sağlamlaşmasına katkıda bulunmakla kalmadı, bazı kaynaklara da dikkatimi çekti. Bir eşdanışman gibi entelektüel birikimini, değerli yorumlarını, yardımını ve emeğini benden esirgemeyen ve bütün yoğunluğuna rağmen bana zaman ayırarak tezime sağladığı önemli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Özlem Sert'e de müteşekkirim. Cincinnati Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olup 2015 Bahar döneminde Hacettepe

Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde ziyaretçi öğretim üyesi olarak bulunan Doç. Dr. Elizabeth B. Frierson'a, tez jürimde olmamasına rağmen tez savunmamda bulunma inceliğini gösterdiği ve değerli yorumlarda bulunarak önemli katkılar sağladığı için ayrıca teşekkür ederim.

Lisans eğitimimden beri her zor süreci kolaylaştıran, hiçbir karşılık beklemeden öğrencilerinden desteğini esirgemeyen, büyük bir merakla ve istekle yürüttüğü akademik çalışmalarına gösterdiği özenle örnek aldığım ve bu süreçlere gelmemde önemli rolü bulunan Dr. Kadir Dede, akademik çabalarım ve tezime değerli entelektüel katkılar sağladı.

Eskişehir'de araştırma görevlisi olarak bulunduğum süre boyunca, hem tez sürecinde hem de iş sürecinde gösterdiği sabır ve anlayıştan dolayı kendisine minettar olduğum Yrd. Doç. Dr. Burcu Toğral Koca entelektüel birikimini, desteğini ve yardımlarını benden esirgemeyerek değerli katkılarda bulundu.

Tarım Bakanlığı Eğitim, Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri ve Milli Kütüphane Başkanlığı mikrofilm gazeteler birimi çalışanları yardımlarıyla araştırma sürecimi kolaylaştırdı. Kaynak Yayınları'nda bir süre editörlük yapmış olan Zeynep Özge Iğdır, Kaynak Yayınları'na ait bir kitaptan tezde kullandığım bir harita için yayıneviyle görüşerek izin almam konusunda yardımcı oldu. Önemli bir katkıyı da, arşivden edindiğim Osmanlıca belgeleri modern Türkçe'ye çevirme konusunda yardımlarını esirgemeyen ve tezime yönelik yapıcı yorumlarda bulunan Doç. Dr. Mehmet Topal sağladı.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ve Maliye Bölümü'ndeki araştırma görevlisi arkadaşlarım, Eskişehir'de bulunduğum süreci kolaylaştırarak bütün zor zamanlarımda yanımda oldular ve kararlarımı desteklediler. Esra Doğan, tezime dair önemli yorumlarıyla katkıda bulundu. Değerli oda arkadaşlarım Esmâ Yürük, Eren Özdemir ve Seyfullah Yürük yardımları ve destekleriyle tez yazma sürecimi kolaylaştırdılar.

Dostlarım Burcu Olgun, Bahar Oral ve Zeynep Özge Iğdır'ın lisans hayatımdan beri her zor zamanımda dostluklarıyla yanımda olmalarının yanı sıra, tez sürecinde bana olan desteklerini, güvenlerini, akademik katkılarını ve yardımlarını görmemek imkansız. Onların fikirleri ve yorumları sayesinde hayat daha anlaşılabilir ve yaşanılabilir bir yer. Değerli arkadaşlarım, İrfan Özacit, Işıl Özen ve Merve Karamanlı da yüksek lisansım boyunca yardımlarını esirgemeyerek bu süreçte bana destek oldular.

Oldukça önemli ve büyük bir teşekkürü de elbette ailem hak ediyor. Annem, Babam, Ablam ve Emre Ağabeyim, eğitim hayatım boyunca desteklerini, bana olan güvenlerini ve sabırlarını hiç eksik etmediler. Annem ve Babam, hayat görüşleri ve fedakarlıkları ile bugünlere gelmemi sağladı. Ablam Nurhayat Yılmaz, üniversite'yi kazanarak Ankara'ya gelebilmemi, yüksek lisans yaparak hayallerimin peşinden koşmamı, inanılmaz fedakarlıkları ve yol göstericiliğiyle mümkün kıldı. Pek çok şeyi ve bu tezi yazmayı onun sayesinde başardım. Bu süreçte, yeğenlerim Alya ve Demir'de moral ve yaşam kaynağım oldular.

Ve son olarak, bu tezi yazmayı, hayatı yaşamayı, hayallerimi ve çabalarımı anlamlı ve mümkün kılan, benden fedakarlığını ve sabrını hiç esirgemeyen, kendisinden çok şey öğrendiğim ve öğreneceğim nişanlım Armağan Özbilge'ye müteşekkirim. Bu tez onun için ve onun varlığı sayesinde yazıldı.

ÖZET

Bu çalışma modern devletin doğal ve toplumsal dünyayı yeniden şekillendirme karakteristiğine vurgu yapan teorik çalışmalardan esinlenerek Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşunu takip eden on yıl boyunca artan çekirge salgınları ile mücadelesini mercek altına almaktadır. Aynı yıllara tekabül eden Ağrı’daki Kürt isyanı çekirge saldırıları gibi yeni kurulan ulus-devletin uğraştığı bir diğer *problemi* olmuştur. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Meclis görüşmeleri, kanun metinleri (Çekirge Kanunu) ve dönemin resmi ideolojik söylemine yakın basınına inceleyerek ortaya çıkardığım bu doğal (çekirge) ve toplumsal (Kürt) muhalefet de benzer söylemsel ve yöntemsel stratejilerle modern Cumhuriyet tarafından bastırılmıştır. Bu çalışmanın orijinal ve ısrarlı vurgusu insan-merkezci, devlet-merkezci ve modernleşmeci yaklaşımların gölgesinde yapılan akademik çalışmaların eksik kaldığı iddiasıdır. Sosyal tarih, Maduniyet Çalışmaları, sömürgecilik-sonrası eleştirinin yanı sıra doğa çalışmaları gibi bir dizi eleştirel alandan esinlenen bu çalışma, yukarıda sözü edilen birincil kaynaklarla bu eleştirileri erken Cumhuriyet dönemi bağlamında tartışmaya girişmektedir. Bu anlamda insan dışındaki doğa unsurlarının ikincil hale getirildiği ya da yok sayıldığı tarihi anlatılara eleştirel bakış açısı getiren bu çalışma çekirgeleri dikkate alarak bu dönemi yeniden değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda doğanın bir unsuru olan çekirgelere yönelik erken Cumhuriyet döneminde mevcut tasavvurların homojen ulus inşası sürecinde Kürt nüfusun da burada önerdiğim şekliyle ‘hayvan-insan’ olarak temsil edilmesinde nasıl bir rol oynadığını mercek altına almaktadır. Bu çerçevede ‘hayvan-insanlar’ olarak temsil edilen Kürtlerin isyanı da *çekirge mücadele usulü ile tepelenmiştir*.

Anahtar Sözcükler

Çekirgeler, Kürtler, Doğa, Ulus inşası, Söylem, Modern devlet, Türkiye.

ABSTRACT

Inspired by the theoretical studies focusing on the modern state's characteristic to reshape both social and natural worlds, this thesis sheds light upon the increasing swarms of locusts seen in Turkey during the decade following the establishment of the Turkish Republic. Another issue that the newly established nation-state had to deal with was the Kurdish revolt in the eastern province of Ağrı around the same period as the swarms of locusts. By means of an exploration of the documents from the Prime Ministry Republican Archives, Parliamentary Minutes, laws (Law on Locusts) and the press reflecting official ideological discourse, I argue that both natural and social resistance by the locusts and the Kurds was represented from within the same discursive framework. Likewise, both of these natural and social resistance was crushed by the modern Republican state by means by the use of similar military/technological strategies. The original and insistent emphasis of this work is that research undertaken under the influence of anthropocentric, state-centric and modernizationist approaches without due attention to natural phenomena are bound to remain ill-balanced. Inspired broadly by such critical fields of study as social history, Subaltern Studies, post-colonial criticism and environmental studies, this study attempts a discourse analysis of the above-mentioned primary sources in light of the relevant secondary literature and in the political and historical context of early Republican Turkey. Critical of dominant historical narratives marginalizing, if not completely disregarding natural phenomena, this study thus revisits early Republican period with specific attention to locusts. Moreover, this study extends the modern Republican representation of and struggle with locusts to its homogeneous nation-building project in which the Kurds are represented as beast-humans. Imagined as beast-humans, the Kurds' revolt was also suppressed by the same military strategy deployed to suppress the swarms of locusts.

Key Words

Locusts, Kurds, Nature, Nation-building, Discourse, Modern State, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	İ
BİLDİRİM	İİ
TEŞEKKÜR	İİİ
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XI
TABLOLAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
1.1. YÖNTEM	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
MODERN DEVLETE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR	10
1.1. TARİH VE TARİHYAZIMI	10
1.2. MODERN DEVLETİN TASAVVURU: DOĞA VE TOPLUM.....	18
1.3. HAYVANLAR, MODERN DEVLET VE TARİHYAZIMI.....	26
1.4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TOPLUMSAL VE SİYASAL TARİHYAZIMI.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİRGELER VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ.....	34
2.1. TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	35
2.2. KİMLİK POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	39
2.3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇEKİRGELER	47
2.3.1. Çekirgeleri Okumak	47
2.3.2. Geç Osmanlı Döneminde Çekirgelerle Mücadele.....	55
2.3.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Çekirgelerle Mücadele	60
2.3.3.1. Çekirge Kanunu	68
2.3.4. “Çekirgelere İlanı Harp”: 1930 Yılında Gazetelerde Çekirgeler	76
2.3.5. Sonuç	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET’İN HAYVAN-İNSANLARLA MÜCADELESİ:	81
AĞRI İSYANI, 1926-1930	81
3.1. BİR SÖYLEMİN İNŞASI.....	82
3.2. AĞRI İSYANI.....	89
3.2.1. “Temizlik Başladı”: Ağrı İsyanı’nın Gazetelere Yansıması	92
3.2.2. Ağrı İsyanı ve Yabancı Devletler	95

3.3. KÜRTLER VE ÇEKİRGELER.....	96
3.4. BİR KİMLİK İNŞASI.....	102
3.4.1. Zilan Deresi Hadisesi	102
3.4.2. “Ordumuza Şeref Veren Büyük Muvaffakiyet”: Bir ‘İmha’ Hikâyesi	105
3.4.3. Görsel Kodlar Oluşturmak: Karikatürlerde Ağrı İsyanı.....	108
3.4.4. Modern Yöntemleri Kullanmak: Haritalar, Sayılar ve Tayyareler ..	111
3.5. SONUÇ	115
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	121
EKLER.....	142
EK 1: ÇEKİRGE KANUNU, 16 HAZİRAN 1926.....	142
EK 2: ULUSLARARASI ÇEKİRGE MÜCADELE MUKAVELESİ, 20 MAYIS 1926.....	144
EK 3: ORİJİNALLİK RAPORU	146
EK 4: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU.....	147

ŞEKİLLER DİZİNİ

- Şekil 1:** Dünya’da çekirge istilasına uğrayan alanlar, (Balâmîr, 1973: 8).....**48**
- Şekil 2:** “Türkiye’de 1930 yılında meydana gelen salgında, 17 ilimizin 58 İlçesi, Çöl çekirgesi sürüleri tarafından istila edilmiştir”, (Balâmîr, 1973: 44). **51**
- Şekil 3:** “Fas ve Sudan’dan Gelen Çekirgeler”, *Akşam*, 25 Nisan 1930: 6. ....**77**
- Şekil 4:** New York City’deki bir hayvan-insan bahçesinden bir fotoğraf, 1906. ....**85**
- Şekil 5:** “Ordumuza şeref veren büyük muvaffakiyet: Eşkîya çekirge mücadelesi usulile tepelendi”, *Vakit*, 17 Temmuz 1930: 1. ....**98**
- Şekil 6:** “İran hududu içinde silahlanıp hudutlarımıza tecavüz eden haydutlar tamamen sarılmıştır”, *Milliyet*, 3 Temmuz 1930: 1. ....**109**
- Şekil 7:** “Ağrı Dağı üzerindeki askeri harekâtımız inkişaf ediyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1930: 1. ....**110**
- Şekil 8:** Dokuzuncu Tümenin Tedip Harekâtını Gösterir Harita, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyamları I*, 2012: 268. ....**112**
- Şekil 9:** “Çaldıran ve Van tarama sahasını gösterir harita”, *Vakit*, 18 Temmuz 1930: 1. ....**113**
- Şekil 10:** “Bomba yağdırılıyor... Tayyarelerimiz Ağrı dağı daimi ateş altında tutuyor”, *Akşam*, 17 Temmuz 1930: 1.....**115**

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: “1930-1962 yılları arasında meydana gelen salgınlarda Çöl Çekirgesi sürülerinin istila ettiği iller ve illerin istilaya uğrama adedi”, (Balâmir, 1973: 15).	50
Tablo 2: Cumhuriyet dönemi uluslararası çekirge mücadelesi kongreleri ve konferansları.....	65

GİRİŞ

İnsan-merkezci tarihi anlatıların eleştirisine katkıda bulunma hedefindeki bu çalışma erken Cumhuriyet Türkiye'sinde çekirgelerle mücadele üzerinden modern ulus-devlet siyasetine farklı bir açıdan ışık tutmaktadır. Bu çalışmada erken Cumhuriyet döneminde egemen siyasi elitlerin doğa tahayyülü ve tasarrufu çekirge salgınları ile mücadele üzerinden değerlendirilmektedir. Bu anlamda bu döneme ilişkin kaleme alınan mevcut tarih anlatılarında egemen olan insan-merkezciliğin dışında alternatif bir tarihyazım denemesine çekirgeler bağlamında girişmekteyim. Timothy Mitchell'in *Can the Mosquito Speak?* (2002) ve Alan Mikhail'in *Unleashing the Beast: Animals, Energy, and the Economy of Labor in Ottoman Egypt* (2013) adlı, Mısır'ın tarihine hayvanlar üzerinden ışık tutan makaleleri bu çalışmaya ilham veren çalışmalar oldu. Mevcut akademik literatürde, erken Cumhuriyet döneminin toplumsal ve siyasal yaşamına doğa ve hayvan perspektifinden bakan bir çalışmanın bulunmaması bu tezin kalkış noktası oldu. Yaygın akademik çalışmaların insan-merkezci yaklaşımlar nedeniyle yarattığı boşluğu doldurmak amacıyla başlayan bu çalışmanın başta niyetlenilmemiş olmakla beraber orijinal bir keşfi de şu oldu: modern devletin doğa tasavvuru toplum tasavvuru ile de örtüşen bir özellik arz etmektedir. Bu bağlamda, erken Cumhuriyet döneminde doğanın bir unsuru olan çekirgelere yönelik mevcut tasavvurlar homojen ulus inşası sürecinde Kürt nüfusun da bu çalışmada önerdiğim şekliyle hayvan-insanlar¹ olarak tasavvur edilmesi ile el ele gitmektedir. Bu çerçevede Ağrı İsyanı döneminde Kürtlerin ilkel, geri kalmış, uygarlaşmamış ve hayvanlar şeklindeki temsiline, bu temsilin dolaşıma sokulduğu dönemin basın aracılığıyla odaklandım. Dönemin basınında, modern ulus-devletin Kürtlere yönelik resmi ideolojik söylemini *ilkellik* ve *vahşilik* bağlamında kuran hayvan benzetmelerine sık sık yer verilmiştir. Cumhuriyet'in uygulamalarını meşrulaştırmaya yönelik olan bu söylemler aynı zamanda oryantalist söylemlerin kendi doğusunu yaratan² toplumlardaki bir tezahürü gibi görünmektedir.

---

¹ Bu ifadeyi dönemin basınında Kürtlerin 'mahlukat', 'hayvan hayatı yaşayan adamlar', 'insani haklardan yoksun varlıklar' olarak insan ve hayvan arasında tanımlanmalarından ve kısmen de yine ileride sözünü edeceğim *human zoo*'lardan ilham alarak kullanıyorum.

² Bkz. Makdisi (2002).

Bu çalışmanın birinci bölümü, teorik bir arka plan oluşturmaya yönelik olarak tarih, tarihyazımı ve modern devlet üzerine eleştirel ve kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, tarihi anlatıların Aydınlanmacı, modernleşmeci, devlet-merkezci ve insan-merkezci olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir. Her toplumun kendine ait bir tarihi olduğunu reddeden ve toplumları Avrupa-merkezci bir Dünya-tarihi içerisinde tektipleştiren bu anlatılara eleştirel bir bakış açısına ihtiyaç duymaktayız. Bu eleştiriler çerçevesinde alternatif tarihyazımlarına ilişkin bir değerlendirmede bulunmaktayım. Maduniyet Okulu'nun Avrupa-merkezci ve seçkin tarihyazımına getirdiği eleştiriler bu çalışmaya esin kaynağı oldu. Bu bağlamda, madun grupların tarihin öznelere olarak görünür kılınmasının önemine olan kanaatim bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Tarihi anlatılarda, doğanın ve insan dışındaki diğer doğa unsurlarının insan-merkezci yaklaşımlar nedeniyle göz ardı edildiği yönündeki eleştirilere ışık tutacağım. İnsan dışında bitki, hayvan, iklim, doğal olaylar ve afetler gibi doğa unsurları tarihi etkileyen ve tarihe şekil veren merkezi unsurlar olduğu halde bu olguların hak ettikleri analitik ilgiyi görmemiş olduklarını gözlemlemek mümkündür. Bu anlamda tarihyazımında bu tür unsurlara yer vermektan kaçınıldığı ve tarihin öznesi olarak sadece sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda egemen insanların yapıp ettiklerinin merkeze alındığı anlatıların baskın olduğu görülmektedir.

Tezin modern devletin ele alındığı, Modern Devlete Eleştirel Yaklaşımlar başlıklı birinci bölümde, ulus-devletlerin tasavvur, proje ve uygulamaları teorik bir çerçevede sunuldu. Bu bağlamda, başta James C. Scott'ın eleştirisi olmak üzere, modern devlete ilişkin eleştirel bakış açıları bu çalışmadaki temel teorik ve kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Modern ulus-devletlerin toplum ve doğaya ilişkin tasavvurlarına geniş bir şekilde yer verilen bu bölümde, devletin çıkarları doğrultusunda okunur kılınarak dönüştürülen ve şekillendirilen doğaya ve topluma yönelik uygulamaların benzerliği dikkat çekicidir. Doğanın unsurlarını zararlı ve zararsız olarak kategorize eden modern devlet mantığının toplumsal unsurları da benzer bir sınıflandırmaya tabi tutan tasavvuru zararlıları imha etmeye yönelik bir yaklaşıma zemin hazırlamaktadır. Bu bölümde değinilen önemli bir diğer husus ise bilimin modern devlet uygulamalarında oynadığı temel önemdeki rolüdür. Bu çerçevede bilim modern devlet uygulamalarını bilimsellik temelinde meşrulaştırmaktadır.

Bu bölümün üçüncü alt başlığında erken Cumhuriyet dönemi sosyal ve siyasal tarihine ilişkin varolan akademik literatürün -modern devlete ilişkin eleştirel kavramsal ve teorik çerçevenin sunduğu imkânlarla- eleştirel bir değerlendirmesi yer almaktadır. Bu bağlamda, bu döneme ilişkin mevcut literatürün ağırlıklı olarak devlet-merkezci, modernleşmeci ve insan-merkezci bir manzara sunduğu, doğayı ya hiç hesaba katmadığı yahut doğaya ancak ikincil önemde bir fenomen olarak yer verdiği görülmektedir. Bu tez bu boşluğun altını çizmekte ve bu alandaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır.

Tezin ikinci bölümü, Türkiye’de 1920’lerin ikinci yarısından 1930’ların sonlarına dek ulus-devletin çekirgelerle mücadelesinin hangi yasal düzenlemeler ve pratikler ile tezahür ettiğine ışık tutmaktadır. Önceki bölümde oluşturulan teorik arka plan ve literatür değerlendirmesi çerçevesinde bu bölüm modern devletin doğayı yeniden şekillendirme amaçlı projelerine yer vermektedir. Bu amaçla bahsi geçen dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasal bağlamının bir incelemesine ve çekirgelerle mücadelenin mantığını anlamak açısından dönemin tarım politikalarına dair bir değerlendirme yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, çekirgelerin modern devletin tarımsal faaliyetlere yönelik projelerine verdiği zarar nedeniyle müdahaleye tabi kılınması, bu bölümde dönemin tarımının değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır. Bu bağlamda, bu bölüm, 1920’lerin ilk yarısında geliştirilen ekonomik planların 1929 Büyük Bunalımı’ndan sonra değişmesinin tarım politikaları üzerindeki etkilerini de incelemektedir.

Bu dönem aynı zamanda milliyetçi dil ve tarih inşası alanlarında çalışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türk Tarih Tezi geliştirilmiş ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Kimlik politikalarının şekillendirdiği bu çalışmalar Türk ulusunun etnik sınırlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın bu kısmında, ulusun inşasında önemli bir yer işgal eden bu çalışmaların özellikle Kürtlere yönelik etkilerine yer verilmektedir. Bir başka deyişle, dönemin Türk ulus kimliği inşa sürecini bilmek hayvan-insanlar olarak temsil edilen Kürtlerin neden bu şekilde temsil edildiğini anlamak için elzem olduğundan dönemin Türk ulusal kimliği inşa projesine yer verilmektedir. Bu nedenle bu bölüm erken Cumhuriyet döneminin çekirgeler ve Kürtler

için modern devletin mantığına dayanarak geliştirdiği benzer tasavvurlarına dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Erken Cumhuriyet döneminin doğaya yönelik tasavvurlarının 1930 yılında çekirge salgınları bağlamında ele alındığı bu bölümün önemli kısımlarından birini çekirgelere yönelik bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Çekirgeleri, Scott'ın ifadesiyle, okunur kılmaya yönelik bu çalışmalar modern devletin uygulamalarını kolaylaştırmıştır. Başka birçok toplumsal ve siyasal düzlemde olduğu gibi çekirgelerle mücadelede de Cumhuriyet döneminin geç Osmanlı döneminden tevarüs ettiği uygulamalar olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bir başka ifade ile, geç Osmanlı döneminde çekirgelerle mücadeleye kısa bir bakış gerek bu meselenin tarihsel önemini gerekse çekirgelerle mücadelede geç Osmanlı dönemi ile sürekliliği göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu süreklilikte belki de en başat tarihsel kayıt 1916'da ve 1926'da çekirge mücadelesi için yapılan Meclis görüşmeleri ve çıkarılan Çekirge Kanunu'dur.

Bu çalışmanın vurguladığı gibi, çekirgelerin tarihsel özne olduklarının belki de en bariz ispatı 1926 yılında çıkarılan Çekirge Kanunu'dur. Erken Cumhuriyet döneminde devletin sadece toplumsal dünyayı değil doğal dünyayı da yeniden şekillendirme amaçlı tasavvurlarını göstermesi açısından önemli olan bu kanun, çekirge salgınlarının sıklığına ve yoğunluğuna bağlı olarak sonraki yıllarda da uygulanmaya devam etmiştir. Çekirge Kanunu'nun özellikle çekirge mücadelesinde halka mükellefiyet getiren ve mükellefiyetin yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak cezai yaptırımlara ilişkin maddeleri dikkat çekici görünmektedir. 1930 yılında gerçekleşen yoğun çekirge salgınları nedeniyle Çekirge Kanunu yeniden gündeme gelmiş ve ufak değişikliklerle uygulanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, Çekirge Kanunu bu çalışmanın temel iddiasının bel kemiğini oluşturmaktadır.

Çekirge istilasının ve bu istila ile mücadelenin Türkiye ile sınırlı olmayıp komşu Orta Doğu coğrafyasından özellikle Fransız sömürgesi olan Suriye ve Lübnan'da da görülmesi uluslararası işbirliğini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda Şam ve Kudüs'te bu dönemde çekirge mücadelesi için gerçekleştirilen uluslararası konferanslara Türkiye'den de görevli olarak gönderilen katılımcılar olduğu görülmektedir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde yaptığım araştırmalar sonucu elde ettiğim belgeler genellikle katılımcıların konferanslar için görevlendirilmelerinden ve devletin bu masraflarına dair yazışmalarından oluşmaktadır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nin yanı sıra bu dönemde bu konuda cereyan eden Meclis görüşmeleri de bu tezin birincil kaynakları arasında bulunmaktadır.

1930 yılında yaşanan yoğun çekirge salgınına ilişkin dönemin gazetelerini incelerken Ağrı İsyanı'nın yer aldığı haberler ve bu haberlerde Kürtlere yönelik söylemin dikkat çekici bir sıklık arz ettiğini gözlemledim. Bu gazeteler çekirge istilasına yönelik haberlerde çekirgelerin imhasına ilişkin bilgiler verirken benzer imha söylemini Kürtlere karşı da kullanmaktadır. Dikkat çekici bu noktaların ardından Kürtlerin çekirgelere benzetildiği ve çekirge usulüyle tepelendiğine ilişkin haberlerin gazetelerde yer alması bu çalışmada üçüncü bölümün varlığını -her ne kadar kalkış noktasında böyle bir araştırma sorusu yok idiyse de- anlamlı ve gerekli kıldı. Bu düşüncelerle, tezin üçüncü ve son bölümü modern ulus-devlet uygulamalarının hem doğal hem de toplumsal dünyada el ele gittiğini göstermektedir. Bir başka deyişle, bu dönemde devlet elitlerinin çekirgeler ve Kürtler için öngörüp uygulamaya geçirdiği imha projeleri modern devletin hem doğayı hem de toplumu yeniden şekillendirme hedefleri olması bağlamında birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu dönemde inşa edilen bir ulusun ötekileştirilen unsurları olarak Kürtler, resmi ideolojinin belirlediği bir söylemin meşrulaştırdığı uygulamalara maruz kalmışlardır. 1930 yılı Ağrı İsyanı'nın gazetelere yansısıyla birlikte Kürtlere yönelik söylemin basın aracılığıyla yaygınlaştırıldığı görülmektedir. Bu söylemin analizini içeren bu bölüm inşa edilen ulusun oryantalist algılarla beslendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, modern Türk devleti karşısında hayvan benzetmeleriyle ilkel ve vahşi olarak resmedilen Kürtler modernist uygulamalara maruz bırakılarak 'imha' edilmiş ve isyan bastırılmıştır. Çalışmanın bu bölümü Milli Kütüphane'nin basın koleksiyonunda bulunan Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit ve Son Posta gazetelerinin Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarındaki sayılarının incelenmesine dayanmaktadır.

Bu çalışmanın konusu gereği başvurduğum sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarındaki kaynaklar ilginç bir şekilde bu alanlardaki bilgi paylaşımına olan ihtiyacı göstermektedir. Araştırmanın ortaya çıkmasında incelediğim Ziraat Fakültesi dergileri,

Biyoloji bölümlerinin çalışmaları ve entomolojik [böcek bilimi] kaynaklar olmazsa bu çalışma eksik kalırdı. Ancak bu incelemeler birbirinden ayrı olarak görülen alanların birbirini besleyen alanlar olabileceğini gösterdi. Bu nedenle, bu çalışma aynı zamanda disiplinlerarası işbirliğinin gereğine ve önemine de işaret etmektedir.

Son yıllarda, beşeri ve sosyal bilim disiplinlerinde doğa ve hayvan çalışmaları alanında yapılan araştırmalar bu tezin iddialarını güçlendiren dayanaklar oldular. Günümüzde, dünyanın diğer pek çok üniversitesinde olduğu gibi, Princeton Üniversitesi'nde *Humans and Animals: Boundaries and Bonds, Sciences and Sites*,³ New York Üniversitesi'nde *Topics in Environmental History: The History of Animals*,⁴ MIT'de *People and Other Animals*⁵, Tazmania Üniversitesi'nde *Sociology of Nature*⁶ dersleri verilmektedir. Bunun yanı sıra, Avustralya'da *Australasian Animal Studies*⁷ adlı derneğin faaliyetleri dikkat çekicidir. Bütün bu gelişmeler, Türkiye'de sosyal ve siyasal tarihin incelenmesinde doğa ve hayvanların da analize dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir.

1.1. YÖNTEM

Modern devletin doğaya ve topluma yönelik tasavvuru ve tasarrufu ortak bir zeminde buluşmaktadır. Modern devlet varlığını ve gücünü sürdürebilmek için, öncelikle doğanın ve toplumun bilgisine ulaşır. Bu bilgiyi, onları yeniden inşa etmede kullanır. Bu inşa süreci devletin kullandığı araçlar yoluyla mümkün ve meşru kılınır. Söylem bu araçlardan biridir. Söylemin işlevi sadece bu inşayı meşrulaştırmak değil, aynı zamanda doğa ve toplum mühendisliğinin dayandığı ortak mantığı gizlemektir. Foucault'un bilgi, iktidar ve söylem ilişkisini görünür kılan yaklaşımı bu çalışmanın yönteminin ortaya çıkmasında oldukça önemli olmuştur. Bu bağlamda, bu tez, erken Cumhuriyet döneminde devletin toplum ve doğaya yönelik uygulanmalarının dayandığı ortak zemini

³ Erişim: 15 Haziran 2015,

http://www.princeton.edu/history/people/data/d/dburnett/profile/teaching/BurnettDG_HOS596_Spring2005.pdf

⁴ Erişim: 15 Haziran 2015, <http://history.fas.nyu.edu/docs/IO/19463/AppuhnSeminar.pdf>

⁵ Erişim: 15 Haziran 2015, <http://ocw.mit.edu/courses/history/21h-380j-people-and-other-animals-fall-2013/Syllabus/>

⁶ Erişim: 01 Haziran 2015, <http://www.utas.edu.au/courses/art/units/hga261-sociology-of-nature>

⁷ Erişim: 15 Haziran 2015, <http://animalstudies.org.au/about>

yazılı ve görsel metinlerin söylem analizi yoluyla ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Söylem analizi, Loomba'nın da altını çizdiği gibi:

Gözle görünür olan ile gizli olan arasındaki, başat olan ile marjinalleştirilmiş olan arasındaki, fikirler ile kurumlar arasındaki bağlantıların izini sürmeyi olanaklı kılar. Söylem analizi iktidarın nasıl da gündelik hayatımızı düzenleyen dil, edebiyat kültür ve kurumlar aracılığıyla işlendiğini görmemize izin verir (1998: 67).

Ulusun hegemonik inşasına hizmet eden söylemler birtakım kalıplaştırılmış kavramlar veya göndermeler kullanılmaksızın hiyerarşik ayrımcılığı gerçekleştiremezler (Stephan, 2001: 313). Modern devletlerin geliştirdiği söylemler zamanla yaygın bir kullanım halini alarak devletin gerekli gördüğü durumlarda yeniden tekrarlanır. Devlet 'ne yaptığının farkında olmayan' cahil grupların hayvansı davranışlarının temsili yoluyla yoğun bir inşa sürecine girmiştir. Temsili yaratan söylemler modern devletlerin ideolojik baskı aygıtları⁸ ile yaygınlaştırılır. Bu bağlamda, Stuart Hall'un Foucault'dan hareketle belirli bir meseleyi, olayı, şeyi temsil etmek olarak tanımladığı söylem kavramı bu çalışma için önemli ve işlevsel bir kavramdır. Hall söylemin dil yoluyla bilgi ve anlamlar yaratmak olduğunu belirtir ve Foucault'nun pratiğe karışmış bütün toplumsal süreçlere nüfuz eden söylem düşüncesine dikkat çeker (1995: 291). Bu söylem, "Batı ve Geri Kalanı" kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Batı basitçe coğrafi bir kavram olmayıp bir fikirdir. Buna göre, Hall "Batı ve Geri Kalanı" (the West and the Rest) söyleminin Batı'yı ileri, sanayileşmiş, seküler, kentli diye temsil ederken dünyanın Batı olmayan/Geri kalanını da geri kalmış, tarımsal, dini, kırsal olarak temsil ettiğini kaydetmektedir (1995: 277). Bu anlamda, Batı ve Geri Kalanı söylemi, Batılı siyasal, toplumsal ve tarihsel tecrübeyi merkeze alırken Batı'nın dışındakileri rüyaların, ütopyaların, fantezilerin ve korkuların konusu haline getirmektedir (Hall, 1995: 289, 300). Söylem, bir şey hakkında ne konuşulması gerektiğini belirler, temsiller oluşturur ve o şey hakkında bilgi üreterek algılar ve pratikler yaratır (Hall, 1995: 316). Cem Deveci'nin de aktardığı gibi:

Bilgi söylemseldir çünkü hangi önermelerin kabul edilip, hangilerinin dışlanacağıнын sınırının çizilmiş olması gerekir. En genel düzeyde, dilde anlam söylemsellik sayesinde oluşur. Dil pratiklerini içeren iktidar yalnızca anlamın

⁸ Louis Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını; dini, öğretimsel, ailesel, hukuki, siyasal, sendikal, kültürel ve haberleşme ideolojik aygıtları olarak belirlemiştir (2000: 33-34).

oluşma sürecinde değil, aynı zamanda oluşmuş söylemlerin toplumsal pratiklerde uygulanması sürecinde de kaçınılmaz olan bir boyuttur (2011: 30).

Modernlik, uygarlık, gelişmişlik ve ilkelik gibi kavramlar bilgi ve iktidar alanlarının birlikte oluşturduğu anlamlar içermektedir. Belirli formlar yaratan bu anlamlar bir temsil oluşturmaktadır. Bu temsili mümkün kılan hakikat, söylem tarafından üretilir ve bu söylem de iktidardan bağımsız değildir:

Hakikat üretilir. Bu hakikat ve hakikat üretimleri iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı değildir; çünkü hem bu iktidar mekanizmaları bu hakikat üretimlerini mümkün kılar, bunlara yol açar, hem de bu hakikat üretimlerinin kendinde bizi bağlayan, birleştiren iktidar etkileri vardır (Foucault, 2003: 173).

Bir iktidar ürünü olarak söylemin oluşturduğu hakikat, kavramlar kullanarak yeni anlamlar yaratır. “Söylemin açığa çıkardığı farklı anlamlar; önceden varolan temaları yeniden hayata geçirmek, birbirine zıt stratejiler yaratmak, belirli bir kavramlar oyunuyla uzlaşmaz bilgilere yer vermek, izin vermek, farklı parçaları kullanmak[tır]” (Foucault, 2014: 51). Bu bağlamda, Foucault, söylenmiş olanın içerisinde söylenenin ne olduğuna ilişkin analizin özelliğine dikkat çeker:

Ortada olan şeyin altında, bir başka söylemin yarı sessiz gevezeliği araştırılmaz; onun niçin olduğundan başka türlü olmadığını, hangi durumda onun ötekinden ayrı olduğunun, ötekilerin arasında ve onlara göre, hiçbir ötekinin işgal edemeyeceği bir yere nasıl sahip olduğunun gösterilmesi gerekir (2014: 41).

Söylem analizi, dili, kavramayı, etkileşimleri, toplumu ve kültürü bütüncül olarak analiz eder (Van Dijk, 1985: 10). Foucaultcu söylemin çözümlenmesi ise söylem üretim merkezlerinin de anlaşılmasını gerektiren bir süreçtir. Bir araştırmacının da belirttiği gibi:

Foucault’ya göre söylem tek başına değil, birlik halinde ve üretimi ile birlikte çözümlenebilir hâle gelmektedir. Söylemin anlaşılır kılınması ise söylemi üreten, çeşitlendiren ve sürekli hale getiren iktidar ve kurumlar aracılığıyla mümkün olmaktadır (Demir Güneş, 2013: 57).

Teun A. Van Dijk, söylem ve söylemin ürettiği bilginin, içerisinde bulunduğu bağlamda ele alınması gerektiğini vurgular. Bu anlamda, söylemin temsilcisi ve bilginin alıcısı konumunda bulunan metin okuyucusu aynı zamanda bu bağlamın da temsilcisidir. Söylemi ortaya çıkaran iletişimsel süreçlerin (bağlamın) sosyal boyutları sistematik bir

analizi gerektirir. Bağlamın temsilcisi olarak okuyucuya ait olan bu analiz, söylemin güvenilirliğini belirler (Van Dijk, 2014: 152-153). Bu çalışma boyunca, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nden edinilen belgeler, Meclis tutanakları, kanun metinleri, gazete haberleri ve karikatürleri gibi yazılı metinler ve görsel imajlar, içerisinde buldukları tarihsel bağlamda söylem analizine tabi tutuldu. Bu çerçevede yapılan analiz sonucunda, erken Cumhuriyet döneminin doğaya ve topluma yönelik tasavvurlarının beslendiği ortak söylemsel bağlam ortaya çıkarıldı. 1930 yılında Ağrı İsyanı'nın gazetelere yansısıyla birlikte, Kürtlere yönelik inşa edilen söylem, onları doğayla özdeş kılarak, devletin tasfiye uygulamalarına meşru zemin hazırladı. Kürtlerin ilkel, vahşi ve medeniyetten yoksun oldukları söylemi, dönemin resmi ideolojisini yansıtan gazeteler tarafından dolaşıma sokuldu. Bu söylemle birlikte, Kürtler insani vasıflardan ve haklardan, insani yaşama ortamlarından mahrum kılınmak istemiş, hayvan-insanlar olarak inşa edilmişlerdir. Devletin Kürt isyancılara karşı giriştiği 'imha' planları bu söylemle desteklenmiştir. 1930'da yaşanan yoğun çekirge istilasına ise, devletin, kanunları ve ordusu gibi pek çok unsuru ile mücadeleye başlamasına neden olmuş, çekirgeler yoğun çabalar sonucu imha edilmiştir. Bu dönemde, devletin doğaya ve topluma yönelik müdahalesinde kullandığı dil, yöntemler ve araçlar ortaktır. Bu çalışmada yapılan söylem analizi, bu ortak bağlamda, Kürtlerin "çekirge mücadele usulü ile" tasfiye edilmesine zemin hazırlayan resmi ideolojik söylemi ve uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda, modern devlete dair eleştirel yaklaşımlarla kurulan teori çerçevesinde, doğaya ve topluma yönelik tasavvurlar ve tasarruflar ortaya konulmuş, hem çekirge salgınları hem Ağrı İsyanı ile mücadelede kullanılan resmi ideolojik söylemin aynı çerçevede bulunduğu gözlemlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN DEVLETE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR

Bu bölüm modern devlet hakkında eleştirel bir kavramsal ve teorik tartışmaya odaklanacaktır. Modern devletin veya başka bir deyişle ulus-devletin eleştirel bir incelemesi, erken Cumhuriyet Türkiye'sinde çekirge salgını ile mücadelede pratiğe geçirilen bir dizi yasal düzenlemenin yanı sıra çeşitli projeleri anlamlandırmada işlevsel bir kavramsal ve teorik çerçeve sunmaktadır. Bu amaçla, öncelikle tarih, tarihyazımı ve modern devlet hakkında teorik bir tartışmaya girişeceğim. Bu bağlamda, erken Cumhuriyet dönemine ilişkin hâkim ideolojik söylemin belirlediği resmi tarihyazımının yanı sıra önemli bir dereceye kadar akademik çalışmaların da modernleşmeci, devlet ve insan-merkezci bir özellikle malul olduklarını iddia edeceğim.

1.1. TARİH VE TARİHYAZIMI

Doğanın unsurları birbirleriyle etkileşim içerisinde bir yaşanmışlık var eder. Bu yaşanmışlık sabit bir rotayı takip eden tek yönlü ve düzçizgisel bir akış olarak nitelendirilemez. Bu nedenle geçmişe ilişkin sıradan bir olgu ve salt geçmiş tarih olarak değerlendirilmemelidir. Ancak Edward Hallet Carr'ın da işaret ettiği üzere, olguları tarihi kılan değerleri ve ölçütleri belirleyen ne olduğu her zaman tartışmaya açıktır (2008: 15). Tarihe ilişkin tanımlamaların çeşitliliği ve belirsizliği tarihin aktarımına ilişkin sorunları da beraberinde getirmiştir. Tarihi sözlü ve yazılı olarak aktarmaya ilişkin var olan güçlükler tarihin tek boyutlu, Avrupa-merkezci, modernleşmeci, seçkin ve devlet-merkezci anlatımlarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, tarihi yeniden düşünmek arzusu, insanlığın varoluşundan hemen sonraki ilk anısını hatırlama çabası kadar eskidir. Bununla beraber, tarihe dair Harry Harootunian'ın yaptığı şu uyarı anlamlı görünmektedir: “Tarih sadece hafıza, şeylerin geçmişte oldukları şekliyle hatırlanması, ‘edimsel olarak ne olduğunu’ göstermeyi vaat eden tarafsız bir bakış açısı, bir şeyleri muhafaza etmek ya da sadece bir arşiv demek değildir” (2006: 28).

Geçmişin nasıl aktarıldığı ve geçmiş olguların nasıl tarih haline getirildiği sorusu temel bir sorunsala işaret etmektedir. Bu bağlamda, anlatıcının rolü önemlidir. Anlatıcının, tarihi tamamen ve cereyan ettiği şekilde aktarması olanaksızdır. Anlatıcıyı tarihçi kılan özellik ise sınırlı ve özgül bazı etkenlerle ortaya koyduğu olgulardır. Tarihçinin zihninde yeniden yaratılan tarihin yaşanmış olan gerçeklikten kaçınılmaz olarak farklıdır. Bir başka deyişle, tarihin inşası/yazımı ve yaşanan deneyimlerin bir anlatı şeklinde sunulması tarihçi tarafından mecburen seçilmiş bazı unsurlara dayanmak durumundadır. Carr'ın vurguladığı üzere: “tarih, tarihi üstünde çalıştığı düşüncenin, tarihçinin zihninde yeniden oluşmasıdır” (2008: 26). Bu nedenle Carr, olguları incelemeyi önce tarihçiyi incelemeyi önerir: “Geçmiş bir eylem, tarihçi onun altında yatan düşüncüyü anlamadıkça ölüdür, yani tarihçi için anlamsızdır” (2008: 27). Bir işleme süreci olarak tarihçinin yaptığı, mekân ve zaman dolayımıyla kalıba sokulmuş olguları belgelerden çıkarmaktır. Ancak, tarihçinin düşünceleri de zaman ve yer ortamıyla kalıplanmıştır (Carr, 2008: 19, 20, 51).

Tarihin geçmiş olgulara yüklediği değer, belirli bir sona ulaşmayı hedeflediği kabul edilirse, geleceğin ve dolayısıyla yeni tarihi olguların da bir sonu var demektir. Bu bağlamda, tarihi olguların süreklilik arz etmesi ya da sonlu olması tarihsellik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Tarihyazımına yeni bir yaklaşım getiren Maduniyet Okulu'nun önde gelen figürlerinden olan Ranajit Guha, ‘tarihselliğe hakkını veren bir tarihyazımı’na ilişkin görüşlerini kaleme aldığı *Dünya Tarihinin Sınırında Tarih* (2006) adlı eserinde Dünya-tarihi⁹ anlayışının içerisinde kapalı kalmış ve eritilmiş tarihselliğe dikkat çeker. Bu bağlamda, amaç “tarihten dışlanmış ve tarihin kenarına itilmiş halkların” tarihsiz halklar olarak nitelendirilmelerinin geçersizliğini vurgulamaktır (Guha, 2006: 21). Benzer bir biçimde Edward Said, tarihyazımının tek-tipleştirilmesine ilişkin eleştirilerinde, “sayısız tarihi ve baş döndürücü çeşitlilikte halk, dil, deneyim ve kültürü içeren sonsuz tarihsel tortu”nun bir tarafa itildiğini ve görmezlikten geldiğini belirtir (2008: iii).

---

⁹ Hegel'in kullanımıyla: Die Weltgeschichte. Hegel bu terimi Aydınlanma'dan miras almış, onu işlemiş ve ona yeni bir içerik bahşetmiş ve böylece kavramı ‘tarihteki akıl’ ile eş anlamlı hale getirmiştir (Guha, 2006: 14). Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih* adlı kitabında iki sözcük arasına kısa çizgi koyarak bu ifadenin bir betimlemeden ziyade bir kavram olduğunu vurgulamayı amaçlamıştır (2006: 14).

Modernleşme teorilerinin etkisi altında yazılan tarih, ‘tarihsiz halklar’ın oluşturulduğu bir inşa sürecidir. Harootunian’ın vurguladığı üzere, modernleşme kuramı, Avrupa ve ABD’den sonra sınırlanan bölgeleri ve sömürgeleşen ülkelere göre geri kalmış olan sömürge alanlarını geç gelenler olarak tanımlamak ve bu toplumları gelişmenin ve tarihsel zamanın içindeki homojenliğin çerçevesinde yeniden düzenlemek amacıyla kullanılmıştır (2006: 75). Bu bağlamda, dünya tarihini gelişmiş ve geri kalmış devletler hiyerarşisinde, gelişmiş devletlerin izinde yazmak devleti olmayan göçebe halkları tarihsiz kılarken bazı devletleri de tarihin tek aktörü haline getirmiştir (Sert, 2014: 25-27).

Ulusal tarihçilik ve sömürgecilik deneyimine sahip Avrupa-merkezci tarihçilik ‘Aydınlanma’dan nasibini alamamış’ halkların seçkinler nezdinde kaleme alınmış anlatılarına ilişkindir (Guha, 2006: 22). Hegel’in Dünya-tarihi, devletsiz halkların bir olmayan tarihlerine vurgu yapar. Devlet, Dünya-tarihi denen o en modern ve devingen icadın lokomotifini olarak görülür (Guha, 2006: 23). Hegel, bir halkın ya da ulusun tarihinin olmamasının yazmayı bilmemesinden değil, devleti olmadığı için yazacak hiçbir şeyi olmamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Guha Batılı devletlerin, devletsiz toplumların tarihini belirlemedeki bu rolünün, tüm toplumlar için genel geçer bir tarih yaratmak olduğunu belirtir:

Dünya-tarihi tarih-öncesi diyara nüfuz etmekle kalmayıp, Hindistan’da ve sömürge dünyanın herhangi bir yerinde olduğu gibi, devletçi özünü ulusallaştırmak ya da yerlileştirmek yoluyla orada gelişmeye devam ediyorsa, bunun sebebi Batılı devlet-sisteminin, yürürlükte olduğu her yerde, geçmişi kendi koşullarına uyarlı olarak tarihselleştirmek zorunda olmasıdır. Bu süreçte dünyanın nesri değerini yitirir, tarihselliğin kapsamı daralır ve böylece dar bir biçimde inşa edilen tarihyazımı, tarihin tümü adına konuşur hale gelir (2006: 66).

Guha’nın dikkat çektiği gibi Avrupa-merkezci tarihi anlatılar tüm tarihin yerini alır. Bu tarih “aktörü batı olan, zamanı doğrusal, mekânı sınırlı” (Sert, 2014: 28) anlatılar sunar. Benzer şekilde resmi ideolojinin şekillendirdiği tarihyazımı da bütün tarihi olguları belirler ve sınırlandırır. Bu bağlamda, tarihi olguların hangi ekseninde ve nasıl bir anlatımla yapılacağını belirleyen de resmi tarihyazımıdır.

Dünya-tarihinin tektipleştirdiği tarihi anlatılar, farklılıklar gözetilmeksizin her toplum için türdeş bir kalıp halinde sunulur. Tarihin tümü adına konuşan olgular, devletlerin

çıkarları doğrultusunda koşullara uyarlı hale getirilerek resmi tarihin inşası gerçekleştirilir. Bu bağlamda, ulus-devletlerin tarih inşası, Dünya-tarihinin inşasından farklı değildir. Dünya-tarihinin ‘uygar ve barbar uluslar’ ayrımını meşrulaştıran söylemsel inşası, ulus-devletlerin resmi tarihyazımını belirleyen söylemsel inşanın da belirleyicidir. ‘Barbar uluslar’ Dünya-tarihinin üstün kıldığı ‘uygar uluslar’ tarafından belirli bir muameleye ve söyleme maruz kalmıştır (Guha, 2006: 62). Bu muamelenin ve söylemin temelinde uygarlaşma süreci yatar. James C. Scott uygarlaşma sürecini, “evcilleştirme, kırsalı, kırsalın ürünlerini ve sakinlerini merkezden daha kolayca teşhis edilebilir ve erişilebilir kılmak için tasarlanmış bir tür toplumsal bahçıvanlık” olarak görür (2008: 281). Batı’nın aydın tarihi ve uygarlaşma, vahşiliğe, barbarlığa ve hayvaniliğe karşı inşa edilmiştir (Huggan ve Tiffin, 2010: 134).

Ulus-devletlerin inşası sürecinde oluşturulan resmi tarih anlatılarını, seçkinci, devlet-merkezci ve modernist bakış açıları karakterize etmektedir. Bu bakış açısı aracılığıyla bazı toplumların dışlandığı ve ilkelleştirildiği söylemler geliştirilmiştir. Burada önemli olan, kimlerin bu söylemi yerleştirdiğinden çok bunun nasıl yapıldığı ve tarihsellik bağının nasıl kurulduğudur. Tarihi olguların ortaya çıkartılması tarihselliğin gerektirdiğinin aksine bağımsız ve sonsuz bir akış değildir. Bu akışın yönü devlet-merkezci yaklaşımlar ve resmi ideolojiler tarafından değiştirilmiş ve akış sonlandırılmıştır. Michel-Rolph Trouillot, tarihselliği sonlandıran gücü tarihin kurucusu olarak görür: Güç değişkenleri izlendiğinde tarihsel üretimin aşamalarına odaklanmak mümkündür (1995: 28). Tarihi olguların belirlenmesi güç unsurlarından bağımsız değildir. Bu bağlamda, devlet-merkezci ve seçkinci yaklaşımların güç odaklı yapıları Trouillot’un bu yaklaşımını kanıtlar niteliktedir.

Alternatif tarihyazımları özellikle sömürgecilik-sonrası (postkolonyal) çalışmaların ürünleri olarak modernleşmeci, Avrupa-merkezci, devlet-merkezci ve seçkinci yaklaşımların belirlediği tarihyazımına eleştirel olarak geliştirilmiştir. Bu bağlamda, modernleşme, Aydınlanma, rasyonalite ve ulus-devlet kavramları sorgulanmıştır. Eleştirel tarihyazımı bağlamında gerçekleştirilen önemli yaklaşımlardan biri de Maduniyet Çalışmaları’dır. Bu yaklaşım 1980’li yıllarda Güney Asyalı akademisyenlerin çalışmaları doğrultusunda geliştirilmiştir. Çalışmaların başlangıcı niteliğindeki *Subaltern Studies 1: Writings on South Asian History and Society* adlı

çalışma Ranajit Guha editörlüğünde yayımlanmıştır. Bu çalışma “başta Güney Asya'nınki gelmek üzere genelde tarihyazımı literatürüne, özellikle de Avrupa merkezli yaklaşımlara kuşkuyla bakan eğilimlere kayda değer ampirik ve teorik katkılarda bulunmuştur” (Afacan, 2010: xiv). Maduniyet Çalışmaları'nın başlangıç dönemi temel olarak sömürgeci tarihyazımına ilişkin eleştirel yaklaşımların yanı sıra, milliyetçi seçkincilik anlayışı tarafından şekillenen tarihyazımına da eleştiriler getirmiştir. İlki 1982'de yayımlanan *Subaltern Studies* serisinin devamında modernite, ulus-devlet ve tarih algısının kendisi önemli ve tartışmaya yol açan konular olarak ele alınmıştır (Chakrabarty, 2002: xxi). Bu bağlamda, temel amaç, tarihe ilişkin somut ve değişmez yargıları kırmaya yöneliktir. Hindistan tarihine yoğunlaşan ilk çalışmalar, “Hintlilere Britanya yönetimine boyun eğmelerinin tarihsel ilerleyişin bir kanıtı olduğunu öğretmeye çalışan” (Guha, 2006: 73) anlayışa yönelik eleştiriler getirmiştir. Bununla birlikte Maduniyet Çalışmaları'nın temel eğilimi madun grupların kendi tarihlerinin özneleri olarak görülmelerini sağlayabilecek analizler üretmektir (Chakrabarty, 2005: 467-486).

Maduniyet kavramı, sömürgeciliğin ve imparatorluk tarihinin eleştirel bir siyasal analizi için işlevsel bir araçtır (Majumdar, 2010: 5). Maduniyet Çalışmaları tarihçileri, seçkinlerin tarihyazımında kendilerini bir sınıf ya da bir sosyal grup olarak betimleyemeyen grupların sosyal ve politik pratikleriyle ilgilenirler (Morton, 2007: 97). Özellikle Güney Asya Maduniyet Çalışmaları'nda, sömürgeci güçler karşısında konumlandırılan madunlar alışıktır olunmayan, farklı ve ‘var olmayan’ özneleri temsil eder. Bu bağlamda, Güney Asya Maduniyet Çalışmaları aşağıdan tarihyazımını güçlendirmeye ilişkin olarak madunların sesini dinlemenin ve yaşadıklarını dile getirmenin önemini vurgulamıştır (Rodriguez, 2001: 6). Bununla birlikte, Cemil Koçak'ın kaydettiği gibi, suskunların, seslerini çıkar(a)mayanların, sesleri duyul(a)mayanların, sesleri boğulanların seslerini işitmek bütün çabalara rağmen oldukça zordur ve bu ancak iktidarın izin verdiği ölçüde ve onun gerekli gördüğü durumlarda mümkündür (2011: 12).

Maduniyet Çalışmaları tarihyazımına radikal bir perspektif kazandırmakla birlikte bu çalışmaların tarihin öznesine ilişkin kabulleri kırdığı söylenemez. Bir başka deyişle, tarihyazımında insan, tarihin asıl konusu ve öznesi olarak kabul edilmeye devam

etmektedir. Tüm radikalliğine karşın, Maduniyet Çalışmaları'nda da tarih, insanların merkezde olduğu anlatılarla yazılmaya devam etmektedir. Tarihin aktörleri olarak insanlar kabul edilmiştir: modernitenin, ulusların ve kapitalizmin tarihinin kahramanları her zaman insanlar olmuştur (Mitchell, 2002: 29). Diğer tüm varlıklar insan egemenliğinin bir yansıması olarak ya görünmez ya da tali kılınmaktadır. Mitchell'in kaydettiği gibi, sosyal analizlerin insan-dışı unsurları, hastalıkları, kimyasal maddeleri, teknolojik ürünleri ve hayvanları tamamen görmezden geldiği söylenemiyorsa da bu unsurları pasifleştirdiğini iddia etmek mümkündür (2002: 29). İnsan-merkezci yaklaşımlar insan olmayan tüm varlıkları ikincil kabul eder. İnsan eylemi gerçekleştiren ve herhangi bir şeye sebep olan tek varlık olarak ele alınır. Michel Serres'in belirttiği gibi: “sorunun temel nesnesi olarak yeryüzü, soruyu soran öznenin kaprisleri, kaygıları ve tutkuları nedeniyle bir makyajla gizlenerek giderek unuttur ve bu aslında zamanı ve mekanı unutmak demektir” (2000: 7).

İnsan-merkezci yaklaşımların etkisiyle insanın dışında kalan diğer varlıklar insan faydasına sunulmuş ve doğanın tahribi gerekli kılınmıştır. Hasan Ünder'in de ifade ettiği üzere:

Geleneksel insan-merkezci etiğin ahlaksal topluluğu sadece insanlarla sınırlaması, diğer varlıkları insanın çıkarı ve iyiliği için kullanılabilir 'kaynaklar' olarak görmesi, onlara yönelik insan eylemlerini, eylemlerin yine ancak diğer insanlar için yol açtığı sonuçları açısından değerlendirmesi vicdani ve pratik olmak üzere iki tür olumsuz sonuca yol açar. Doğaya ve diğer canlılara araçsal yaklaşım vicdani bakımdan bir yandan insan olmayan varlıklara bir haksızlık yapıldığı, onlara karşı saygısız davranıldığı ve onların yaşamlarını ve varlıklarını sürdürmek haklarının hiçe sayıldığı duygusunu doğurur. Pratik bakımdan ise bu yaklaşım, insan çıkarının çok dar görüşlü bir bakış açısından belirlenmesiyle birleşince, doğanın sorumsuzca tahribini haklı çıkarır ve teşvik eder (1996: 135).

Doğanın insanlar dışındaki diğer unsurları yani hayvanlar, bitkiler, iklimler, hastalıklar ve doğa olayları tarihin genellikle görünmezleştirilen veya tarihsel incelemeye konu edilmeyen unsurları olmuşlardır. Oysa yakın zamanlarda yapılan çeşitli önemli çalışmaların da isabetle gösterdiği gibi, toplumsal ve siyasal hayat sadece insan etkinliği ile anlaşılabilir zira tarihin yegâne aktörleri insanlar değildir ve insanlar da yalnız değildir (Mikhail, 2013: 317). Sam White'in de ifade ettiği gibi, aşiretler, dinler ve diller değişebilir fakat ekoloji değişmez ve hayvanlar ekolojiyi ve tarihi insanlardan daha çok şekillendirirler (2011).

Félix Guattari'ye göre: “Ekoloji hem bilimsel, hem de ekonomik ve sosyal ilişkileri içerir” (1990: 7). Bu bağlamda, toplumsal ve siyasal süreçlerden bağımsız olmayan ekolojiye ilişkin pek çok farklı yaklaşım mevcuttur. Siyasi ekolojik tarih insanların toplum, sosyal gruplar ve doğa arasındaki ilişkileri düzenleme yönündeki çabalarına odaklanır (McNeill ve Mauldin, 2012: xvii). Mikhail doğanın tüm unsurlarının birer aktör olarak sunulduğu ekolojik tarihe göre, bu unsurların en az devletin bürokratları, köylüler, savaş ve malların global fiyatları kadar tarihi etkilediğini belirtir (2011: 21). Aktör ağ teorisinin de iddia ettiği gibi, insanlar, organizma ve doğal özneler birbirlerini inşa ettikleri ve yeniden şekillendirdikleri bir ilişkiler ağı içerisinde yer alırlar (Cudworth, 2005: 33). Bu noktaya bir araştırmacı şu şekilde dikkat çekmektedir:

İnsanlar da dahil olmak üzere, dünya üzerindeki hiçbir canlı türü tek başına var olamaz; tümü bir ekosistemin parçasıdır (...) İnsanlık tarihinin temelleri, ekosistemin işleyiş biçimine dayanır (...) Bütün canlılar, en alttaki fotosentez bitkilerinden otoburlara ve en üstteki etoburlara uzanan bir besin zinciri kuran çeşitli bitki ve hayvanlar arasındaki karmaşık birbirine bağımlılık ağlarının bir parçasını oluşturur (Ponting, 2000: 10, 345).

Ponting şöyle devam etmektedir: “İnsanlık tarihini tek başına değerlendirip anlamak olanaksızdır. Bütün insan toplulukları karmaşık ve birbiriyle bağlantılı fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerden geçmiştir, hala da geçmektedir” (2000: 7).

Gerçekliği insan eylemleriyle sınırlayan ve doğanın insanlar için var olduğunu iddia eden insan-merkezci yaklaşımlara eleştirel bir bakış açısı getiren derin ekoloji ise bu yaklaşımların ortaya çıkmasında Aydınlanma'nın ve modernitenin rolüne dikkat çeker (Cudworth, 2005: 42). Aydınlanma düşüncesi, ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak insana hizmet etmesi için doğanın yeniden düzenlenmesini istemektedir ve insan yeteneğinin doğayı kendine tabi kılabileceğini söylemektedir (Josephson, 2010: 26). Derin ekolojistlere göre insanlar ve bilim doğanın tahribatına neden olan asıl unsurlardır (Cudworth, 2005: 54). Bu yaklaşım modern toplumların ilerlemeci anlayışlarına da eleştirel bakmaktadır: “Derin ekolojistler doğanın kendisi için ve kendinde bir değer taşıdığını ileri sürerler, kalkınmayı ve ilerlemeyi ikinci plana atarlar ve insan-merkezçiliğe tamamıyla karşı çıkarlar” (Çüçen, 8).

Sosyal ekolojistler ise, başta Murray Bookchin olmak üzere, insanın rasyonel bir varlık olarak diğer doğa unsurlarından farklı olduğunu kabul eder ve insan-merkezci bir eğilim gösterirler. Bookchin'e göre, doğanın tahrip edilmesinde asıl fail insan değil, insan dışı tahakkümler ve sınıf, toplumsal cinsiyet, servet, ırk ve devlet gibi hiyerarşik yapılanmalardır (Cudworth, 2005: 54). Bookchin, 'ikinci doğa'yı oluşturan insanların 'birinci doğa' üzerindeki etkinliğine vurgu yapar:

Kesin olan şey; 'insanlığın birinci doğaya' bilinçli şekilde müdahale etme ve etkileme doğal gücünün, bir 'ikinci doğaya', bugün birinci doğayı tamamen özümsemiş olan kültürel, toplumsal ve politik bir 'doğa'ya yol açmış olması olgusudur. İnsan etkinliği tarafından derinden etkilenmemiş dünya parçası yoktur; ne Antarktika'nın uzak ıssızlığı ne de okyanus derinlerindeki kanyonlar. Hatta yabani alanlar bile insan müdahalesinden korunmayı gerektirir; gerçekten de bugün yabani olarak adlandırılan çoğu yer, zaten insan etkinliği tarafından derinden etkilenmiştir. Bu nedenle yabanılığın öncelikle, insanların, onu korumak kararının bir sonucu olarak varolduğu söylenebilir (1996: 50).

Ekolojist ve çevreci yaklaşımların insan-doğa ilişkisine getirdiği farklı yaklaşımların yanı sıra modernitenin bu ilişkiyi ne yönde etkilediğine ilişkin bir soru bu çalışma açısından anlamlıdır. Bu bağlamda, Avustralya'nın Tasmanya Üniversitesi'nde doğa sosyolojisi dersleri veren Adrian Franklin'in değerlendirmesi dikkat çekicidir. Kültürlerin doğayla özdeşleşmesi üzerine değerlendirmelerde bulunan Franklin parçalanmış ve yerinden edilmiş doğanın büyüyen sanayi ekonomisi çevresinde yeniden düzenlenmesini modernitenin insanlığı doğaya daha da yakınlaştırmasına ve doğayla dolaysız bir ilişki içine sokmasına bağlamaktadır. Bu bağlamda, burjuvaların bahçe¹⁰ yapımı, parkların inşa edilmesi ve doğanın küreselleşmesine dayanan bir doğa-insan ilişkiselliği görülmektedir. Bununla birlikte Franklin küreselleşmenin ve yerlileştirmenin doğayı yerinden ederek yerini değiştirdiğini ve melezleştirdiğini, türleri yerlerinden alarak başka bir yere yerleştirdiğini belirtir (2002: 254).

Bu kısım, tarihin ne olduğuna ilişkin yaklaşımların bir resminin yanı sıra, alternatif tarihyazımlarına ilişkin bir çerçeve de sunmuştur. Bu bağlamda, Avrupa-merkezci, modernleşmeci, teleolojik, devlet ve insan-merkezci yaklaşımların etkisinden uzak alternatif tarihyazımlarının öğretici olduğu açıktır. Bu kısım aynı zamanda, erken

¹⁰ Bahçecilik ve ulus inşası ilişkisi için bkz. Bauman (2003).

Cumhuriyet dönemine ilişkin alternatif bir tarihyazımı denemesi içeren bu çalışmanın sorunsalını göstermesi açısından önemli olmuştur.

1.2. MODERN DEVLETİN TASAVVURU: DOĞA VE TOPLUM

Bu kısımda, tezin teorik sınırlarını belirleyen bir diğer önemli eleştirel yaklaşım geliştirilecektir. Bu çerçevede, modern devlete ilişkin tanımlamalara ve eleştirel değerlendirmelere ışık tutulacaktır.

19. yüzyıl boyunca görülen milliyetçi hareketlerin ürünü olan ulus-devletlerin yükselmesiyle birlikte insana atfedilen önem yeni bir boyut kazandı. Bu bağlamda insan, dönüştüren devletin ve aynı zamanda devletin dönüştürdüğü toplumun bir unsuru olarak değişen rollere sahip oldu. Modern devletin insana yüklediği roller devlet, doğa ve toplum ilişkisini yeniden şekillendirdi. Bu bağlamda, modern devleti analiz edebilmek bu ilişkiyi anlamlandırabilmek için oldukça önemlidir. Christopher Morris'in oldukça yalın bir tanımına göre modern devlet, yönetim ve kontrol mekanizmalarının yüksek oranda merkezileştiği politik organizasyonların bir formudur (2002: 14). Modern devletlerin nasıl algılandığına ve tanımlandığına ilişkin olarak David Held, modern devletin üstünde durduğu yenilikleri vurgular. Bu bağlamda, modern devlet, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir toprak parçasına, şiddetin sürdürülebilir tekeline, kişisel olmayan ve kurumlarda toplanan güce, meşruluk sağlayan yasallığa ve bu meşruluğu artıracak bir 'ulus' söylemine ihtiyaç duyar (1995: 87, 88). Christopher Pierson modern devlete ait bu temel özelliklere anayasallık, halk bürokrasisi, vatandaşlık ve vergilendirmeyi de eklemektedir (2002: 6-26).

Modern ulus-devletlerin faaliyetleri uygarlaşma sürecinin meşrulaştırılmasına dayanır. Bu bağlamda, ulus-devletlerin projeleri, kanunları ve harcamaları modern süreçlere dahil ol(a)mayanların dışlanmasına ve yok edilmesine yönelik olarak oluşturulur ve revize edilir. Modern ulus-devletin ulusal planlamaya dayanan "uzmanlar komitesi ve kalkınma projeleri" ulus için ulusun inşası söylemini meşrulaştırıcı unsurlardır (Chatterjee, 2002: 330, 331). Ulus-devlete, topluma ve doğaya dair planları doğrultusunda yaptırımlar uygulama ve muamele etme hakkı veren meşruiyet "modern kronometre"ye göre ölçülüp oluşturulmuştur (Harootunian, 2006: 47). Modern

kronometre içerisinde bulunduğu zamanı kendi değerleri çizgisinde ölçerek zamana uymayanı, uyum sağla(ya)mayanı, direneni ve zamanı farklılaştıranı tasfiye eder. Ulus-devlet modern kronometrenin ikincil kıldığını içselleştirme adına önce okunur kılar, sonra tektipleştirir ya da imha eder. Böylece ‘zamanın gerekleri’ne uyum sağlamış ve varlığını devam ettirmiş olur. Modern devletlerin plan ve projelerinin dayandığı temelleri, bunların yöneldiği hedefleri ve ilerlemeci anlayışlarını eleştirel bir bakış açısıyla ele alan James C. Scott’a göre: “Modern ulus-devletin kurucuları bir halkı ve coğrafyayı yalnızca tanımlamak, gözlemlemek ve onların haritasını çıkarmakla kalmaz; kendi gözlem tekniklerine uyacak şekilde onları şekillendirmeye de çalışır” (2008: 139).

Ulus-devlet inşası basitçe insan toplumunun inşasından fazlasını içermektedir. İnsan olmayan varlıkların kontrol ve gözetim altına alınması da ulus-devletlerin planları arasındadır. Özellikle doğa ulus-devletlerin dönüştürücü planlarının odağında yer alır. Burada amaç, ulusu ve doğayı ele geçirmenin ötesinde tarihselliğin akışını yönetmeye ilişkin daha geniş çaplı bir planlamaya işaret etmektedir. Ponting’in de işaret ettiği üzere, yerleşik ve çağdaş sanayileşmiş toplumlar doğayı insanlık tarihinin temeli olarak görmekten kaçınarak onu sömürmeye yönelik faaliyetlerde bulundular ve kendilerini doğadan bağımsız gördüler (2000: 356).

Bu eleştirel çalışmalardan hareketle, bu araştırmanın vurgulamak amacıyla olduğu nokta şudur: Toplumsal ve siyasal analizin genellikle merkezinde yer alagelmış olan insan, doğa içinde var olduğundan bu analizde insan ve doğa bütünlüğünü gözetmek esasi önemdedir. Bu anlamda bu çalışma insan-doğa ilişkilerinin toplumsal süreçlere yansımalarını görünür kılmak gereğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, ulus-devletlerin insanlar ve doğa üzerindeki sistematik planlarının eşzamanlılığı dikkate değerdir. Scott modern ulus-devletlerin bu faaliyetlerini toplum mühendisliği olarak nitelendirir. Doğanın ve toplumun idari olarak düzenlenişini içeren toplum mühendisliği, devlet eliyle yürütölen dönüştürücü basitleştirmeler olarak görülür ve gelecekteki modern despotun planları için oldukça önemlidir (2008: 17). Benzer şekilde Bauman’ın yaklaşımı da dikkate değerdir:

Hâkimiyet ve yasama nesnelarini ‘Doğa’ başlığı altında toplayan şey, ‘evrenin efendisi’ olan insanın güçlü iradesiyle onun anlamlarını ve iyiliğin standartlarını yaşama tekelidir. Nesnelar, ‘kendilerine hiç de gereksinim olmayan’ yanlış

istikametlere anlamsızca akan nehirler olabilir. Ya da, ‘uyumu bozdukları yerde’ biten otlar. Ya da ‘faydalı sınıfına girecek kadar’ çok yumurta veya süt vermeyen hayvanlar. Ya da anlamlı hiçbir işe yaramayan, dolayısıyla da ‘yeniden’ dejenere ‘ilkel insanın doğasına dönen suçlular, ayyaşlar ve eblehler. Ya da, insanlık için ‘hiçbir anlamlı amaca hizmet etmeyen,’ ten renkleri, vücut biçimleri veya davranışları garip yaratıklar. Düzeni, uyumu, tasarımı bozan, dolayısıyla da amaç ve anlamı reddeden her şey Doğa’dır. Madem ki bunlar Doğa’dır o zaman bunlara Doğa gibi muamele edilecektir. Ve bunlar Doğa’dır çünkü bunlara Doğa gibi muamele edilmektedir (2003: 58).

Scott’a göre yüksek modernist ideoloji doğanın (insan doğası dahil) hâkimiyet altına alınmasının ve doğa yasalarının bilimsel kavranışına uygun olarak toplumsal düzenin rasyonel bir tasarımının güçlü bir versiyonudur (2008: 18). Scott, yüksek-modernist ideolojinin sistematik uygulamalarının yarattığı şematik oluşumlara ve modern ulus-devlete ait unsurların okunur kılınma ve basitleştirilme çabalarına dikkat çekmektedir (2008: 20, 28). Hem toplum hem de doğa bu müdahalenin hedefidir. Bu bağlamda, Scott şunları kaydetmektedir:

Modern ulus-devletlerin resmi ideolojileri çerçevesinde geleneklere ve tarihsel rastlantılara değil; bilinçli, rasyonel, bilimsel ölçütlere göre tasarlanmış yapay, projelendirilmiş bir toplum düşünmek mümkündür. Toplumsal düzen tepeden turnağa iyileştirilebilirdi: kişisel hijyen, beslenme, çocuk yetiştirme, barınma, hal ve tavır, üreme, aile yapısı ve en kötüsü, nüfusun genetik mirası (2008: 151).

Bu anlamda her müdahale ve dönüştürücü eylem, modern ulus-devletin hâkimiyet alanını ve gücünü artırır. Standartlaştırma ve basitleştirme faaliyetleri belirli kalıplar halinde unsurların her birine itinayla uygulanır. Devlet bu müdahale sürecinde belirli araçları kullanır ve bunları basit bir mantığa dayandırır. Doğa ile yapılan bir analogi ile bu mantık her bir unsur için farklılaşmakla birlikte şu basit çıkarım üzerinde temellenir: “Eğer doğa daha elverişli bir orman tasarlanacak şekilde yeniden şekillendirilebiliyorsa, neden toplum daha elverişli bir nüfus yaratmak için şekillendirilmesin” (Scott, 2008: 151). Bu nedenle modern ulus-devletlerde herhangi bir program, plan, proje ya da kanun topluma, doğaya ve diğer unsurlara değişik başlıklar altında ve eşzamanlı olarak uygulanabilme özelliğine sahiptir. Bütün unsurların simbiyotik/karşılıklı bağımlılık ilişkisi nedeniyle birbirlerinden ayrı veya herhangi bir unsurun dışarıda bırakıldığı bir müdahale söz konusu değildir. Modern ulus-devlet kendi yaşamsal fonksiyonlarının bu bağımlı programlamalara ve müdahalelere dayandığını bilir. Bu program ve müdahaleler yeni bir ‘düzen’ getirme amacı taşırlar. Mitchell’in belirttiği gibi, her

modern devletin düzen çeşidi gelmiş geçmiş tek gerçek düzenin kendisi olduğu iddiasındadır (2001: 50). Scott, bu düzenin kurulmasında devletin bilgi toplama ve müdahale etme eylemlerine başvurduğunu belirtir:

Devlet hırslı olduğu takdirde -elinden geldiği kadar, kıtlığın ortaya çıkmasına ya da bir isyanın patlak vermesine ramak kalana kadar tahıl ve insan gücü almayı istediğinde, eğitilmiş, yetenekli ve sağlıklı bir toplum yaratmak istediğinde, herkesin aynı dili konuşmasını ve aynı tanrıya ibadet etmesini istediğinde- hem çok daha fazla bilgi sahibi olması, hem de çok daha fazla müdahale etmesi gerekir (2008: 281).

Devletin müdahale sınırları kapsamına girdiği ölçüde anlatılmaya değer görülen varlıklar görünürlüklerini bu sayede kazanırlar. Bütün sınıflandırmalar, kategoriler, istatistikler, çizimler, ölçümler ve adlandırmalar devletin çıkarları doğrultusunda belirlenir ve merkezi bir yerde muhafaza edilir. Modern ulus-devletin, egemenliği altında bulunan insan ve diğer varlıklar hakkındaki tasavvuru, hakkında konuşulmasını istediği merkezlerin ve tarihin konusunun belirleyicidir. Tesadüfi olmayan bir şekilde bu tahayyül bütün varlıklar için benzer söylemlere ve uygulamalara dayanır. İşte bu çalışmanın temel amacı, resmi tarihyazımının görünmez kıldığı öznel modern ulus-devletin doğa tasavvuru analizi yoluyla görünür kılmaktır.

Modern ulus-devlet neyin kötü ya da iyi, neyin yararlı ya da zararlı olduğuna karar verirken belirli bir mantığa sığınır. Devletin faydaları ve çıkarları doğrultusunda belirlenmiş olan bu mantık, doğanın unsurlarını zararlı ya da zararsız olarak kategorize eder. Temel amaç zararlı ve işe yaramaz olanların, Scott'ın deyimi ile okunur kılınarak dönüştürülmesi ya da tasfiyesidir:

Doğayı düzenlemek için kullanılan kelime dağarcığı genel olarak onun insan kullanıcılarının öncelikli çıkarlarını ifşa eder. Gerçekte, faydacı söylem 'doğa' tabirini 'doğal kaynaklar' olarak değiştirerek, doğanın insan kullanımına tahsis edilebilecek yönlerine odaklanır (...) faunayı daha genellenmiş doğal bir dünyadan çıkarır ve sırasıyla değerli türlerle rekabet eden, onları avlayan ya da başka yollardan onların verimini azaltan türleri yeniden sınıflandırır. Böylece, değerli olan bitkiler 'mahsul' e dönüşür, onlarla rekabet eden türler 'yabani ot' diye, onları yiyen böcekler ise 'zararlılar' diye damgalanır (2008: 31).

Toplum, müdahale alanı sonsuz olan modern ulus-devlet tarafından mükemmelleştirmeye yönelik olarak yönetilip dönüştürülür (Scott, 2008: 151). Toplum

gibi doğa da ulus-devletlerin planlama ve düzenleme operasyonlarına maruz kalmıştır. Yine Scott'ın belirttiği gibi: “Yüksek modernizm, doğayı kendi çıkarlarına uyacak ve güvenliği sağlayacak şekilde ıslah etmenin insanoğlunun kaderi olduğuna inanır” (2008: 155). Bu bağlamda, modern devlet, doğayı insana yararlı hale getirmeye ve insanın hükümlerini artırmaya yönelik projeler geliştirmiştir. Devlet gücünün gerçekleştirilmesi ve sağlamlaştırılması doğanın kontrolü ve yönetimine bağlı görülmektedir (Whitehead ve diğerleri, 2007: 6). Bu bağlamda, modern devlet, hem doğayı disipline ve kontrol eder hem de doğaya karşı sosyal hareketleri belirler ve böylece biyo-ekolojik işlemleri değiştirir (Whitehead ve diğerleri, 2007: 49). Clark ve Dear'ın belirttiği üzere, modern devlet kendi sınırları içerisindeki sosyal ve ekolojik çıkarlar arasındaki çatışmada her zaman karar alıcı roledir (Clark ve Dear 1984'ten aktaran Whitehead ve diğerleri, 2007: 121).

Modern devletin resmi tarihyazımı ise doğaya ve topluma yönelik kapsayıcı ve dönüştürücü müdahaleleri yüceltir. Bu müdahaleleri haklı sebeplere dayandırmak yoluyla egemen bir söylem oluşturur ve bunu dolaşıma sokar. Merkeze insan faydasını ve egemenliğini yerleştiren bir anlayışla, ‘kötü’ ve ‘zararlı’ olanları belirler. Bu çerçevede çoğunlukla insana hizmete koşulan bir doğa tasavvuru mevcuttur. Toplumun işleyişini ve okunurluğunu zorlaştırdığına inanılan her doğal ve insani unsur yok edilmeye mahkûm kılınır. Toplumun ve doğanın yeniden inşası süreci ve modern devletin doğa ve toplum tasavvuru hem doğal hem de sosyal olarak ‘zararlı’ unsurlarla mücadeleyi gerektirmektedir. Doğanın ve toplumun okunaklılığını artırma amaçlı ve eş zamanlı operasyonlar olarak devlet planlamaları doğayı ve toplumu analiz eder, ayıklar, tanımlar, isimlendirir ve kategorize eder (Scott, 2008: 279).

Ulus-devlet doğayı daha kullanışlı ve verimli kılmaya çalışan planlarının belgelenmesini ve arşivlenmesini toplumu adına görev bilir ve destekler. Modern devlet, ulusun yaşamsal kaynaklarını idaresi altında üretken kılmak amacıyla toplum ve doğa hakkında daha çok bilgiye ihtiyaç duyar ve bu nedenle kayıtlar tutup bunların dökümünü oluşturur (Scott, 2008: 92). Devletin hakkında bilgi birikimi oluşturduğu doğa, tarihin bir konusu olarak görülmez. Benzer bir tutum devletin tektipleştirmeye çalıştığı toplumun aykırı seslerine ya da sessizliğine karşı da mevcuttur. Resmi tarih bahsedilmeye değer bulmadığı bu toplulukları ulus-devletin varoluşunu ve ‘erdem’ini

göstermeye/ispatlamaya yaradığı için söz konusu etmeye değer bulur. Tıpkı doğanın pek çok unsuru gibi onlar da tarihte görünmezdir ve ‘zararlı’ hale geldikleri zaman modern devletin çıkarları doğrultusunda görünür kılınırlar. Bu görünürlük de, işaret ettiğim üzere, ulus-devletin faaliyetlerinin onaylanmasının ve yüceltilmesinin bir aracı olarak kullanılır.

Ulus-devletler sistematik planlarla kurdukları düzeni bozan bütün etkilerin ıslahı için yeni projeler üretir. Devlet, doğanın ve toplumun çerçeveselendirilmesinde fiziksel yapılar ve bölgesel sınırlar inşa eder ve çeşitli kanunlar, bilimsel prosedürler, istatistikler yaratır (Whitehead ve diğerleri, 2007: 15). Bu mekanizmalar yoluyla okunur kılınmış ve basitleştirilmiş unsurlar devlet için etkili ve verimli hale getirilmiştir. Tarımsal faaliyetler ulus-devlet projeleri kapsamında oluşturulmuş ve standartlaştırılmış faaliyetlerdir. Scott’ın belirttiği üzere:

Tarım basitleştirmedi. İnsanların ektiği mahsuller, tamamen ehlileştirildiklerinde, hayatta kalmak için yetiştiricilerin yönetimine –arazi açmak, çalıları yakmak, toprağı kırmak, otları yolmak, budamak, gübrelemek gibi faaliyetlere- bağımlı hale gelirler (2008: 399).

Scott’a göre, devletin potansiyel maddi gücünün kaynaklarından biri olan modern bilimsel tarım “(...) tek mahsul ekimi, mekanizasyon, melezler, gübre ve böcek ilacı kullanımı ve sermaye yoğunluklu olması (...) benzersiz bir standartlaşma düzeyi yarattı” (2008: 401). Doğanın ‘zararlı’ unsurlarının bu standart yapılanmaya zarar vermesi durumunda devlet okunur kıldığı bu unsurları kendi yöntemleriyle imha eder. Benzer bir imha süreci tek tür kimliklerin yaratıldığı standartlaştırılmış toplumun çözülmesine yönelik olarak tehlike addedilen topluluklara karşı da uygulanır. Ulus-devlet tasavvur ettiği doğa ve toplum için bu imha planlarına ve uygulamalarına yönelik mekanizmalar oluşturur, kanunlar çıkartır, görevlendirmeler yapar, maddi gücünü ve şiddeti kullanır. Örneğin, tarım faaliyetlerinin verimliliğini ve kârını azaltan haşereler gibi dış etkenler kimyasal yöntemlerle imha edilirler. Benzer bir şekilde, tektipleştirilmiş ulus için tehdit oluşturan ‘haşereler’e ise şiddet tekeline sahip devlet tarafından müdahale edilir. Bu bağlamda, Nazilerin Yahudilere ilişkin yargılarının ‘haşere’ söylemiyle pekiştirildiğini ortaya çıkaran Zygmunt Bauman’ın yaklaşımı dikkate değerdir:

Ötekinin haşere olarak tanımlanması, derinlere kök salan korkuları, nefret ve tiksintileri imha operasyonunun hizmetine sunuyordu. Fakat aynı zamanda daha da önemlisi, böyle bir tanımlama, Ötekini, ahlaki hakların artık tamamen görünmez olduğu bir zihinsel uzaklığa hapsediyordu. İnsanlığından koparılıp haşere olarak yeniden tanımlanan Öteki, artık ahlâki değerlendirilmeye dahi alınmayan bir nesne oluyordu (2003: 68).

Ulus-devletlerin doğayı dönüştüren müdahalelerini meşru kılmak amacıyla öne sürülen iddialar, insan-merkezci yaklaşımların fayda teorilerine dayanır. Bu çerçevede, temel amaç insana fayda sağlamaktır. Josephson'un da belirttiği gibi, devlet doğayı düşman olarak görür ve bu nedenle ülkeyi korumak adına devlet projelerine dahil eder (2010: 26). Dönüştüren faaliyetlerin ulaşmak istediği fayda ancak doğanın okunur kılınması ile mümkün olmaktadır.

Bilimsel ilerlemenin sağladığı olanaklar modern ulus-devletlerin doğayı ve toplumu okunur hale getirmekte ve yeniden şekillendirmekte kullandığı meşru araçlar arasındadır. Bauman'ın altını çizdiği gibi:

Modern bilim, güçlü ve karşı konulmaz bir tutkudan, Doğa'yı fethetme ve onu insan gereksinimlerine tabi kılma tutkusundan doğdu. Bilim adamlarını sürekli olarak 'hiçbir insanın gitmeye cesaret edemediği yerlere gitme'ye iten meşhur bilimsel merak, asla denetim, yönetim ve şeyleri olduklarından daha iyi (yani daha esnek, daha itaatkar, daha hizmetkâr) kılma vizyonundan bağımsız olmadı (2003: 57).

Bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeler insana sağladığı fayda nedeniyle yüceltilir. Modern devletlerin karmaşık hale getirdiği düzeni sürdürmek ve haklı göstermek istemesinden kaynaklanan bütün bilimsel kolaylaştırmalar ve faydalar indirgemeci bir anlayışın ürünüdür. Bekoff'un kaydettiği üzere:

Dünyayı küçük parçalara bölen indirgemeci bilim, gerçekliği paramparça eder ve bütünden ayırır; bütün içinde delikler açar. Evrene ilişkin çizgisel, mekanik görüşler oluşturur, hayvanları ve doğayı nesneleştirerek basitleştirir. Hayvanlarla çok boyutlu etkileşim olanağını azaltır ve doğanın çeşitli şekillerden ve renklerden oluşan bir peyzaj olarak anlaşılıp değerlendirilmesini teşvik etmek yerine onu boyutsuz, durağan ve düz alanlara indirger (2002: 269).

Bekoff'un bahsettiği indirgemecilik, doğanın okunur kılınmasını sağlayan basitleştirmelerdir. Tüm bu basitleştirmeler doğayı sayılar, şemalar ve kategorilerle dolayımlyarak ulus-devletin hizmetine hazır hale getirmektedir.

Bu noktada, Heidegger'in modern bilim üzerine eleştirel değerlendirmeleri doğayı hâkimiyet altına almada bilimin oynadığı araçsal rolün önemini anlamak açısından önemli görünmektedir:

Heidegger'in 'modern bilim'den kastı Batı bilim anlayışıdır. Düşünür Batılı bilimin tüm dünyaya yayılıp globalleşen, modern yaşamın tüm alanlarıyla örtüşen gücüne dikkatimizi çekmektedir (...) Modern bilim araştırmaya dayanır; araştırma ise varolanların dünyasını bir büyük plan çerçevesinde görmek dolayısıyla gerçekleşir (...) modern deney ancak bir kesin plan yoluyla doğanın bilgisinin araştırmaya dönüştürülmesiyle mümkündür. Hesap ve ölçme (ya da matematiksellik) modern bilimin kesinliğinin ölçütü olmuştur (Tarhan, 1997: 35).

A. Alpay Dikmen'in de vurguladığı gibi: "Modern bilim, anlamak için her şeyi sayıların dünyasına indirgemekte; var olanı sayıların temsilinde anlamaktadır; bilebilmenin ilk adımı, sayısal bir temelde tanımlamak olmaktadır" (1997: 101).

Heidegger'in çerçevenmiş dünya vurgusunda modern bilim dünyayı resimleştirmiştir: "Dünya bir resme dönüşmüştür artık; doğa ve tarih bu resimden görülür ve bu resim dışında hiçbir şeydir" (Tarhan, 1997: 41). Devrim Sezer'e göre Heidegger'in vurguladığı resimleşmiş dünya bir temsil sisteminin göstergesidir: Modern insan, değerler için bir öz ya da temel oluşturan bir dayanak ve tüm varlıkların etrafında döndükleri bir 'sahip' rolünderken dünyanın 'resimleşmesi' ile her şeyin hesaplanabilir ve denetlenebilir hale geldiği bir temsil sistemi söz konusudur (1997: 64). Resimleştirilmiş dünyada doğa, modern amaçlara hizmet etmede bir araçtır:

Her şey, hesapçı usun dayattığı 'belirli amaçlara' hizmet etmesi ölçütüne göre değerlendirilir. Bu, Heidegger'in deyişiyle hesapçı temsili düşünmenin giderek artan bir şekilde buradalığımızı etkisi altına aldığı ve şekillendirdiğinin bir göstergesidir. Böyle bir dünyada, doğa da, eninde sonunda kullanıma dönük bir varlık olarak, çerçeveleyen ve nesneleştiren hesapçı düşüncenin hiyerarşik temsil düzeninde anlamını bulur: Ağaç kerestelik ormanda bir tahta parçasıdır, dağ bir taşocağı, nehir bir su gücü kaynağı. Dolayısıyla, temsili düşünce bizzat kendini, teknolojinin çerçevelemesinin metafiziksel özü olan 'istenç istenci'ne dönüşecek ele geçirme, iktidar kurma ve denetim altında tutma istencinin emrine dolaysız olarak sunacaktır (...) Araçsallıkla ilişkili modern teknolojinin işleyişinde doğa dönüştürülmeyi, depolanmayı ve küresel pazar dünyasına dağıtılmayı bekleyen bir hammaddeden öte bir şey değildir (Sezer, 1997: 75, 76).

Bilimsellik devletin sadece doğaya değil topluma müdahalesinde de önemli bir araçtır. Bilimsel olarak kategorilere ayrılan toplumsal unsurların farklılıkları yine bilimsel tezler

aracılığıyla derinleştirilir. Bu anlamda bilimsellik doğa müdahalelerinde olduğu gibi devletin toplumsal tasavvurlarına da meşruluk kazandırır. Bilimsellik temeline dayandırılarak reddedilmesi güçleştirilen toplumsal ayrımlar ve dile, kültüre, tarihe ve ırka dayalı farklılıklar ulus-devletin inşası sürecinde kilit bir öneme sahiptir. Bu konuda dikkat çekici tespitlerde bulunarak Türk ulusal kimliğinin inşasına bilimsel meşruiyet kazandırmak amacıyla Antropoloji'ye başvurulduğunu belirten Nazan Maksudyan'a göre:

Cumhuriyetçi seçkinlerin çok kurnaz bir şekilde benimsedikleri bilimselcilik, sorunların çözümünde tek doğru yolun bilimin rehberliğinde tayin edildiği fikrini ve 'bilimsel' Türkiye devletinin izlediği politikaların da bu yüzden sorgulanmaması gerektiğini kabul ettirmek için kullanılmış, böylece bu politikalara dokunulmazlık verilmiştir. Bilim alanında harcanan tüm çabalar, milli meseleleri tartışırken bilimsel hegemonya kurma hedefine doğrudan bağlıydı ve meşruiyetini söz konusu dönemde bilimin özellikle Batı dünyasındaki yükselen hegemonyasından devşiriyordu (2007: 73).

Modern devlete ilişkin teorik bir arka plan sunan bu kısım, özellikle Scott'ın yaklaşımlarıyla desteklenen bir modern devlet eleştirisine girişmiş, modern devletin doğa ve toplumu okunaklı kılarak dönüştüren yapısına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda,, insan-merkezci yaklaşımların etkisi altındaki modern devletin faydacı mantığı hayvanları sınıflandırarak okunaklı kılmakta ve tarımsal faaliyetleri çıkarları çerçevesinde şekillendirmektedir. Burada aynı zamanda modern devletin tasavvurları için bilimin nasıl araçsallaştırıldığına da ışık tutulmuştur.

1.3. HAYVANLAR, MODERN DEVLET VE TARİHYAZIMI

İnsanların yanı sıra, insan-dışı canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu dünya, bünyesinde pek çok unsuru barındırır. İnsanlar gibi yer değiştirebilen ve eylemde bulunabilen canlılar olarak hayvanlar bu çevrenin bir parçasıdır. İnsan-merkezci yaklaşımlar doğanın bir parçası olan hayvanları da insanlara sundukları hizmet ve/veya fayda çerçevesinde ele almaktadır. Bunun içindir ki bazı hayvanlar insanların çıkarına olmayan yaşamsal faaliyetleri nedeniyle zararlı olarak nitelendirilirler. Scott'ın işaret ettiği gibi, bu faydacı mantığa göre: "yüksek değere sahip hayvanlar 'av eti' ya da 'çiftlik hayvanı' olurken, onlarla rekabet eden ya da onları avlayan hayvanlar 'yırtıcı hayvan' ya da 'zararlı böcek' olur" (2008: 32). Bu bağlamda, özellikle devlet

ekonomisinde önemli bir yeri olan ve insanlar için etkin bir enerji kaynağı haline gelen hayvanlar, insanlara ve devlete yarar sağladıkları oranda dikkate değer olmaktadır. Bir başka ifadeyle, hayvanlar devlete ve insanlara etkilerine göre ‘zararlı/yararlı’, ‘vahşi/evcil’ ya da ‘tehlikeli/tehlikesiz’ olarak sınıflandırılırlar ve tasarlanmış yok edilme operasyonlarına maruz kalırlar. Hayvanların yaşamsal etkinliklerine ve yaşam alanlarına müdahaleyi meşru kılan sebeplerin temelinde insan-merkezci yaklaşımların fayda teorilerinin yanı sıra, ulus-devletlerin sürekliliğini temin eden çıkarlar da bulunmaktadır. Bu nedenle, modern devletlerin plan ve projeleri doğanın bir parçası olan hayvanları da kapsamaktadır. Devletin hayvanlar üzerindeki bütün tasavvurları okunur kılınan hayvanlara yönelik müdahaleleri içermektedir.

Hayvan davranışlarını araştırmaya yönelik çalışmaların, hayvanları korumaya ilişkin meşruluk iddiaları, hayvanları insan faydası için kullanma faaliyetlerini gizleme amacı taşımaktadır. Hayvanların duygu ve davranışları hakkında ayrıntılı çalışmalar ortaya çıkaran Marc Bekoff, insana yarar sağlayan hayvan araştırmalarının insan sağlığına katkıda bulunan ve ekonomik yarar sağlayan araştırmalar olarak ikiye¹¹ ayrıldığını ancak hayvan araştırmalarının insana fayda sağlamak gibi tekil bir amacının olmadığını belirtir (2002: 244). Bu bağlamda, Bekoff şunları kaydetmektedir:

Davranış araştırmalarının hayvanlara ve çevreye yarar sağladığı düşüncesi çok caziptir. Burada ana fikir hayvanları ve giderek doğal çevreyi nasıl koruyacağımızı bilmek için onları incelememiz gerektiğidir. Bu düşünce ne kadar soylu görünürse görünsün, tehlikelerle yüklüdür. Zira bu yaklaşım, bilimin büyük bir hızla doğal hayat 'yönetimine' soyunmasına yol açabilir (2002: 244).

Hayvanların insan-merkezci yaklaşımların etkisinden kurtarılarak tarihin öznesi olarak sunulduğu önemli çalışmalar mevcuttur. Bunlar hayvanların tarihini anlatan çalışmalardan farklı olarak hayvanları tarihin aktörleri olarak ele almakta ve hayvanların toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik süreçlere etkilerine dikkat çekmektedir. Alan Mikhail ve Timothy Mitchell’in bu bağlamda kaleme aldığı çalışmaları bu tezin ilham kaynağını oluşturdu. Bu nedenle bu kısımda Mikhail ve Mitchell’in yaklaşımlarına yakından bakmak gerekli görünmektedir. Mikhail *Unleashing the Beast: Animals, Energy, and the Economy of Labor in Ottoman Egypt* adlı makalesine mevcut

¹¹ Hayvan araştırmalarına ve hayvanların deneylerde kullanılmasına ilişkin bkz. Lafollette ve Shanks (2002).

literatürde hayvanların daha çok hangi başlıklar altında çalışıldığına ilişkin değerlendirmesi ile başlar. Bu bağlamda, siyasal, entelektüel ve çevreci tarihçiler çalışmalarında daha çok hayvanların vahşiliklerine, tuhafliklarına, monotonluklarına, hayvan haklarına, hayvancılığa ve hayvan göçüne ilişkin bir çerçeve sunmaktadır (Mikhail, 2013: 317-318).

Mikhail tarımsal ve ekonomik değişiklikler, iklim değişiklikleri, hayvan ölümleri gibi nedenlere bağlı olarak ‘hayvan işgücü’nün yerini insan ve makine gücü almadan önce hayvanların topraktaki, ulaşımdaki ve ticaretteki etkin rolünün yanı sıra mülkiyet olarak hayvan sahipliğinin önemine dikkat çeker (2013: 319-326). 18. yüzyılın sonlarında kırsal elitlerin toprak sahipliğinin artmasının ardından Mısır’da merkezileşmiş bir devletin varlığının ortaya çıkmasıyla birlikte hayvan gücünün yerel ekonomideki rolü değişime uğramıştır (Mikhail, 2013: 320). Mikhail bu dönemin tarihsel anlatımında lider merkezli (Napoleon ve Mehmet Ali), Avrupa-merkezci ve modernleşmeci bir çerçeve sunulduğunu belirtir. Bu çalışmalardan farklı olarak, insan ve hayvan ilişkilerinin çevreci tarihinin, geçimlik tarımdan ticari tarıma geçildiğine ilişkin literatürün ve Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihinin birlikte değerlendirilmesiyle hâkim literatürden farklı bir Mısır tarihi anlatısı oluşturulabileceğine işaret eder. (Mikhail, 2013: 321). Bu bağlamda, Mikhail 1780 ve 1810 yılları arasında Mısır’da baş gösteren salgın hastalıkları, kuraklığı ve açlığı, ekonomik ve siyasal nedenlerden daha çok doğa olaylarının birbirini etkileyen sonuçlarına odaklanarak açıklar (2013: 330-336). Bu anlatıyla Mikhail 1780 ve 1810 yılları arasında Mısır’da hayvanların sosyal ve ekonomik değişimlerdeki ve enerji rejimi değişikliğindeki merkezi rolünü gün ışığına çıkarmaktadır (2013: 347).

Timothy Mitchell ise, *Can The Mosquito Speak?* adlı çalışmasına önemli bir tespitle başlar. 1942 yılında Mısır’a yapılan iki istiladan insan saldırısının hatırlanırken sivrisinek saldırısının göz ardı edildiğini belirtir. Sosyal analizlerin hastalıkları, tarımı, kimyasal ilaçları ve teknolojiyi reddetmemekle birlikte pasifleştirdiğine dikkat çeken Mitchell bu analizlerin insan-dışı varlıkları dikkate almadığını ve onları ikincil kıldığını belirtir (2002: 29). Bu çerçevede insan eylemleri merkeze alınmış ve insanların dışında kalan dünya bu eylemler için müdahale alanı olarak işlenmiştir. Mitchell’in belirttiği gibi, insanın dışında kalan dünyanın unsurları birbirinden bağımsız tarihsel aktörler

değillerdir. Bununla birlikte yine de Nil Nehri'nin ulusaşırı ya da sivrisineklerin küresel olması, onları kapitalizmden, ulustan ya da modern bilimden daha yaygın hale getirememiştir (2002: 27, 29). Birtakım programlar ve seferberlikler doğal kaynakların karşısında teknoloji, bedenlerin karşısında hijyen, insanların karşısında makineler, nehirlerin karşısında insan ustalıkları olan bir dünya üretmiştir (Mitchell, 2002: 51). Mitchell insan hesaplamalarının ve uzmanlığının doğanın karşısında belirlediği bu süreçlere odaklanarak bir tarih anlatısı sunar. Bu çerçevede barajlar, sivrisinekler ve sıtmaya karşı kullanılan kimyasal ilaçlar birbirinden bağımsız olmayıp aynı zamanda Mısır tarihinin birer aktörüdürler.

Bu çalışmaların da gösterdiği gibi hayvanların tarihin aktörleri olarak hak ettikleri yeri almaları birbirinden bağımsız görünen süreçlerin ilişkisinin ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Modern Türkiye tarihine dair mevcut literatür insan ve devlet-merkezci bir yaklaşımın egemenliği altındadır. Bu anlatılarda hayvanlar çoğu kez anlatılmaya değer görülmemiş ya da ikinci planda tutulmuştur.

1.4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TOPLUMSAL VE SİYASAL TARİHYAZIMI

Bu kısımda şu ana kadar sunulan eleştirel kavramsal ve teorik çerçeveden hareketle erken Cumhuriyet dönemi toplumsal ve siyasal yaşamına dair mevcut akademik literatürün bir manzarasını sunacağım. Bu literatür taramasında altı çizilecek temel gözlem şudur: Erken Cumhuriyet dönemine dair yapılan araştırmaların çoğu insan ve devlet-merkezci bir yaklaşıma sahip görünmektedirler. Bir başka ifade ile erken Cumhuriyet dönemi, sosyal ve siyasal yaşamının incelenmesinde insan ve devlet-merkezci bir yaklaşımın yaygın olduğunu gözlemlemek mümkün görünmektedir. Bu anlamda, mevcut çalışmalara modernleşmeci ulus-devletin dönüştüren ve yeniden şekillendiren projelerinin ve kahramanlarının yüceltildiği anlatılar hâkim görünmektedir. İster destekleyici ister eleştirel nitelikte olsun, günümüze kadar yazılan alternatif tarihyazımlarının genellikle insan-merkezci eğilimlerden kurtulamadığı görülmektedir. Hâkim resmi ideolojik söylemin dışına çıkan tarih anlatıları da dahil olmak üzere, Türkiye'de yaygın tarihyazımı doğayı ikincil bir unsur olarak

resmetmektedir. Doğa ancak modern devletin projeleri kapsamında yer alması ölçüsünde söz konusu edilmeye layık görülmüştür. Ne zaman ki doğa insana ‘zarar’ vermiş, o zaman tarihin konusu haline gelebilmiştir. Resmi ve akademik tarihyazımı doğanın bu *isyanını* bastıran devlet projelerine ve bu isyanla mücadele eden insanlara yer verirken doğanın bu süreçlerdeki belirleyici özelliğini dikkate almaktan uzak kalmış görünmektedir.

Yakın dönem Türkiye siyasal tarihinde Tek-Parti Dönemi olarak adlandırılan 1921-1945 arası dönemi (1925 ve 1930 çok parti denemeleri hariç tutulursa) karakterize eden en temel özelliklerden biri, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda görülmeye başlanan Türk ulusal kimliği inşası sürecinin daha radikal bir döneme girdiği gerçeğidir. Bu bağlamda, Mete Tunçay’ın, Tek-Parti sistemleri hakkındaki temel kurumsal çerçeveyi verdiği *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması* adlı kitabının giriş kısmında belirttiği gibi; “CHP’nin 1923-45 dönemindeki tek-parti yönetiminin bir diktatörlük olduğuna kuşku yoktur. Ancak, bu diktatörlüğün devrimciliği tartışmalıdır” (2012: 16). Türk ulusal kimlik inşası bu süreçte bir dizi kurumlar ve projeler aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Tanıl Bora’ya göre: “Milletin mürebbisi, velisi ve vasisi olarak yüceltilen devlet, kendine biçtiği kimliğin kumaşından milli kimliği de ‘çıkartır’” (2012: 31). Başka araştırmalar da mimari ve kent tarihi üzerinden erken Cumhuriyet’te milli kimlik inşasına ışık tutmuşlardır.¹²

Erken Cumhuriyet dönemi toplumsal mühendislik projesi, ulus ve ulus-devlet inşası sürecinde olduğu gibi doğaya ilişkin de çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Türk ulus-devletinin yeterince dikkat çekilmemiş doğa tasavvurunu incelemek önemlidir. Bu bağlamda, yaygın akademik çalışmaların bu döneme yaklaşımındaki eksiklik, bu çalışmanın kalkış noktasını destekler niteliktedir zira Tek-Parti dönemine dair yapılan gerek devlet-merkezci gerekse toplumsal sınıf eksenli yaklaşımlar doğayı toplumsal ve siyasal analize dahil etmeyen bir zeminde buluşmaktadır.

Metin Heper *Türkiye’de Devlet Geleneği* adlı eserinde Türkiye’de siyasi bir kültür olarak devlet olgusunu belirli bir geleneğe dayandırır. Bu devlet geleneğini araçsal, ılımlı

¹² Erken Cumhuriyet Dönemi mimari tarihi için bkz. Bozdoğan (2002), Bozdoğan (2010) ve Baydar Nalbantoğlu (2010).

araçsal, aşırı araçsal, aşkın, ılımlı aşkın ve aşırı aşkın kavramları çerçevesine yerleştirerek Osmanlı Devleti mirası ve 1980'lere kadar Türkiye Cumhuriyeti bağlamında ele almaktadır. Devlet yönetimini, kurumlarını ve insanı merkeze alan bir analiz yoluyla merkez-çevre kutupsal ikiliği üzerinden inceler. Toplumsal bu kavramlar çerçevesinde ve seçkinci yaklaşımlarla ele alır. Heper'de devlet geleneğinin dönemlere göre değişen özellikleri ve dönüşümü devlet mekanizmasının gücüne ve/veya belirleyiciliğine bağlanmış ve toplumsallık bu süreçte merkeze tabi kılınarak pasif kılınmıştır. Çevre, kendisine atfedilen pasiflik içerisinde, merkezin etki alanından nasıl dışarı çıkacağını bilmeyen, etkisiz, sivil topluma dönüşebilme yetisinden yoksun bir toplumu ifade eder (Heper, 2012: 166, 176, 182, 207). Bu analizde, devlet-merkezci yaklaşım doğal yaşamın etkin bir unsur olarak siyasal süreç ve projelerde hesaba katılmayıp bu süreçlerin salt devlet, bürokrasi ve siyasi parti etkinliği ile incelenmesinde cisimleşmektedir (Heper, 2012: 113, 114, 129, 133).

Heper, erken Cumhuriyet döneminin taraftar olduğu devlet biçimini ılımlı aşkın ve geçici olarak değerlendirir. Bu nedenle seçkincilik çağdaş bir uygarlığa ulaşmada bir araç olarak görülür. Çağdaş devlete varıldığı zaman aşkın bir devlet de ortadan kalkacaktır (2012: 119). Toplumsal etkinliğin geri planda tutulduğu bu analiz yoluyla, egemen (Batılılaşmacı, kentli, erkek) seçkinlerce yürürlüğe sokulan devlet-merkezci ve seçkinci yaklaşımın çağdaşlaşma projesini toplumsal katılım, muhalefet ve direnişi hesaba katmayan bir şekilde meşrulaştırdığı görülmektedir.

Avrupa-merkezci, modernleşmeci ve devlet-merkezci anlatıların hâkim olduğu akademik literatürün bir diğer örneğini Niyazi Berkes'in çalışmalarında görmek mümkündür. Berkes *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı kitabında erken Cumhuriyet döneminde Batılılaşma hareketinin erek olmaktan çıkıp bir başlangıç noktası haline geldiğini belirtir. Cumhuriyet dönemi devrimlerini tarihin kaçınılmaz bir evresi olarak değerlendirerek Türkiye'nin Doğu tipi toplumlar çizgisinden ayrılamadığı için toplumun Batı'nın devrim anlayışına dahil olmadığını ifade eder (2014: 522, 525). Avrupa-merkezci ve oryantalist bakış açısının bir sonucu olarak toplumları özcü ve hiyerarşik bir şekilde Doğu ve Batı olarak sınıflandırmanın yanı sıra devlet-merkezci anlayışın belirlediği bu yaklaşımda Berkes, toplumun devrimlerin tarihsel süreçteki

yerini kavramaktan yoksun kaldığına işaret etmektedir (2014: 523). Berkes şunları kaydetmektedir:

(...) hala Asya gelenekleri doğrultusunda yaşamakta direnen halklar, uluslarını bilmedikçe, geriliklerine gömülü kaldıkça, rejimleri ne olursa olsun üstün uygarlıklı toplumların sömürü ya da saldırı hedefi olmaya mahkûmdurlar. Bu uluslar kendilerini çağdaş Batı uygarlığı düzeyine getirecek devrimlere girişmedikçe dünyada eşit hak ve güç sahibi olma iddiasında bulunamayacaklardır (2014: 492, 493).

Berkes'in, 1950'ler ve 1960'ların modernleşmeci¹³ yaklaşımlarının egemen olduğu bir tarihsel ve entelektüel ortamında vücut bulan teleolojik, Avrupa-merkezci ve modernleşmeci yaklaşımının benzeri olarak aynı zamanlarda kaleme alınan başka bir çalışma da Bernard Lewis'e aittir. Lewis, Türkiye'nin çağdaş dünyada hayatta kalabilmesi için yüzeysel bir modernleşmeden çok toplumsal ve kültürel yapısında köklü değişiklikler yapması gerektiği hususunda Mustafa Kemal'in de farkındalığını vurgular (2013: 360, 392). Osmanlı'da Avrupa-merkezli ilk reform hareketlerinin ortaya çıktığı kanallar üzerine değerlendirmede bulunan Lewis'e "çiçeği burnunda Batı müridi" olan "kara ve deniz subayları" eli ile Batı uygarlığının Türkiye'ye nasıl getirildiğini şöyle anlatmaktadır:

Bütün bunların semeresi yeni bir toplumsal unsurun yaratılması oldu: Aldıkları eğitim, okudukları kitaplar ve kişisel temasları sayesinde Batı uygarlığının bazı özelliklerine aşina olmuş, genelde Fransızca olmak üzere en az bir Batı dilini öğrenmeye başlamış, Batı'dan gelen uzmanları, onları daha iyi ve yeni yöntemlere götürecek olan akıl hocaları ve rehberleri olarak benimsemiş genç bir kara ve deniz subayları topluluğu. Bu adamlar çağdaşlarının çoğunun yaptığı gibi sarsılmaz ve iç rahatlatan bir bilgisizlikle kâfir ve barbar Batı'yı adam yerine koymamazlık edemezlerdi. Aksine, eğilimleri ve ilgileri nedeniyle reform muhaliflerine karşı Batılılaşma savunucularını destekliyorlardı. Ancak Batılı olan her şeye karşı çocuksu bir coşkuyla dolup taşan Batı kültürünün bu çiçeği burnunda müritleri, kısa sürede Batı dünyasının onlara matematik ve balistikten çok daha fazlasını sunabileceğini fark ettiler (2013: 84).

Bu kısım erken Cumhuriyet dönemine ilişkin mevcut akademik literatürün bir manzarasını sunmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de baskın tarihyazımı Avrupa-merkezci, modernleşmeci ve devlet-merkezci bir yaklaşımın etkisi altındadır. Resmi tarihe ve resmi tarihin etkisi altındaki akademik literatüre baktığımızda bu eğilimin yaygın olduğunu görmek mümkündür. Bununla birlikte bu çizginin dışına bir ölçüde çıkan

¹³ Bu yaklaşımların bir eleştirisi için bkz. Pappé (2011).

akademik çalışmalar da mevcuttur: Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher, Çağlar Keyder, Cemil Koçak, Mesut Yeğen ve Asım Karaömerlioğlu gibi bazı araştırmacıların yaklaşımları bunun birer örneğini oluşturur. Yakın zamanlarda yapılmış bazı sosyal ve yerel tarih çalışmalarında da milli kimlik inşasına odaklanıldığı görülmektedir (Yılmaz (2013), Brockett (2011) ve Çağlayan (2014)). Ancak yine de bu çalışmalar da dahil olmak üzere Türkiye’de mevcut akademik literatürün devlet ve insan-merkezci yaklaşımlara eleştirel bir mesafe aldığı ve doğayı dikkate aldığı söylemek oldukça güç görünmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİRGELER VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ

Birinci bölümde tarihyazımına ilişkin yaklaşımların değerlendirilmesinin ardından modern devlete eleştirel bir bakış açısıyla teorik bir çerçeve sunulmuştur. Bu değerlendirmeler çerçevesinde erken Cumhuriyet dönemine ilişkin mevcut akademik literatürün kısa bir manzarası sunulmuştur. Bu bölümde ise önceki bölümün teorik değerlendirmesinin üzerine kurulmakta ve erken Cumhuriyet dönemini çekirgeleri dikkate alan bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Bu bölümde devletin çekirgelerle ilişkisini incelemeye önce, dönemin tarım ve toplum politikalarına ilişkin kısa bir değerlendirme elzem görünmektedir. Çekirgeleri ‘zararlı’ kılan durumların başında çekirgelerin tarımsal üretim üzerindeki tahribatı gelmektedir. Bu nedenle bu bölümde dönemin tarım politikaları incelenmektedir. Ayrıca modern ulus-devletin doğa ve toplum tasavvurlarının paralellik gösterdiğine ilişkin iddiayı desteklemek amacıyla dönemin milli kimlik inşası çerçevesinde geliştirilen politikalara da ışık tutulmaktadır. Bu bölüm, çekirgelere ilişkin bilimsel çalışmaların yer aldığı bir değerlendirmeye de ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, incelenen dönem açısından önemli olan çöl çekirgesi salgınlarına ilişkin bilimsel araştırmalardan ve bu araştırmaların amaçlarından söz etmek gerekmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde devletin çekirgelerle mücadelesini değerlendirmeden önce Osmanlı döneminden miras alınan devlet-çekirge ilişkisine odaklanmak şart görünmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde çekirgelere yönelik değerlendirmelere geldiğimizde Çekirge Kanunu, bu bölümün en dikkate değer kısmını oluşturmaktadır. Çalışmanın dayandığı iddiayı destekleyen temel tarihsel kanıt olarak, Çekirge Kanunu’nun yanı sıra dönemin Meclis görüşmelerine de yer verilmektedir. Bu bölümün son kısmında 1930 yılında çöl çekirgesi salgını ile ilgili olarak gazetelere yansıyan haberler mercek altına alınmaktadır. Modern ulus-devletin doğa ve topluma ilişkin tasavvurlarının eşzamanlı tezahürünü göstermesi açısından bu haberler oldukça ilginçtir.

2.1. TARIM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Cumhuriyet'in 1925-1938 yılları arasında tarım politikaları ve tarımın ekonomideki yeri, tarım ürünlerini korumaya yönelik olarak geliştirilen projelerin nedenlerini ve doğaya yönelik müdahaleleri anlamak açısından önemlidir. Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'de ekonomik dayanağı oluşturan ve önde gelen sektörden biri tarımdır. Tarımsal iktisadi planları yerinden oynatacak her türlü doğal gelişme afet olarak nitelendirilir ve sistematik müdahalelerle önlenmeye çalışılır.

Korkut Boratav, Cumhuriyet'in 1923-1929 dönemini "(...) açık ekonomi koşullarında yeniden inşa" (1988: 37) olarak tanımlamaktadır. 1929 yılı ise hem Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'nin Osmanlı'dan kalan borçlarını ödemeye başladığı hem de Büyük Buhran'ın getirdiği kötü ekonomik koşullarla uğraştığı bir yıldır (Boratav, 1974: 21). 1930'un ilk yarısı ise devletçilik politikalarının yerleşmeye başladığı bir dönemdir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren Türkiye tarıma dayalı ve kırsal bir toplum olma özelliğini uzun yıllar korumuştur:

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye çok önemli ölçüde tarıma bağlı bir ekonomi niteliğindedir. GSMH'nın yaklaşık yarısı tarımdan elde edilmekte, çalışanların yüzde 70'inden fazlası çiftçilikle uğraşmaktadır. Nüfusun yüzde 80'i kırsal kesimdedir. Bu ilk dönemde tarımın dış ticaret içindeki önemi de çarpıcı biçimde yüksektir. Gerek ithalat, gerekse, özellikle ihracat içinde tarım egemendir (Aruoba, 1982: 79, 80).

Birtek ve Keyder'in Cumhuriyet'in ilk yıllarının ekonomik yapısı içerisinde tarımın rolüne ilişkin olarak kaydettiği üzere, geleneksel tarım, merkezîyetçi-modernleşme taraftarı bir devlet ve az gelişmiş bir ekonomi için -devlet sanayini kurmaktan, kurumsallaşmanın ihtiyaçlarına kadar- gerekli olan artığın temel kaynağını tarım oluşturmaktadır (1976: 32). Tarımsal faaliyetlerin işleyişi ve tarım ürünlerinin nasıl kullanılacağına ilişkin belirlemeler, ulus-devletin kurumları ve kanunları aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında şekillenmeye başlayan planlamalar doğrultusunda devlet politikalarının tarımın üretim fonksiyonuna giren girdilerin bulunabilirliğine etkisi, toprak dağıtımını ya da toprakları tarıma elverişli duruma getirme,

traktör ithalatını teşvik etme, gümrüklerin kaldırılması ve tarıma ilişkin kredilerin verilmesi yönünde belirlenmiştir (Birtek ve Keyder, 1976: 32).

Bu dönemde ziraat kesiminin nakit ihtiyacını karşılaması amacıyla zirai ürünlerin pazara dönük üretiminin başlamasındaki temel etken Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır (Topuz, 2007: 381). Bir araştırmacının belirttiği üzere: "Aşarın kaldırılmasıyla köylülerin üzerindeki vergi yükünün azalması bir iyileştirme yaratmış ancak 1929 Krizi'nin yaşanmasıyla tarım kesiminde yaşanan bu iyileşme kısa sürmüştür" (Varlı, 2012: 117). Tunçay'ın da ifade ettiği gibi, 1925'te Şeyh Said Ayaklanması'ndan hemen sonra Aşar Vergisi'nin kaldırılması Türkiye tarımıyla ilgili önemli bir gelişmedir. Ancak bu durumun küçük çiftçiden çok, orta ve büyük çiftçinin ticarileşmesi ve kapitalistleşmesi yönünde bir etki yarattığı söylenebilir. Bununla birlikte Aşar Vergisi'nin kaldırılması yönündeki iktisadi politika tarıma yarar sağlar niteliktedir. Ancak 1930'dan itibaren endüstrileşme çabalarıyla birlikte iktisat politikası köylünün aleyhine dönmüştür (Tunçay, 2005: 194, 195).

Türkiye'de 1923-29 yılları tarım sektörünün ekonominin temel sürükleyici aktörü konumunda olduğu ve gelişmenin önünde bir engel olarak durduğuna inanılan 'çağdışı kurumlar'ın tasfiye edildiği bir dönemdir (Eşiyok, 2004: 14). Tarımın ekonomideki etkin rolü tarımsal üretimin geliştirilmesine yönelik projeleri de beraberinde getirmiştir:

Cumhuriyet hükümeti tarımsal üretimin artırılması için özellikle vergi, kredi ve toprak mülkiyeti konusunda da hukuksal ve kurumsal düzeyde önemli kararlar almıştır. Toprak üzerinde özel mülkiyeti yaygınlaştırmak üzere yasal düzenlemelere gidilmiştir. Ek olarak bazı tarım ürünlerinin üretiminin özendirilmesi ve sulama, gübre, tohumluk sağlama ve teknik eğitim konularında kamu yardımı önlemleri geliştirilmiştir (Eşiyok, 2004: 15).

1920'lerin ilerleyen dönemlerinde 1929 bunalımına kadar bazı ürünlerde yoğun tarıma geçilmiş, pamukta ileri teknikler kullanılmaya başlanmış ve iki bin dolayında traktör ithal edilmiştir (Birtek ve Keyder, 1976: 33). 1929 Bunalımı'nın hemen ardından gelen yıllarda ithalat ve ihracatın hem parasal hem de reel olarak genişlemesi, ticaret kredisine bağlı pazara yönelik tarım sektörünü olumsuz yönde etkilerken tarımsal üretim pazarın daralması ve temel giderlerin elde edilmesindeki zorluk nedeniyle azalmıştır (Keyder, 2013: 129). Ekonomik bunalımdan en fazla etkilenen sektörlerin başında tarım sektörü

gelmektedir. Bu dönemde tarımsal hammadde fiyatlarındaki düşüşün % 40 düzeyinde olması aleyhte gelişen dış ticaret hadlerini daha da olumsuz etkilemiş ve tarım sektörü bu krizden ancak 1936 yılında kurtulabilmiştir (Eşiyok, 2004: 17). Fikret Başkaya da dünya ekonomik krizinin Türkiye’de tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilediğini kaydetmiş ve bunun sonucunda zaten düşük olan verimliliğin iyice düştüğünü, ekilen alanların daraldığını ve köylünün pazarla olan ilişkisinin de iyice azaldığını belirtmiştir (2005: 91). Bu dönemde tarımsal girdi fiyatları ürün fiyatlarından daha az düşmüş ve devlet bu düşüşe müdahale etmemiş, bunu ihracatı artırıcı bir önlem olarak görmüştür (Başkaya, 2005: 92).

1930’lu yıllar Türkiye’de devletçilik politikalarının geliştiği bir dönemdir. Çoğunlukla ekonomik planlamalara dayanan bu politikalar dönemin siyasi-ekonomik yapılanması çerçevesinde toplumsal unsurlara yönelik planlamaları da etkilemiştir. Mete Tunçay 1930’ların devletçi politikalarının yakın şahitlerinden Ahmet Hamdi Bey’in anılarına dayanarak bazı noktalara işaret etmektedir. Devletçilik ilkesini takiben gerçekleştirilen memleketi inceleme gezisinde ihtiyaç ve icraatların belirlenmesi aşamalarında Gazi Mustafa Kemal’in yanında bulunan Ahmet Hamdi Bey devletçiliğin planlara verdiği önemi şöyle vurgulamıştır:

(...) devletçiliğin ilk işi ‘plan’dır. Devlet, hatta kendisinin karışmayacağı sahaları tayin için dahi bir plana muhtaçtır. Plan toplu olacak, bütün işleri bir arada görecektir. Sadece bununla kalmayacak; işlerin yalnız bugünkü halini değil, ilerisini de yine bütün şeklinde kavrayacaktır. (...) Devletçi rejimlerde kanun yapmak ve devletin akıl merkezini vücuda getirmek hususundaki bütün hakları parlamentonun muhafaza etmiş olması için hükümetle kendi arasına nazım bir teşkilatın, bir plan dairesinin girmesi lazımdır (Tunçay, 2012: 297).

Galip Yalman devletçiliğin devletin toplum ve birey üzerindeki tahakkümünü sürdürmesinin bir aracı olduğunu vurgular (2002: 319). Mete Tunçay’ın kaydettiği üzere: “1929’a kadar ‘liberal’ bir çizgide yürün[müş], sonra daha çok ‘himayeci’liğe başvurul[muş], 1932’den itibaren (devlet kapitalizmine yönelme anlamında) ‘devletçilik’te karar kılın[mıştır.]” (2012: 188). Çağlar Keyder de 1930 devletçiliğinin yarattığı ve İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam eden bürokrasi-burjuvazi dengesinin yeni bir devlet biçiminin ürünü olduğunu kaydetmektedir (2013: 124). Bu bağlamda,

Keyder sınıf temelli değerlendirmesi çerçevesinde, 1930 devletçiliğini şöyle incelemektedir:

Siyasal bir elit ile emeklemekte olan bir burjuvazinin hızlı bir birikim sağlamak için güçlerini birleştirerek ve de yeni bir toplumsal sistem kurma iddiasıyla, işçi sınıfını ağır baskılar altında tutup tarım sektörünü sömürürken, yalıtılmış bir milli ekonomi alanı yaratmalarına dayanır. Bütün bunlar, sınıf çıkarları arasındaki çatışmaları yadsıyarak korporatist bir toplum modeli kabul eden, şu ya da bu ölçüde yabancı düşmanlığına dayanan bir milli dayanışma ideolojisi çerçevesinde gerçekleştirilir (2013: 137).

1929 Bunalımı sonrası devletçi politikaların gelişmesiyle birlikte devletçilik tarım politikalarına da yansımıştır. Bununla birlikte İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in 1930'ların başlarında devletin ekonomik yaşama müdahalesi hakkında kaydettiği üzere:

Devletin ekonomik yaşama müdahalesi incelediğimiz dönemde, daha çok dış ticaret, sanayi ve ulaştırma kesimlerinde olmuşsa da tarım kesiminde de devlet önemli yeniden düzenlemeler ve müdahaleler yapmıştır. Ama bu müdahalelerin, sanayi kesiminde olduğu gibi, genel bir stratejinin parçası olduğunu başka bir deyişle genel bir tarımsal kalkınma stratejisinin uygulaması olduğunu söylemek zordur. Yapılan, daha çok değişik sorun alanlarında dönemin koşullarına uygun olarak, birbirinden kopuk uygulamalardır (1982: 107).

1930'lar tarımın sanayi sektörüne oranla daha az önem gördüğü yıllar olmakla birlikte, aynı zamanda, tarımda modernleşme ve kurumsallaşma çabalarının görüldüğü yıllardır. 1933 yılında *Yüksek Ziraat Enstitüsü* haline getirilen *Yüksek Ziraat Mektebi* 1930 yılında, *Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu* ve *Toprak Mahsulleri Ofisi* ise 1938 yılında kurulmuştur (Topuz, 2007: 384). Dönemin tarımsal sermaye birikimi ise birikimi sağlayacak yöntem ve uygulamaların takip edilmemesi, üretim alanlarının daraltılması ve tarımsal ürünün pazarlanması gibi nedenlerden dolayı zayıf kalmıştır (Varlı, 2012: 123).

Erken Cumhuriyet döneminde tarım alanındaki politikalar 1929 yılında dünya ekonomik bunalımının yaşanmasıyla birlikte bir değişime uğramıştır. Buhran sonrası yerleşen devletçi politikalar tarım alanında da etkili olmuştur. Bu bağlamda, 1930 öncesi dönemin az gelişmiş ekonomisi içerisinde artığın asıl kaynağını tarım sağlamaktadır. Devletçiliğin yerleştiği 1930'lu yıllarda sanayi sektörüne yönelik politikaların arka planında kalmakla birlikte tarım politikaları da yeni döneme uygun

olarak şekillendirilmiştir. Bu dönemin tarım politikalarının kalkınmaya yönelik olmaktan çok birbirinden kopuk uygulamalara maruz kaldığı belirtilmiştir.

Çekirgelerin tarımsal ürünler üzerindeki zararı oldukça fazladır. Bu nedenle devletin çekirgelere yönelik müdahaleleri tarımın öneminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, ikinci bölümün bu kısmı, erken Cumhuriyet'te tarımın ekonomideki yerini ve önemini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, çalışmanın temel iddiasını destekleyen incelemelerin arka planını oluşturun bu kısım, devlet, tarım ve çekirgeler ekseninde yapılan değerlendirmeleri anlamlı ve gerekli kılmıştır.

2.2. KİMLİK POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

1930'larda yerleşmeye başlayan devletçi politikalar çerçevesinde sadece ekonomik yapı değil siyasal ve toplumsal yapı da artan devlet hâkimiyeti doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. İktisadi kalkınmanın devletçilik ilkesi çerçevesinde ele alındığı bu dönemde, siyasal düşünce anlamında kalkınma, az gelişmiş ülke milliyetçiliği bağlamında ifade edilmeye başlanmıştır (İnsel, 2008: 769). Kemalist halkçılığın 1930'lu yıllarda doruğa ulaştığını belirten Asım Karaömerlioğlu'na göre:

1929 Dünya krizinin ardından 1930 yılı hem ekonomide hem de siyasette bir dönüm noktası teşkil etmiş, bu tarihten sonra ekonomide devletçiliğin, siyasette ise daha da katılaşmış, içine kapanmış, yer yer aşırı bir milliyetçiliğin gözlemlendiği, devletle partinin bütünleştiği ve pekiştirildiği bir döneme girilmiştir (2014: 48).

1923'ten beri artan bir şekilde toplum ve doğa değişen siyasal ve ekonomik şartlar çerçevesinde yeniden şekillendirilmeye ve ulus-devletin hizmetinde dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle 1920'lerin sonu ve 1930 yılı yeni ekonomi politikalarının da etkisiyle şekillenen ulus-devletleşme projelerine dayanmaktadır. Modern kurumlar aracılığıyla modern yöntemlerin geliştirilmeye başlandığı bu dönem devletin sadece topluma değil doğaya da müdahalelerinin önem arz ettiği bir dönemdir. Toplumsal müdahaleler bağlamında 1924 yılından itibaren devam eden Kürt isyanlarının bastırılması bu projelerin temel toplumsal hedeflerinden biridir. Şeyh Said İsyanı'ndan sonra 1926'da başlayan ve dört yıl devam eden isyanlar sert bir şekilde bastırılmış, Kürtler İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış, 20.000'den fazla Kürt ülkenin batısına

tehcir edilerek ayrı bir Kürt kimliğinin varlığı yok sayılmıştır (Zürcher, 2013: 250). 1928’de başlayan “Vatandaş, Türkçe konuş!” kampanyalarının bir parçası olduğu Türkleştirme politikaları da yürürlüğe sokulmuştur. Bir araştırmacı, eğitim ve kültür politikalarının Türkleştirme hedefinin, Müslüman nüfus üzerinde, özellikle kültürel olarak farklı ve tarihsel olarak birden çok etnik yapıyı barındıran doğu bölgesi olduğunu belirtir (Üngör, 2008: 36). Ayhan Aktar’ın altını çizdiği gibi:

Türkleştirme politikalarından kasıt, sokakta konuşulan dilden okullarda öğretilecek tarihe; eğitimden sanayi hayatına; ticaretten devlet personel rejimine; özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskân edilmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda, Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasındadır (2012: 101).

Ahmet Yıldız’ın da kaydettiği gibi Türkleştirme politikaları en çok Türk dilinin anadil olarak kullanımına ilişkin bir çerçevede belirginleşmiştir :

Türkleştirme çabasının en önemli aşamasını Türkçe’nin umumileştirilmesi problemi oluşturmuştur. Azınlıkların isimlerinin Türkçeleştirilmesi, Türkçe’nin anadil olarak benimsenmesi ve kamusal mekânlarda (umumî yerlerde) Türkçe konuşulmasının zorunlu kılınması, Türkçe’nin genele mal edilmesinin politik araçları olarak ortaya çıkmıştır. Türkçe’nin sadeleştirilmesi yolunda atılan adımlar, Arap harfli alfabeden Latin harfli alfabeğe geçiş (1928) ve Soyadı Kanunu (1934) Türkçe’nin genelleştirilmesi talebinin siyasi yansımalarıdır. Kemalist basın, 1928’de, sadece gayrimüslim azınlıkları değil gayri Türk Müslüman etnikleri de hedef alan, Türk Ocakları’nın himayesindeki ‘Vatandaş Türkçe Konuş!’ kampanyasında somutlaşan bir tartışma başlatmış ve bu süreç 1937’de doruğuna ulaşarak Atatürk’ün ölümünden sonra da devam etmiştir (2013: 286, 287).

Dilin kimlik politikalarındaki önemine ilişkin olarak ortaya atılan ve projelendirilen bu kampanya etnik bir temele dayandırılarak Müslüman unsurlara yönelik olarak da uygulanmıştır. Bu bağlamda, kampanya, Türkçe konuşmayan oldukça geniş bir kitleyi hedef alarak Türk kimliğinin etnik sınırlarının çizilmesinde dilin etkin rolünü kullanmaya yöneliktir. Buna bağlı olarak Soner Çağaptay’ın da belirttiği gibi:

Hükümet Türklüğün işareti olarak Türk diline odaklanmıştı. Bunu gösteren açık bir örnek, otuzlardaki ‘Vatandaş Türkçe Konuş’ kampanyası’ydı... ‘Türkçe Konuş’ kampanyasının etkileri, Türkçe konuşmayan Müslümanlar arasında da hissedildi. 1934 tarihli İngiliz diplomatik yazışmaları, Türkçe konuşmadıkları gerekçesiyle Arapların, Çerkezlerin, Girit Müslümanlarının ve Kürtlerin de hedef alındığından söz ediyordu (2008: 258, 260).

Türkçe kullanımının kimlik belirleme politikalarındaki rolünün önemli göstergelerinden biri 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulması, dil kurultaylarının yapılması ve bunun bir sonucu olarak Güneş-Dil Teorisi’nin ilanındır. Bu teori ile:

Türk dilinin kadimliği ve başka dillere kaynaklık ettiği savunulmaktaydı. Bu teoriyi, Türk milletinin çok kadim bir millet olduğunu kanıtlayarak gayretinin tetiklediği söylenebilir. Bilimsel olmak ya da bir dil felsefesi yaratmaktan çok, dönemin siyasi amaçlarına cevap verir nitelikte. Bu bağlamda, tarih teziyle de örtüşen bir kuramdır. Tarih alanındaki çalışmalarla paralel bir şekilde, milli bilinci güçlendirmek amacıyla doğduğu söylenebilir (Maksudyan, 2007: 69).

1930 yılı devletçiliğe dayanan ekonomi politikalarının uygulanmaya başladığı, isyanların bastırılmasına yönelik planların geliştirildiği ve bunun yanı sıra ikinci parti arayışlarının baskıcı eğilimler nedeniyle sonuçsuz kaldığı bir dönemdir. Bu dönemde ve devam eden yıllarda Türk Tarih Tezi’nin oluşturulması, Mustafa Kemal’in çabalarıyla 1928 ve 1929 yıllarında başlayan tarih çalışmalarına ve devamında Türk Ocakları ve Ocaklar’ın kapatılmasıyla Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin faaliyetlerine dayanmaktadır (Ersanlı, 2008: 803). Bu faaliyetlerin önemli bir ürünü, *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabın 1930 yılında yayımlanması olmuştur (Copeaux, 1998: 39). Bunun yanı sıra, 1930’lu yıllarda çıkan lise tarih kitapları mevcuttur. Ersanlı, Türkleri bir ‘ırk’ olarak yücelten bu kitapların yaklaşık yirmi yıl boyunca hiç değişikliğe uğramadan kullanıldığını belirtir (2003: 15, 126). Bazı araştırmacılar bu dönemi artan otoriter bir yönetimin varlığı ile açıklar: 1929 Bunalımı ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin ardından Kemalist Tek-Parti yönetiminin otoriter yönleri belirginleşmiş, 1931 kongresinde rejimin tek-parti devleti olduğu ilan edilmiş ve “CHP’ye ya da devlete yönelik (çünkü ikisi de aynı şeydi) her türlü muhalefet ‘müsamaha gösterilemez’ hale gel[miştir]” (Maksudyan, 2007: 42).

1920’lerde yeni devletin inşasının yeni bir tarihi ve şimdinin yarattığı bir geçmiş gerektirdiği söylenebilir. Bu bağlamda, modern ulusun yeni kimliği, Osmanlı ve İslam öğelerinden arındırılmış bir tarihe dayanmaktadır. Kemalist milliyetçiliğin dışlayıcı projeleriyle şekillenen toplum eğitim kanallarıyla benliğe işlenen bir tarihin ürünü haline gelmiştir. Ahmet Yıldız’ın ifade ettiği gibi:

Milli kimliğin Kemalist sınırları belirginleştikçe, Cumhuriyet kendi hayatıyetini tazelemiştir. Tarih, Batı dünyasının ‘Türk’ (yani Müslüman) karşıtı önyargılarıyla

yaralanmış Türk milli gururunu onarmak amacıyla, Osmanlı-İslam geçmişinin bakiyelerini tasfiye edip, bütünüyle Türki unsurlarla ikame etmede motor güç olmuştur (2009: 212).

Medenileşme, çağdaşlaşma, kalkınma, ilerleme ve savunma gibi modern unsurları rota olarak belirleyen yeni devlet, bu unsurlara uyum sağla(ya)mayanları asimile etmeye yönelik projeler yürütmüştür. Yine Yıldız'ın ifadesi ile:

Kemalist milli bütünleşme sürecinin itici gücünü asimilasyon, tehcir, vs. gibi etnik yönetim stratejileri oluşturmuştur. Kemalist millet inşa pratiği, çağdaşlaştırıcı bir söylemle, Türklük temelinde milli türdeşliği sağlamaya yönelik çok boyutlu bir siyasi mühendislik projesinin yansımasıdır. Bu projenin etnik-soya dayalı veçhesine, 'bilimsel' destek sağlamak amacıyla Anadolu halklarının Türklüğünü temel varsayım olarak alan *Türk Tarih Tezi* geliştirilmiş, böylece asimilasyon politikalarını mümkün kılacak şekilde milli 'biz'in tanımı, etnik niteliğine rağmen, genişletilmiştir (2009: 228).

Ersanlı'nın ifade ettiği gibi Türk Tarih Tezi, Türklerin etnik bir köken olarak tayin edici konuma getirilmek istendiği 1930'lu yılların siyasi kararlarına dayanır (2008: 800). Resmi tarih tezinin 'bilimsel tarih' iddiasıyla mitleri gerçeğe dönüştürme çabasına dikkat çeken Maksudyan'ın da ifade ettiği üzere, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından tarihsel arka planı olan bir milli kimliğe ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla oluşturulan Türk Tarih Tezi milli kimliğin inşasındaki temel taşlardan biri olmuştur. Bu bağlamda, tarih milli bilincin yerleşmesi ve geleceğe dönük hedefler için araçsal olarak kullanılmış ve misyoner-tarihçiler milli bilincin yayılması için çabalamışlardır (Maksudyan, 2007: 56). Erol Ülker'in belirttiği gibi, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin ortaya çıkışı, Türk milliyetçi söylemin etno-kültürel referanslarının arttığı bir dönemde ortaya çıkmıştır (2008: 9). 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu da bu dönemin getirdiği iklimin bir ürünüdür. Kanun, 'Türk kültürüne bağlı olmak' vurgusu yapmakta ve bu kültüre dahil olanları Türkçe'den başka dil konuşmayan Müslümanlar ya da kendi dilini terk ederek Türkçe konuşan göçmenler olarak nitelendirmektedir (Ülker, 2008: 10, 12, 16). Bu iskan ve göç politikalarının amacı, Türk kültürüne bağlı, Türkçe konuşan homojen bir nüfus yaratmaktır (Ülker, 2007: 58). Bu bağlamda, ulusun inşasında belirleyici unsurun konuşulan dil olduğunu ve ulusal bütünlüğün Türkçe konuşanlarla sağlanmaya çalışıldığını görmek mümkündür.

Dönemin gazeteleri de Türk Tarih Tezi'nin ilk çalışmalarının başladığı sürece ilişkin haberler içermektedir:

Türk Ocakları kurultayında teşkil olunan Türk tarih heyeti bugün ilk içtmasını yaptı (...) Tevfik B. Beyanatta bulunarak Türk Milli tarihinin gerek şan ve şeref, gerekse insanlığın saadet vasıtalarını diğer milletlerden evvel ilk bulup kullandığını, Türk medeniyetinin çok eski olduğunu söylemiştir (Vakit, 5 Haziran 1930: 2).

1930'lara baktığımızda 'biz' tanımı çerçevesinde inşa edilen ulusun dışında kalanlar arasında Rum, Ermeni, Yahudi ve Süryani gibi gayrimüslim toplulukların yanı sıra etnik bir farklılığa dayandırılan Kürtleri ve Arapları görürüz. Homojen olmayan bu toplumsal yapı dönemin egemen etno-ırki Türk ulusu tanımına uymamaktadır (Çağaptay, 2008: 258).

İleride dönemin gazetelerinden bulduğum verilerden hareketle göstereceğim üzere, 1920'lerin ikinci yarısında çekirgelerin tasfiye edilmesi ile Kürt meselesinin aynı dönemdeki seyri ilginç bir paralellik arz ettiğinden bu noktada Kürt meselesine biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. Mesut Yeğen Kürtlerin ötekileştirilmesinin tek başına yapılmadığını, geçmişle, dışarıyla, komünizmle ilişkilendirilerek yapıldığına işaret etmektedir. Yeğen şunları vurgulamaktadır:

Türk milliyetçiliğinin Kürt meselesiyle teması saf milliyetçi bir bakışın/algının koşullandığı bir temas olmamıştır. Türk milliyetçiliği, Kürt meselesiyle Batıcılık, halkçılık, kalkınmacılık vb. birçok başka ideolojinin desteğinde temas etmiştir. Keza, bu temas sadece milletin ya da milli bir devlet-toplumun kuruluşuna dair meseleler üzerinden gerçekleşmiştir (2008: 891).

Erken Cumhuriyet dönemindeki başat resmi eğilim Kürt isyanlarını yabancı devletlerin kışkırtmasından kaynaklı bir sorun olarak görmektir. İsyan etmeyi gerektirecek herhangi bir nedenin varlığını yok sayan resmi ideoloji bu isyanları ancak yabancı devletlerin çıkarları doğrultusunda oluşabilecek yapay bir durum olarak temsil etmektedir. Bu bağlamda, Yeğen'in vurguladığı gibi, resmi ideolojik söylem Kürt meselesinin etno-politik özelliğini görünmez kılarken meseleyi irtica, aşiret kalkışması ya da kaçakçılık olarak resmetmektedir (Yeğen, 1996: 217). Yine Yeğen'in ifade ettiği gibi:

Anadolu'da bir ulus-devlet kuranlar, özellikle Balkan Harbi'nden Sevr'e uzanan süreci unutmazlar. İnkılapçı-milliyetçilik, kurduğu yeni siyasi birliğin de 'ecnebi tehdidi' altında olduğuna inanmak için yeterli sebebe sahiptir. Bu durumda, ardında saltanat ve hilafet özlemi, tasfiye edilen geçmişin direnci, eşkıyalar, aşiretler ve mürteciler olduğuna hükmedilen Kürt rahatsızlığıyla 'dışarı' arasında bağ kurulmakta gecikilmeyecekti. Kürt meselesinin, başka devletlerin kışkırtmasıyla vücut bulan, suni bir mesele olduğu kanaati, Türk milliyetçiliğinin neredeyse bütün zamanlarında ve inkılapçısından köktencisine bütün çeşitlemelerince benimsendi (2008: 886).

Bu gözlemler modern Kürt ve Orta Doğu tarihi alanlarında saygın bir araştırmacı olan Hamit Bozarslan'ın gözlemleri ile de örtüşmektedir. Bozarslan'ın da işaret ettiği gibi modern ulus-devletin ideolojik söylemi Kürt varlığını reddetmeye yöneliktir (Bozarslan, 2008: 848). Dönemin hâkim ideolojisinin taşıyıcı araçlarından biri olarak gazeteler de Kürt isyanlarını çeşitli nedenlere dayandırarak isyanların etnik kimliğini görmezden gelmiş ve Kürt etnik kimliğini yok saymışlardır. 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Said İsyanı İstiklal Mahkemeleri tarafından yabancı kışkırtmasına dayandırılmış, irtica amacı taşıyan bir isyan olarak nitelendirilmiştir ve isyanın Kürt kimliği reddedilmiştir (Yeğen, 2008: 886). Olayların ardından isyancıların liderleri idam edilmiş, siyasal muhalefet ve muhalif basın Tahrir-i Sükûn Kanunu ile susturulmuştur (Zürcher, 2013: 256, 257). İsyancıların gerçek kimliği ve amaçları resmi ideolojinin ve Türk milliyetçiliğinin söylemi altında bastırılmış, muhalefeti ortadan kaldırmaya ve ulus-devletin etnik inşasına yönelik amaçlar doğrultusunda yeniden tanımlanmıştır:

Türk milliyetçiliğine göre, ecnebi kışkırtmasına alet olanlar herhangi birileri değil, fakat inkılap aleyhtarı, mürteci aşiretler ya da mahdut münevver zümredir. Diğer bir deyişle, karşılaşılan direnç, ecnebi kışkırtması ile ilgili olduğu kadar, geçmişin alt edilen düzeniyle, alt edilen geçmişin direnci olarak irticayla ve modernlik öncesinin kalıntılarından birisi olarak aşiret sorunuyla, hepsiyle birden ilgilidir (Yeğen, 2008: 887).

Modern ulus-devletin Türk ulusal kimliği inşası sürecinde Kürt kimliğinin yok sayıldığı görülmektedir. Resmi belgelerde Kürt sözcüğünün kullanılmasından kaçınılırken,¹⁴ 1925 yılında Şark Islahat Planı'na dayanarak Kürt kadınlarının Türk aileler yanına verilerek Türkçe öğrenmesinin sağlanması ve kasabalarda Kürtçe konuşanlara kelime başına para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır (Oran, 2008: 876).

¹⁴ Daha sonraki yıllarda da bunu görmek mümkündür. 1961'de DPT tarafından hazırlanan 'Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Program Esasları' adlı gizli raporda bölge halkına 'kendilerini Kürt sananlar' denilmektedir (Akar ve Dündar, 2008: 92-103).

Hâkim ideolojik seçkinler medeni Türk kimliğini kurgularken oryantalist bir söylem yaratmıştır. Kürtler bu resmi söylemin kendini yeniden üreten yapılanması içerisinde ötekileştirilmiştir. 1925 Şeyh Said İsyanı'nın ve devamında kökleri 1927 yılına uzanan 1930 yılı Ağrı İsyanı'nın resmi ideolojik söyleme yansımaları, ulus-devlet inşası projelerini meşrulaştırmaya yöneliktir. Yeğen'in ifade ettiği gibi: “Modern ve seküler bir örgüt Hoybun¹⁵ tarafından idare edilen Ağrı ayaklanması dönemin Türk milliyetçiliğinde eşkıyalık olarak algılanıyordu” (2008: 885). İsyancılara yönelik bu eşkıya nitelendirmesi ‘medeni olmayan’ı vurgulamayı amaçlayan bir söylemin ürünüdür. Levent Köker'in ifade ettiği üzere:

‘Geri’yi ifade eden ‘geleneksel toplum’ yapısının çözülme süreci içinde, ‘ileri’ye, ‘modern toplum’a gidişin reformcu aygıtı olan ‘devlet’, Osmanlı geçmişindeki ‘tedricilik’ten Cumhuriyet’le birlikte kurtulmayı başarmıştır. Böylece ‘devrimci’ - veya ‘inkılâpçı’- bir hamleyi, bir kopuş noktasını belirleyen Cumhuriyet, eğitimsiz, cahil bir halk kitlesinin ‘kalkındırılması’ suretiyle ilerletilmesi misyonunu üstlenmiş olmaktadır (2009: 101).

Ağrı ayaklanması başlangıçta ulusal gazetelere yansıtılmamış ancak yabancı basın olaylara ilgisi üzerine, isyana ilişkin haberler Haziran ayı sonunda yayımlanmaya başlamıştır (Tunçay, 2012: 242). Bu dönem kaleme alınmış çeşitli gazete yazıları ve romanlarda resmi söylemin hâkimiyetini gösteren ifadeler baskındır. Ömer Türkeş’e ait bir çalışma bu dönemin romanlarına ve gazetelerine hâkim olan söylemin bir değerlendirmesini içermektedir. Türkeş’in erken Cumhuriyet’in roman ve gazetelerine ilişkin yaptığı şu değerlendirme dikkat çekicidir:

Cumhuriyet ideolojisinin Batılı giysilerine bürünen yazarlar için medeniyetin iyiden iyiye fetişleştiği bu yıllarda, Türk seçkinlerinin Kürt tasavvuru kendi modern kimliklerini tarif etmek için çok uygun bir araçtır (...) Kaba, cahil ve kötü Kürt imajı, medeni, aydınlanmış ve iyi Türk kimliğini üretir (2008: 820, 821).

Bu dönemde kökleştirilmeye çalışılan resmi ideolojik söylem tarafından Türk ulusal kimliğinin inşa edilmesinde dolaşıma sokulan vahşi, ilkel ve gayri medeni Kürt imgesi önemli bir araç işlevini görmüştür. Bir başka deyişle, modern ulus-devletin ‘medenileştirme projeleri’ni meşrulaştırıcı nitelikteki bu söylemler Batılı, medeni ve

¹⁵ Hamit Bozarslan, Ağrı İsyanı'nın mimarı olarak gösterilen Xoybun (Hoybun) Cemiyeti'nin, Kemalizm dönemi Kürt milliyetçiliğini temsil eden en önemli muhalefet olduğunu belirtir (2008: 849).

modern bir Türk toplumu imgesini Kürt halkını eşkıya, vahşi ve hayvan olarak nitelendirerek geçerli kılmaya çalışmıştır. Bozarslan'ın ifadesi ile:

Bu dönemde, devlet söyleminde Kürdlerin varlığı genellikle reddedilmekteydi. İsyân anlarında ise, Kürdlük, medeniyeti, dürüstlüğü, devrimi temsil eden Türk *ethnos*'una karşı çıkan negatif bir atavizm, vahşeti ve gericiliği temsil eden ve bu itibarla yok edilmesi gereken feodal bir *ethnos* olarak tanımlanmaktaydı (2008: 848).

Bu bağlamda, milliyetçi ve modernleşmeci projelerin karakterize ettiği erken Cumhuriyet döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çekirgeler ve Doğu Anadolu'da ise Kürtler modern ulus-devletin benzer söylemsel ve fiili operasyonlarına tabi olmaktadır. Bu bağlamda, devletin çekirgeleri ve Kürtleri aynı modernleştirme projesinin farklı veçheleri olarak gören bir tasavvura sahip olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir. Çekirge salgınları üretimi, verimliliği ve dolayısıyla ekonomiyi etkilemekte iken Kürtler türdeş bir ulus inşasında zararlı unsurlar olarak görülmekte idi. Projeler öncelikle bu iki isyankâr unsuru okunur kılmaya, sonrasında ise tasfiye etmeye yönelikti. Ekonomik nedenler, toplumun refahı ve huzuru, çağdaşlaşma, medenileşme ve ilerleme adına bu projeler meşrulaştırılarak gerekli görüldükçe revize edilmiştir. İmha planları resmi ideolojinin gazetelere yansıyan söylemleriyle, resmi ideolojik Türk tarihyazımı çalışmalarıyla ve devletin kanunlarıyla pekiştirilmiş ve meşrulaştırılmıştır. Şüphesiz bu süreçte ordu aktif rol almış, bu planlar ilerlemeye ve kalkınmaya dönük gelecek vaadini, medeni, çağdaş ve güçlü devlete ilişkin ideali sekteye uğratan iki zararlı unsur olarak çekirgelere ve Kürtlere paralel ideolojik söylemlerle ve benzer muamelelerle uygulanmıştır. Bu noktada ordunun modernleştirme ve millileştirme rolüne dair Tanıl Bora ve Ayşe Gül Altınay'ın şu gözlemleri önemli görünmektedir:

Ordular ulus-devlet kuruluşunun ve 'milli mefâhir'in (övünçlerin) simgesi olarak, milliyetçi ideolojilerde özel bir role sahiptirler. Kurtuluş/kuruluş savaşları, vatandaş ordularının teşkili ve zorunlu askerlik, milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin doğumuna refakat ederler. Türkiye'de ordu, buna ek olarak, modern millet inşasının, milli-sosyalleşmenin yeniden üretimin ağırlıklı bir aktörü olarak işlev üstlenmiştir (2008:153).

Devlet, ordu, toplum ve doğa ilişkisine dair 24.05.1930 tarihli TBMM tutanaklarında yer alan şu ifadeler çarpıcıdır:

Memleketin demiryolları hatta memleketin vasıtai müdafaası olan ordu bile ve ordunun vesaiti nakliyesi, insanları ve bu memlekette milletin parası ile vücuda gelmiş olan her müessese, bu Devletin bir dert olarak tebarüz edecek her meselesine icabında hiç bir kâr dâhi düşünmeyerek şitap etmek mecburiyetindedir. Ordu, vatan müdafaası için olduğu halde biz çekirge için bütün orduları oraya sevkederiz.¹⁶

Tıpkı doğa gibi toplum da daha işlevsel bir duruma getirilmek amacıyla devletin aygıtları tarafından biçimlendirilmiştir. Bu bağlamda, Scott'ın modern ulus-devlete atfen kaydettiği “geleneklere ve tarihsel rastlantılara değil; bilinçli, rasyonel, bilimsel ölçütlere göre tasarlanmış yapay, projelendirilmiş bir toplum” (2008: 151) yaratma çabasının erken Cumhuriyet dönemi için de geçerli bir tasavvur olduğu iddia edilebilir.

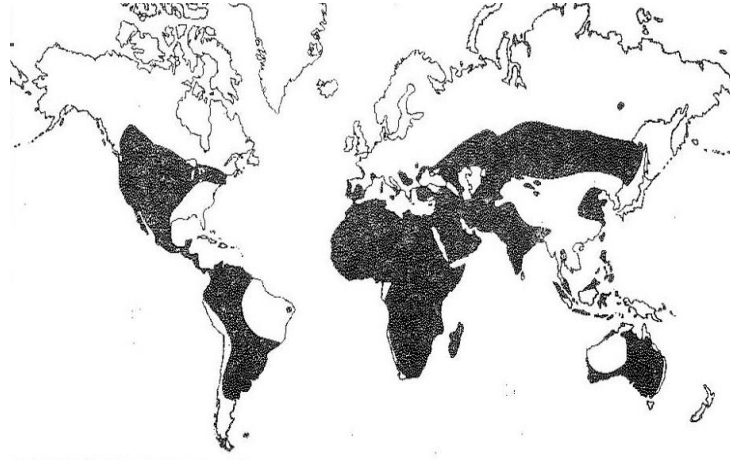
2.3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇEKİRGELER

Erken Cumhuriyet döneminin ulus inşası sürecinde doğaya yönelik politikalarının çekirgeler bağlamında ele alındığı bu bölümde özellikle 1930 çöl çekirgesi salgınlarına odaklanacağım. Bu anlamda devletin doğa ile ilişkisinin sistematik planlamalarla nasıl somutlaştığını çekirgeleri dikkate alan bir yaklaşımla ortaya koymaya çalışacağım. İlk bölümde altını çizdiğim doğayı ve hayvanları toplumsal, tarihsel ve siyasal analize dahil etmek gereğine işaret eden eleştirel çalışmalardan esinlenen bu çalışmanın bu bölümü yaygın akademik çalışmaların insan-merkezciliklerinden ötürü eksik bıraktıkları resmi tamamlamaya bir katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Bir başka ifade ile daha önce çerçevesi çizilen yaklaşımla doğa ve hayvan perspektifinden Türkiye yakın tarihine bakmak gerekli görünmektedir.

2.3.1. Çekirgeleri Okumak

Aşağıdaki haritadan da görülebileceği gibi, Türkiye coğrafi konumu itibariyle çöl çekirgesi salgınlarına maruz kalan bir bölgede yer alır. Dünyada yayılım alanı genel olarak Asya ve Afrika olan bu çekirgeler, zaman zaman Avrupa'ya kadar uzanan bir istila gerçekleştirir. Türkiye'de yayılım alanları genellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illeri kapsayan çöl çekirgeleri yerli değildir (Balâmîr, 1956: 32, 33).

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, 24.05.1930, s. 192 [Elektronik Sürüm]. Bu zabıt ceridesi ve çalışma boyunca verilen diğer zabıt cerideleri aslına sadık kalınarak alıntılanmıştır.

Şekil 1: Dünya’da çekirge istilasına uğrayan alanlar, (Balâmir, 1973: 8).

Çekirgeler uçkun halinde gelerek toplumsal ve ekonomik etkiler oluşturmaktadır:

Felakete uğrayan yerlerde mahsulün zayi olması kıtlıklara, fiyat artışlarına, iş gücü kaybına, ürünün çekirge tarafından telef edilmesinden korkan halkın ekim yapmamasına, halkın vergi borçlarını zamanında ödeyememesine ve dolayısıyla devletin vergi kayıplarına neden olmakta[dır] (Gökmen, 2010: 165).

Devlet, vatandaşlarının sahip olduklarının meşru koruyucusu olduğu söylemi ile her şeyin sahibi olarak görülmektedir. Bu nedenle özellikle ulus-devletlerin hâkimiyet ve sahiplik alanı sistematik bir koruma altındadır. Türkiye’de de çekirgeler bu sahiplik alanlarını istila eden haşereler olarak görülüp sistematik bir imhaya maruz kalırlar. İnsan-merkezci yaklaşımların doğa ve doğanın diğer unsurlarını dışlayıcı tasavvurları ulus-devletlerin türdeşleştirici projelerinin temelini oluşturmaktadır. Bütün dışlayıcı eylemler, tektipleştirme ve ötekileştirme politikaları belirli bir tanımayı ve okunur kılmayı gerektirmektedir. Çekirgelerin yayılımı insan-merkezci yaklaşımlar ve devlet faydacılığına dayanan eğilimler nedeniyle doğal olmaktan çıkarılarak zarar veren varlıklar olarak tehdit unsuru haline getirilmektedir. Bu bağlamda, çekirgeler sistematik bir mücadelenin ilk koşulu olarak devlet mekanizmasının ve resmi söylemin malzemesi haline getirilerek okunur kılınır. Bilimsel araştırmalar ve yayınlar bu programın en temel dayanağıdır. Çekirgelerin türlere ayrılması, bu türlerin sınıflandırılması ve her birine farklı isimler verilmesi bu bilimsel çalışmaların bir parçasıdır. Ulus-devlet bu çalışmaları zorunlu kılan bir yapılanmadır. Türkiye Entomolojisi [Böcek bilimi] üzerine

ayrıntılı çalışmalar yapmış Niyazi Lodos'un tanımlamasına göre çekirgeler yani bilimsel adıyla orthoptera şöyle tanımlanmaktadır:

Çoğunlukla ortadan büyük boya kadar değişen büyüklükte, derimsi yapıda bir çift zarımsı arka kanada sahip, birçok da kanatsız veya kanatları küçülmüş türleri de bulunan, kuvvetli ısırıcı ağız parçaları olan böcek türlerini kapsar. Takım isminin kökü Yunanca'dır ve doğru veya düz kanatlılar anlamına gelmek üzere kullanılmıştır (1983: 146, 147).

Çöl çekirgeleri, *Schistocerca gregaria* Forsk. Orthoptera'nın Acridiidae familyasının Cyrtacanthacrinae alt familyasından gelmektedir (Balâmir, 14). Bilimsel bir adlandırma ve sınıflandırmaya tabi kılınan bu çekirgeler diğerlerinden farklı olan yönlerinin ortaya çıkarılmasıyla türlerden biri olarak yalnızlaştırılır. Bilimsel olarak kavramlaştırma, sınıflandırma ve yalnızlaştırma işlemleri diğer bütün türler için de yapılmıştır. Bu bağlamda, yeryüzünde bulunan diğer bütün zararlı çekirgelerin başında gelen ve yayılış alanı en geniş olan çöl çekirgeleri diğerlerinden ayrılır (Balâmir, 1973: 11). Burada amaç, karmaşık bir doğa unsurunu adlandırma ve gruplandırma ile sadeleştirmeye ve böylece Scott'ın ifadesi ile okunur kılmaya yöneliktir. Belirli bir imha planı bu okunaklılığın başarısına bağlıdır, çünkü "okunaklılık manipülasyonun koşullarından biridir" (Scott, 2008: 279).

Haritalar çekirgelerin yayılım coğrafyasını okunaklı hale getirme yöntemlerinin başında gelir. Sürekli bir takip alanı ve sınırlar belirleyen haritalar sınırların içine ve dışına dahil ettiklerini yerli olan ve yerli olmayan olarak nitelendirir. Devlet bu haritalar aracılığıyla farklılığı ve gruplandırmaları belirgin kılmaya çalışır. Çöl çekirgeleri -dünyadaki yayılım alanları dahil olmak üzere- Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren salgın yaptığı alanlar doğrultusunda haritalandırılır. Haritalar, raporlar, programlar ve icraatlar bilginin sistematik olarak toplanmasını ve düzenlenmesini hedeflemektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve özellikle 1940'lardan itibaren çekirgelere ilişkin bilimsel çalışmalar artış göstermiştir.¹⁷ Sistematik bilgi ve çizimler mücadeleyi meşru ve elzem göstermede önemli araçlardır. Cumhuriyet'in bu konudaki proje ve programlarının rotasını bu bilimsel bilgilerin belirlediğini ve yönlendirdiğini gözlemlemek mümkün görünmektedir. Tarım Bakanlığı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel

¹⁷ Ayrıntılı bir entomoloji ve zirai zooloji bibliyografyası için bkz. Önder vd. (1982).

Müdürlüğü'ne bağlı olarak Bölge Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Genel Laboratuvar Şefi Süleyman Balâmîr'in 1950-1975 yılları arasında yayımladığı çok sayıda kitap ve makale, çekirgelere ilişkin sistematik bilgiler içermektedir. Çekirgeler ve çekirge türleri, çekirgelerin yaşam koşulları, davranış özellikleri, beslenme şekilleri, vücut görünümleri, çoğalma evreleri, yayılım alanları, 'zararları' ve 'salgınları' ayrıntılı olarak işlenir. Balâmîr bu kaynaklarda pek çok haritaya ve cetvele yer verir. Dikkat çekici tablolardan biri 1930-1962 yılları arasında meydana gelen salgınlarda çöl çekirgesi sürülerinin istila ettiği illeri ve bu illerin kaç defa istilaya uğradığını gösteren şu tablodur:

Salgına Uğrayan İller	Salgın Yılları							Salgına Uğrama Adedi
	1930	1945	1953	1958	1959	1960	1962	
Adana	x	x						2
Adıyaman	x	x	x	x				4
Bingöl				x				1
Bitlis							x	1
Diyarbakır	x	x		x			x	4
Elazığ	x			x				2
Erzincan	x			x				2
Gaziantep	x	x	x					3
Hakkâri	x			x			x	3
Hatay	x	x	x		x			4
Malatya	x	x	x	x				4
Maraş	x	x	x					3
Mardin	x	x	x	x	x		x	6
Muş	x	x						1 [sic]
Siirt	x	x	x	x			x	5
Sivas	x	x		x				2
Tunceli				x				1
Urfa	x	x	x	x	x	x	x	7
Van	x	x						1 [sic]
Toplam	16	10	8	12	3	1	6	56

Tablo 1: “1930-1962 yılları arasında meydana gelen salgınlarda Çöl Çekirgesi sürülerinin istila ettiği iller ve illerin istilaya uğrama adedi” (Balâmîr, 1973: 15).

Bir diğer tablo ise 1953 yılında çöl çekirgesi sürülerinin yumurta bıraktıkları ilçeleri ve bıraktıkları alanın dekarını göstermektedir (Balâmîr, 1973: 15, 56). 1952 yılında Türkiye'yi tehdit etmiş olan çöl çekirgesi istilasının ortaya çıkışını, çöl çekirgesinin dünyada yayılış alanını, 1960 yılında Suruç ilçesindeki çöl çekirgesi sürüsünün giriş noktalarını ve takip ettiği istikametleri gösteren ve 1930 yılında meydana gelen salgında

istilaya uğrayan illerin gösterildiği haritalar çekirgelerin okunaklı kılınmasına yöneliktir (Balâmîr, 1973: 12, 44, 53, 81). Süleyman Balâmîr Türkiye’de 1930 yılında meydana gelen salgında 17 ilin 58 ilçesinin çöl çekirgesi sürüleri tarafından istila edildiğini belirtir ve bu bilgiyi haritalandırarak sunar:

Şekil 2: “Türkiye’de 1930 yılında meydana gelen salgında, 17 ilimizin 58 İlçesi, Çöl çekirgesi sürüleri tarafından istila edilmiştir” (Balâmîr, 1973: 44).

Benzer tablolar ve haritalar her salgında yeniden oluşturulmuştur. Balâmîr’e ait önemli çalışmalardan ikisi *Çöl Çekirgesi Mücadele El Kitabı* ve *Zararlı Çekirgeler ve Mücadele Metodları* adıyla yayımlanan kitaplardır. Bu kitaplar çekirgeleri -yapılan deneyler doğrultusunda- yayılım alanlarına ve biyolojik özelliklerine (yumurta yapısı, larva devreleri vb.) göre sınıflandırmakta ve bu sınıflandırmaya uygun olarak mücadele yöntemleri sunmaktadır (Balâmîr, 1963; 1956). Çekirgelere ilişkin ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bu çalışmalar, doğal ortamlarda gerçekleştirilen deneylerin yanı sıra laboratuvar çalışmalarına da dayanmaktadır.

Modern devletler basitleştirmelerin artmasına yönelik amaçlar nedeniyle deneysel ortamları ve faaliyetleri yönlendirir. Devletin çekirge ile mücadele yöntemleri ve bu yöntemleri nerede uygulayacağına ilişkin kararları bu bilimsel çalışmalara dayanmaktadır. S. Seyfi Erkılıç’a ait 1945 yılında kaleme alınmış *Türkiye’nin Zararlı Çekirgelerini Birbirinden ve Benzerlerinden Ayırma Anahtarı* adlı makale ve 1949’da Tevfik Karabağ’ın *Ankara Vilayetinde Mevcut Çekirgelerin Ekolojik, Coğrafi ve Sistematik Durumları Üzerinde Araştırmalar* adıyla yayımlanan kitabı devletin

çekirgelerle ilgili sistematik bilgi beklentisini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Tevfik Karabağ, Süleyman Balâmir, İbrahim Gümüştuyu ve Ertaç Tutkun tarafından kaleme alınan *Türkiye Orthoptera Faunası'nın Tespiti Üzerine Araştırmalar* (1971) adlı makalede yazarlar zirai ürünlere zarar veren böceklerin coğrafi dağılımlarını ve biyolojilerini incelemenin, ileride telafisi mümkün olmayan 'zararları' önlemek ve zamanında tedbir almak açısından, zirai mücadelede önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmişlerdir. Devletin doğayı şekillendirme araçlarının meşrulaştırıldığı bu söylem 'zararlılarla mücadele'ye yönelik olarak modern ulus-devletin çeşitli kurumları aracılığıyla korunma önlemlerinin gerekliliğini vurgular. Modern ulus-devletin politikaları ve bu politikaları üreten kurumları dünyayı basitleştirerek iki parça halinde görür: bir tarafta doğa, diğer tarafta insanın hesaplamaları ve uzmanlığı (Mitchell, 2002: 36).

Kanunlar okunur kılınan unsurların meşru bir yapılanma yoluyla şekillendirilmesini ve dönüştürülmesini sağlar. Ulus-devletin mücadele ve müdahale alanlarını ve bunların sınırlarını belirleyen kanunlar birer meşruiyet aracıdır. 1926 yılı doğaya ilişkin pek çok alanda olduğu gibi çekirge salgınlarına karşı geliştirilmeye başlanan sistematik çalışmaların kanunlaştırılması bağlamında da erken Cumhuriyet dönemi önemli bir tarihsel momenttir. 1929 yılına yaklaşan süreçte ise tarımda modern yöntemlerin kullanılmasına ilişkin girişimlerde artış olmuştur. Tarımda makineleşmeye ilişkin dikkat çekici veriler şöyledir:

Tarımda 1923 yılında kullanılan traktör sayısı 220 iken, 1929 yılına gelindiğinde %809 artarak 2000'i aşmıştır. Benzer bir eğilim pulluk ve diğer tarım alet ve makineleri kullanımında da gözlenmektedir (...) 1929 yılında 2000'e çıkan traktör sayısı 1930'lu yılların sonlarında ise 1000'in altına düşmüştür. Bunun temel nedeni tarımsal ürün fiyatlarında yaşanan hızlı düşüş ve 1930'lu yıllarda petrol fiyatlarındaki artış olmuştur (Eşiyok, 2004: 15, 18).

Tarımda kazanılan standart hasılatın elde edilememesi veya çoğaltılamaması devletin daha fazla önlem almasını ve yeni planlamaları gerektirmiştir. Devlet rolünün arttığı ekonomik planlamalar modern ulus-devletin ekonomik bunalımlarını kaldırmaya yönelik olarak *modern yöntemler* ile hazırlanmıştır. 1930 yılı çöl çekirgesi salgınlarına yönelik mücadele yöntemleri, ekonomik buhranın olumsuz etkilediği tarımın doğal

afetler karşısında verdiği mücadeleye modern ulus-devletin gücünü kanıtlama aracı haline gelmiştir.

Mücadelenin ve imhanın gerekliliğini inandırıcı kılan bilimsel çalışmalar insanın yaşamını devam ettirebilmesini ve devletin mutlak gücünün ve varlığının devamlılığını, ‘zarar’ın giderilmesine tabi kılar. Çekirgeler üzerine önemli bilimsel çalışmalar yürüten Balâmîr zararın giderilmesi için çekirgelerle mücadelenin gerekliliğini şöyle vurgular:

Evolüsyon bakımından, insanlar; diğer bütün yaratıklara nazaran her ne kadar mütakâmil seviyede bulunmakta iseler de, gıdalarına ve dolayısıyla kendilerine zarar veren ve yeryüzünün çok geniş bölgelerine yayılmış bulunan böceklere hâkim olma yönünden, onlarla mutlaka ve daima mücadele etmeleri icap etmektedir (1973: 7).

İnsanlığın doğa ile mücadelesi tarihin bilinen en erken dönemlerine kadar götürülebilir. Dünya tarihinde yaklaşık olarak M.Ö. 8500-3500 döneminde gerçekleşen tarım devrimi ve 18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi insanların doğa ile mücadelesinde iki dönüm noktasıdır zira bu iki devrimde de insanların doğa ile ilişkisi geri döndürülemez bir şekilde dönüşmüştür. İki dönüşümde de insanlar doğayı kontrol altına almıştır. Tarım devrimi ile tarımsal üretim, konar-göçerlikten yerleşik yaşama geçiş ve kentlerin kurulması ile el ele giden sosyo-ekonomik alanda gittikçe keskinleşen eşitsizlikler baş göstermeye başlamıştır. Sanayi Devrimi ise insan ve hayvan kas gücüne dayalı üretimden buhar gücünün sağladığı makineleşen üretime geçişle beraber toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenme alanlarında dünya tarihindeki ikinci dönüm noktasını oluşturmaktadır (Bulliet ve diğerleri, 2014: 572). Ancak Sanayi Devrimi aynı zamanda insanlar ve doğa için daha önceden örneği görülmemiş düzeylerde insani ve doğal dünya için felaketlere de sebep olmuştur ki bazı araştırmacılar bu gerekçe ile 20. yüzyıla “aşırılıklar çağı” (Hobsbawm, 2006) demekte haklıdırlar.

Erken Cumhuriyet döneminde çekirgelerle yürütülen mücadele de bu dünya-tarihsel perspektiften bakıldığında insanın doğa ile mücadelesinin devam eden zincirinde bir halkadır. Türkiye’de böcek bilimi adına ayrıntılı çalışmalar yürütmüş Niyazi Lodos çekirgelerin tarihi devirlerden beri insanın başına ‘bela’ olduğunu, sürüler halinde yiyeceklerini silip süpürdüğünü, bu nedenle insanların aç kalarak göç etmek zorunda kaldığını belirtir (1983: 147). Çekirgeler insanın doğayı hükmü altına alarak kendi

faydası doğrultusunda yeniden şekillendirme ve doğanın verdiklerine sahip olma arzusuna yönelik olarak zararlı görülmüş canlılardır. Bu nedenle insanların, genellikle mücadele ilişkisi içinde olageldiği çekirgelere yaklaşımındaki temel hedef çekirgeleri imha etmektir.

Kendi ağırlığından fazla yiyen milyonlarca ton ağırlığındaki çekirge sürüleri geniş alanlarda yayılım göstererek, “kesin bir tercih yapmadan beslenmeleri” (Yüzbaş, 1996: 455) nedeniyle tarım arazilerinde bulunan bitkileri de yer ve bu yolla bu arazilere zarar verirler. Bu bağlamda, çekirgeler ve insanların mücadelesinin cereyan ettiği alan tarımsal ürünlerdir. Devletlerin tarıma yönelik çıkarları ve bu çıkarların belirlediği politikalar nedeniyle insan-çekirge ilişkisi sistematik bir yönlendirmeye tabi tutulmuştur. Çekirgelerin insanların tarım arazilerinde yetiştirdikleri bitkileri yemeleri imhalarını da kolaylaştırmıştır.¹⁸ Modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu yöntemler sistematik olarak geliştirilmiş ve belirli programlara bağlanmıştır. Bu programlar zararlıların ortadan kaldırılmasına ve ıslahına yönelik olarak modern yöntemler aracılığıyla oluşturulmuştur:

Zararlıların yönetiminde; kültürel önlemler, mekaniksel yöntemler, fiziksel yöntemler, karantina önlemleri, biyoteknik yöntemler, biyolojik etmenlerden yararlanma, kimyasal maddelerin uygulanması gibi birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden mekaniksel ve biyoteknik yöntemler içinde yer alan çeşitli çekiciler ve tuzaklar, böceklerin renge, ışığa, besine, eşeysel kokulara yönelimlerinden ve kışlamak, yumurta bırakmak ya da bazı biyolojik dönemlerini tamamlamak üzere uygun yer aramalarından yararlanılarak birçok araştırma sonucunda geliştirilmiştir. Geliştirilen bu tuzaklar böceklerin varlıklarının ve yayılışlarının saptanmasında, yoğunluklarının izlenmesinde, biyolojilerinin ortaya konmasında, yönetim tekniklerine karar verilmesinde, yoğunluklarının azaltılmasında ya da kitlesel olarak yakalanmasında kullanılmaktadır.¹⁹

Bütün bu yöntemler “yüksek modernist”²⁰ dönemde doğadaki zararlıların basitleştirilerek okunur kılınması ve bu sayede elde edilen veriler doğrultusunda imha edilebilmesi amacıyla devlet kurumları tarafından geliştirilmiştir. Bu bağlamda,

¹⁸ Bu noktada Timothy Mitchell'in şu gözlemini hatırlamak isabetli görünmektedir: Mitchell'e göre, malaryal sivrisineklerin yaşamak için insanlara olan bağımlılığı, onların imhasını kolaylaştırmıştır (2002: 48).

¹⁹ Tezcan, F., (2013). Bitki Korumada Böcek Tuzakları. *Agroskop*. Erişim: 9 Aralık 2014, <http://agroskop.net/?p=316>

²⁰ Scott, yüksek modernizmi, devletin, doğa ve toplumun idari düzenlenişine duyduğu, kapsamlı ve iddialı bir düzeye yükselmiş bir özlem olarak nitelendirir (2008: 145).

çekirgelerle mücadele devletin bir dizi kurumu, yasal düzenlemesi, sivil ve askeri personelinin yanı sıra vatandaşları ile de yürüttüğü topyekûn bir operasyon olarak Cumhuriyet'in doğayı yeniden şekillendirmesinin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

2.3.2. Geç Osmanlı Döneminde Çekirgelerle Mücadele

Bu çalışma Cumhuriyet'in ilk yıllarında çekirgelerle mücadeleye odaklanmaktaysa da hem çekirge salgınlarının hem de bunlarla mücadelenin Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında da görüldüğünü kaydetmek gerekmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nda kuraklık ve çekirge salgınları yoğun şekilde yaşanmıştır.²¹ Bu noktada çok yakın zamanlarda *Middle Eastern Studies* dergisinde çıkan çok önemli bir çalışmaya yakından bakmak geç Osmanlı dönemindeki çekirge salgınına dair daha kapsamlı bir resim sunacaktır. Zachary J. Foster tarafından yapılan bu çalışma, Suriye'de ve Filistin'de 1915'te gerçekleşen çekirge salgınlarının bu döneme ilişkin tarihi anlatılarda göz ardı edildiğini göstermektedir (2014: 370). Bu çalışma doğa olaylarının birbiri üzerindeki ve sonuç olarak toplumsal olaylar üzerindeki etkisini 1915 çekirge salgını bağlamında aktarmıştır. Suriye'de Birinci Dünya Savaşı süresince yaşanan kıtlık ve kitlesel ölümlere neden olan pek çok faktör inceleme konusu olmuşken çekirgelerin etkisinden söz edilmemiştir.²² Bu bağlamda yazar, çekirgelerin kıtlığın neden olduğu kitlesel ölümlerdeki katalizör rolüne dikkat çekmektedir (2014: 370, 371). Yazar dönemin çekirge salgınının Anadolu'nun çeşitli yerleri ve Irak dahil olmak üzere geniş bir yayılım gösterdiğine işaret etmektedir. Çekirge salgınlarının besin sağlamada yarattığı sıkıntıların yanı sıra, finansal kayıplara, kıtlığa ve hayvan ölümlerine neden olan sonuçlarını ortaya çıkaran bu çalışma mevcut literatürün bir eksikliğini gidermesi açısından dikkate değerdir.

1915 yılında başlayan ve yayılım alanı oldukça geniş olan çekirge salgını nedeniyle 1916 yılında Çekirge Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönemde Filistin'de ve Batı Anadolu'da yoğun çekirge istilaları yaşanmıştır (Gökmen, 2010: 129). Osmanlı İmparatorluğu'nda

²¹ Geç Osmanlı döneminde hayvan tarihi için iki önemli çalışma bkz. Mikhail (2010), Faroqhi (2010). 1910 Büyük köpek itlafi için bkz. Schick (2010) ve Avedikian (2010).

²² Tarih Vakfı'nda yaptığı bir konuşmada, Elizabeth B. Frierson da Birinci Dünya Savaşı esnasındaki çekirge salgınlarına bu dönemden kaynaklar aracılığıyla işaret etmektedir: Frierson (2015). Birinci Dünya Savaşı yıllarına çekirge istilası bağlamında da ışık tutan bir çalışma için bkz. Tercüman (2000).

ilk ve son olmayan bu çekirge salgınları nedeniyle 1912 yılında çıkarılan *Çekirge Kanun-ı Muvakkat* ise, mücadele komisyonlarının oluşturulması, görevlendirmeler, harcırahlar, mükellefiyet ve yaptırımlara ilişkin maddeler içerir (Gökmen, 2010: 145). 1913 yılında çıkarılan *Çekirge İtlafına Dair Kanun-ı Muvakkat*'ın yanı sıra bazı kanunlar yoluyla askeri birlikler, çekirge mücadelesinde kullanılmıştır (Gökmen, 2010: 145, 146). 1910'da Meclis-i Mebusan tutanaklarına göre Halep Mebusu Ali Cenani Bey "çekirge istilası sebebiyle açlık ve sefaletin başladığı Urfa, Birecik, Ayıntap ve Halep'te açlıkları sabit olan fukaraya muavenet-i lâzımede bulunulması"na dair önerge sunmuştur.²³ 1910 yılı Meclis-i Ayan Tutanaklarında yer alan Bahriye Nezareti Bütçesinden Askerî Tekaüt Sandığı Bütçesi'ne aktarılan paralar ile Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti 1911 senesi bütçesinin *Çekirge Tertibine Yapılacak Zamma Dair Kanun Tasarısı* hakkında Maliye Encümeni tutanaklarına göre, çekirgenin yok edilmesi için ayrılan bir milyon beş yüz bin kuruşun hangi vilayetlerde kullanılacağına ilişkin kararın alınmasının ve çekirgenin yok edilmesi hakkındaki kanun maddesinin kabul edilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir.²⁴ Yine 1910 yılında, *Çekirge İtlafına Dair Kanun Layihası*, Meclisi Mebusan'da ikinci kez görüşülmüştür.²⁵

Devletin çekirgelerle mücadelesinde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarını kapsayan tutanakları dikkat çekicidir. 1915 yılında, *Çekirge İtlafı Hakkında Kanun Teklifi* hakkındaki Nafia Encümeni önergesi Meclis-i Ayan'da okunmuştur.²⁶ Yine aynı yılın Aralık ayında Meclis-i Ayan'da çekirge salgınlarına yönelik yapılan tahsilatlara ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Ahmet Rıza Bey çekirgelerle mücadele için yapılan tahsilatların gerekliliğini sorgulamıştır:

Çekirge meselesi Meclisin bidayet-i küşadından [başlangıcından]²⁷ beri her sene-i içtimaiyyede [toplama senesinde] mevzû-u bahis oluyor. Bu yeni bir şey değildir. Şimdiye kadar Ziraat Nezaretince Memâlik-i Osmaniyyedeki [Osmanlı Devleti'ne bağlı yerler] çekirgelerin miktarı ve zayıatın ne olduğuna ve itlafı için ne kadar para sarfedilmek ve ne yolda hareket edilmek icabettiğine dair bir istatistik yapmak icabederdi. Niçin muvakkat [geçici] kanunlarla üç-dört milyon nisbetinde bir para istiyor? Derdest-i müzakere olan kavanin-i muvakkate [geçici kanunlar] meyanında

²³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 2, 08.02.1910, s. 187, 208 [Elektronik Sürüm].

²⁴ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 1, 19.12.1910, s. 177, 179, 180 [Elektronik Sürüm].

²⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 2, 1.02.1911 [Elektronik Sürüm].

²⁶ Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 2, s. 308, 25.02.1915 [Elektronik Sürüm].

²⁷ Çalışma boyunca Osmanlıca ifadeler için şu sözlüklerden faydalandım: Devellioğlu (2013) ve Ayverdi (2011)'den alıntılanarak yazılmıştır.

şüphesiz ki manzur-u devletleri olmuştur. Üç ve dört kanun-u muvakkat var, bu kavanin [kanunlar] ile 1328, 1329 senelerinde de hayvanât-ı muzırranın [zararlı hayvanların] itlafı için dört küsur milyon kuruş tahsisat talep olunmuş, bu tahsisat ne için evvelce o senelerin bütçelerine bir fasl-ı mahsus [özel bölüm] olarak ilâve olunmamış? Bundan başka hayvanat-ı muzırta yalnız çekirgeden ibaret değildir. Daha birçok hayvânât-ı muzırta vardır. Meselâ, floksera bu cümledendir. Bunların miktarı malûm değildir, arz etmek istediğim böyle ikide birde kavanin-i muvakkate [geçici kanunlar] ile bütçe haricinde tahsisat talebinin caiz olmadığını söylemektir.²⁸

Bu tartışmalar özellikle Cumhuriyet dönemindeki çekirge salgınlarının öncesini ve sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir. Buna göre, çekirgeler ile mücadele önceki yıllara dayanmaktadır. Önemli bir diğer husus, çekirgelerle mücadele nedeniyle yapılan devlet harcamalarının tartışma konusu haline gelmesidir. Bu noktada, harcama için istatistiklerin yapılması gerektiği yönünde talepler olduğu, mücadele için verilen bütçe dışı ödenekler oluşturulduğu ve bunlara itiraz edildiği görülmektedir. Bu açıklamaya cevaben, Abdülhamit Zehravi Efendi çekirge istilalarının büyüklüğünü belirttiikten sonra tahsil edilen miktarın az olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

Geçen sene Suriye'de çekirge âfeti fevkalâde hüküm–ferma [hüküm sürmekte] idi. Âdetâ bütün Vilâyet çekirge istilasına maruz kalmıştı. Filhakika [doğrusu] kısm-ı mühimmi [önemli kısmı] itlaf olundu, fakat tohum hâlâ mevcuttur. Talep olunan meblağ yalnız Suriye Vilâyetine tahsis olursa bile bendeniz az olduğunu zannediyorum.²⁹

1916 yılı Meclisi Ayan tutanaklarına göre, müzakere edilen konular arasında, 1332 ve 1333 (1916-1917) senelerinde sarf olunmak üzere Ticaret ve Ziraat Nezareti bütçesine çekirge itlafı için 20.000.000 kuruşun verilmesine dair kanun tasarısı yer almaktadır.³⁰ 15 Şubat 1332 (1917) tarihli Meclis-i Ayan görüşmelerinde bu dönemde çekirge salgınları ve yaz kuraklığı nedeniyle yaşanan kıtlık ve bu kıtlığın giderilmesine ilişkin ayrılacak bütçe ve bölgeye gönderilecek tohum hakkında görüşülmüştür. Çekirgelerle mücadele için ayrılan bütçenin gerekli miktarları aştığını düşünen bazı vekillerin itirazları karşısında asıl mücadelenin çekirgelerin yumurta bıraktıktan sonra sürfelere karşı yapılacağı, bu nedenle bütçede ayrılan miktarların ve çekirge itlafı için oluşturulan mücadele teşkilatının zaruri olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, son birkaç yılda

²⁸ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, s. 264, 21.12.1915 [Elektronik Sürüm].

²⁹ A.g.e, 264.

³⁰ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 2, 23., s. 32-42, 28.02.1917 [Elektronik Sürüm].

çekirgelerle mücadele için bütçede ayrılan miktarlara ilişkin bilgi verilmiş, bu dönemin çekirgelerle mücadele için bütçede ayrılan miktarı Heyet-i Umumiye'ye arz edilmiştir.³¹

1918 yılına gelindiğinde Meclis-i Mebusan tutanaklarında yer aldığı üzere, çekirge itlafına dair 1332 tarihli Çekirge Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin tasarı görüşülmüştür.³² Çekirgelerle mücadelede mükellefiyete ilişkin ciddi tartışmaların geçtiği bu görüşmede mükellefiyeti yerine getirmeyenlere uygulanacak ceza miktarı öne çıkan konu olmuştur. Kadınların çekirgelerle mücadelede önemli bir rol aldığı bu dönemde, uygulanacak yaptırım tartışmaların kaynağını oluşturmuştur. Bu görüşme esnasında vekil Mehmet Sadık Bey'in cezaya ilişkin görüşleri dikkat çekicidir:

(...) bu kanunu yapmaktan maksat, çekirgeleri toplamak ve öldürmektir. Hâlbuki bu kanun mevki meriyette [yürürlükte] olmadığı halde kendi kendilerine o kadınlar, kızlar çekirgeyi toplayıp mahvettiler. Eğer onlar toplâmasa idiler çekirgeler kulaklarımızı da yerd. Onun için onları çok ziyade tecziye etmeyeyim. Binaenaleyh bendeniz ısrar ediyorum: Ceza nakdi yüz kuruştan altı yüz kuruşa kadar olsun, olabilir ki çekirge cem'i için üç gün gidecek. Üç günlük yevmiye için akalli beşyüz kuruş ceza verilmez. Şu halde cezayı nakdinin [nakdi cezanın] asgarisi yüz, azamisi altı yüz kuruş olmalı. O biçare kadın çocuğu kucağında gitsin, çekirge toplansın. Bir de toplamadığı birkaçı için kendisinden bin kuruş ceza alınsın. Bu, muvafık-ı adalet [adalete uygun] değildir.³³

Kütahya vekili İbrahim Efendi çekirgelerle mücadelede yeni yöntemlerin önemli olduğunu ve bu nedenle mükellefiyetin sağlayacağı insan gücüne eskisi kadar ihtiyaç olmadığını belirtir:

Efendim, bu fenni itlaf [itlaf tekniği] karşısında çekirge rahat olma ihtimalini kaybetmiştir. Bizim Ziraat Nezareti Celilesinden rızamız böyle halkı tazyik ederek sevketmek değil, bu günkü vasaiti itlafıyyeyi [telef araçları] teksir etsin [çoğaltsın]. Halka hiçbir zahmet vermesin ve bu suretle vasaiti itlafıyye teksir edilirse hiç zahmet çekmeden çekirgeler itlaf edilecektir. Toplama veyahut ahali ile kırdırmak usulü eskiden cari olan usuldü. Bu günkü vasaiti itlafıyye böyle değildir. Halkı hiç izaç [tedirgin] etmeksizin çekirge itlaf memurları arzu ederlerse çinko vesair birtakım zehirli tertibat ile çekirgeleri itlaf ediyorlar.³⁴

Kadınların mükellefiyete dahil olup olmaması gerektiği hususundaki tartışmaların da eklendiği görüşmenin sonunda kanunun üçüncü maddesi şu şekilde belirlenmiştir:

³¹ Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 2, 28.02.1917, s. 32-42 [Elektronik Sürüm].

³² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, 24.10.1918, s. 45, 56-59 [Elektronik Sürüm].

³³ Meclisi Mebusan, Devre 3, c. 1, 24. 10.1918 [Elektronik Sürüm].

³⁴ Meclisi Mebusan, Devre 3, c. 1, 24. 10.1918 [Elektronik Sürüm].

Çekirge tohumları gömülmüş olan mahallerin tariki [yolu], mükellefiyetini ifa edecek olan ahali, kendi hududu dahilindeki o gibi mahalleri kendi çiftleriyle meccanen [bedava] sürüp veya kazıp tohumları meydana çıkararak toplamaya ve bunun için mükellef olan zükûr [erkek] ve inas [kadın] her ferd komisyonu mahsusunca tayin olunacak miktarda tohum toplayıp ambarlara teslim eylemeye mecbur tutulacaktır. Çekirgenin gerek tohum ve gerek sürfe halinde itlafı için sevk olunacak eşhasın sinn-i mükellefiyeti [mükellefiyet yaşı] on beş yaşından itibaren olunacak ve Kanunu Cezanın [Ceza Kanunu'nun] 40'inci madde-i kaimesi nazar-ı dikkate alınarak mükellefine terettüp edecek [düzenlenecek] ceza ona göre tayin edilecektir.³⁵

Çekirgelerle mücadele için halkın mükellefiyetini ve mükellefiyet için yaş sınırının on beş olarak belirlendiğini gösteren bu madde, mükellefiyetin yerine getirilmemesi durumunda kanuni bir cezanın olduğunu altını çizmektedir.

Kanunun sekizinci maddesi ise şu şekildedir:

Birinci maddede mükellef tutulan muhtaran ve İhtiyar Meclisleri azası ile aşair rüesası [aşiret liderleri], ihbar vazifesini vakit ve zamanı ile ifa etmedikleri halde üçer yüz kuruş, üçüncü ve dördüncü ve altıncı maddeler mucibince [gereğince] tohum ve çekirge derc [toplama] ve itlafı ile mükellef efradı ahali davet vukuunda icabet ve ifa-yı mükellefiyet eylemedikleri ve beşinci ve altıncı maddeler mucibince [gereğince] Hükümetçe görülen lüzumu kati üzerine ücret mukabilinde sevk olunacaklar, ifayı hizmetten imtina eyledikleri takdirde 500 kuruştan 1000 kuruşa kadar cezayı nakdi istifasiyle mücazat olunurlar [cezalandırılırlar]. İşbu cezayı nakdiler merkezi vilayet ve liva ve kazalarda belediye meclisleri ve nevahi merkezlerinde dahi Nizamnamei mahsus muhibince [gereğince] müteşekkil nahiye meclisleri tarafından kabili istinaf ve temyiz [muhâkemesi caiz olan davalar] olmamak üzere hükmolunur. İşbu ceza-yı nakdiyi vermekten imtina edenlerden cezanın tahsili hakkında, Mecalisi belediyece tanzim olunacak mazbata [tutanak] veya nahiye meclislerince ifa edilecek karar en büyük mülkiye memurunun işareti tahririyyesiyle [yazılı işareti ile] lieclittenfiz [hükümünü yürütmek için] müddei umumiliğe [savcılığa] tevdi [teslimi] ve Ceza Kanunnamei Hümayununun 37'nci maddesi muadelesine [eski hali değiştirilmiş] tevfikân [uyarak] derhal hapis cezasına tahvil ve infaz olunur.³⁶

Bu madde, çekirge mücadelesinde mükellefiyetin yerine getirilmemesi durumunda maddi cezanın yanı sıra hapis cezasının da uygulanacağını vurgulamaktadır. Devletin baş edemediği çekirgeler nedeniyle çekirgelerle mücadelesine ve bu mücadeleye halkın katılımına oldukça önem verdiği görülmektedir. Bu bağlamda, halkın çekirgelerle mücadelesine katılımının zorunlu hale getirilmesi ve görevlerin yerine getirilmemesi

³⁵ Meclisi Mebusan, Devre 3, c. 1, 24. 10. 1918 [Elektronik Sürüm].

³⁶ Meclisi Mebusan, Devre 3, c. 1, 24. 10. 1918 [Elektronik Sürüm].

durumunda uygulanacak cezai yaptırımların ağırlığı halktan çok devletin çıkarlarıyla çatışan bir durumun göstergesi olabilir.

2.3.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Çekirgelerle Mücadele

Osmanlı Devleti'nde 1912-1916 arası dönemde gerçekleşen çekirge salgınlarına yönelik mücadeleler mükellefiyete dayalı olarak kanunlaştırılmıştır.³⁷ Erken Cumhuriyet döneminde ise devlet kurumlarının doğayla mücadelesinde karşılaştığı ani çekirge salgınları çekirgelerle mücadeleye ilişkin mevcut kanuni boşluğu da ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde doğayla mücadelede yeni kurumların oluşturulması ve mevcut kurumların düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Aynı zamanda doğanın devletin faydası doğrultusunda dönüştürülmesi sürecinde gerekli müdahale çerçevesindeki planlamalar ve harcamalar için bütçeler ayrılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, 1923 yılı çekirgelerle mücadelede önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çekirgelerle mücadele için çıkarılan Çekirge İtlâfı Kanunu'nun mükellefiyete ilişkin maddelerinin feshedilmesinin yarattığı sıkıntılar 1923 yılının Nisan ayında başlayan çekirge salgını nedeniyle dile getirilmiştir. Dahiliye Vekâleti'ne (İçişleri Bakanlığı) İcra Vekilleri Heyeti reisi tarafından yazıldığı üzere, Urfa Çekirge Mücadele Müfettişliği Urfa, Mardin, Siverek, Diyarbakır ve çevresinde gerçekleşen çekirge salgınında mükellefiyetin olmaması nedeniyle mücadeleye girişmeye itiraz edildiğini bildirir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi çekirgenin itlâfı için eskisi gibi mücadele edilmesi gerektiğini ve mükellefiyetin halkın refahını korumak için şart olduğunu belirtir. Mükellefiyetin gerekliliği Adliye ve İktisat vekillerince de onaylanmıştır.³⁸ 1923 yılında vekil Necip Bey çekirgelerle mücadele için bütçede ayrılmış paraya yönelik olarak Meclis'te soru önergesi sunmuştur.³⁹ Yine aynı yıl çöl çekirgelerinin ve diğer haşerelerin neden olduğu zarar ile mücadele edebilmek için İktisat Vekâleti (Ekonomi Bakanlığı) bütçesine 40.000 lira eklenmiştir.⁴⁰

Doğanın şekillendirilmesi sürecinde kullanılan yöntemlerden biri olan kimyasal müdahale, erken Cumhuriyet döneminde çekirgelerle mücadelede başvurulan

³⁷ Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 1, 23.05.1912, s. 171 [Elektronik Sürüm].

³⁸ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.1, Tarih: 05.04.1923. Bu arşiv belgesi ve çalışma boyunca verilen diğer arşiv belgeleri aslına sadık kalınarak alıntılanmıştır.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 5.30.8, Tarih: 24.03.1923.

⁴⁰ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.15.12, Tarih: 10.04.1923.

yöntemlerden biridir. 1924 yılında çekirge ve diğer haşerelerin imhası için pülverizatör [zehir atma makinesi] ve uranya zehrinin İstanbul'daki Mecid Mağmumi Bey'den pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir.⁴¹ Çekirgelerin yok edilmesi için gereken malzemelerin yurtdışından pazarlıkla satın alınmasına ilişkin 1925 yılında alınan kararlar⁴² doğrultusunda çekirge, zeytin sineği ve tarla faresi ile mücadele için gerekli kimyasal madde ve ilaç satın alımı gerçekleştirilmiştir.⁴³ 1925 yılının son aylarında çekirgelerle mücadelede ihtiyaç duyulan malzeme ve ilaç alımı devam etmiştir. Güneydoğu illerinde sürdürülmekte olan mücadele için İngiltere Sheffield'de bulunan Sidney Novil Company Fabrikası'ndan pazarlıkla çinko levha satın alınmıştır.⁴⁴ Mardin Çekirge Mücadele Müdüriyeti ise 1926 yılında gerçekleşen çekirge salgınıyla baş edebilmek ve çekirgeleri itlaf edebilmek için altı yüz elli kazma, altı yüz yetmiş kürek, elli pülverizatör ve beş bin çinko levha, traktör ve kamyonetler için yüz elli sandık benzin, kırk sandık vakum, dört sandık gres yağı ve bir adet kamyonu ihtiyaç olduğunu bildirmiştir.⁴⁵ 1928 yılında Urfa ve Mardin illerinde çekirge salgınlarına karşı kullanılacak aletler ile çinko levhanın ve araçlar için gerekli benzinin pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir.⁴⁶ Mücadele için gerekli aletler ve çinko levha alımına ilişkin kararda aynı bölgede devam eden mücadele nedeniyle çinko levha ve pülverizatörlerin taşınması amacıyla iki otomobil, on dört kamyon ve kamyonet ile altı traktörün alımına ilişkin karar onaylanmıştır.⁴⁷

1930 yılı Nisan ayında güney ve güneydoğu sınırlarından Türkiye'ye oldukça yoğun bir çöl çekirgesi salgını gerçekleşmiştir. Irak ve Suriye'den gelen bu çöl çekirgesi sürüsü, Urfa, Mardin, Hakkâri, Siirt, Diyarbakır, Hatay, Gaziantep, Adana, Maraş, Elazığ, Erzincan, Kayseri, Malatya, Muş, Sivas ve Van olmak üzere 16 ilin 59 ilçesini istila etmiştir. Süleyman Balâmîr dönemin mücadele metotlarının modern olmadığına, bu nedenle yetersiz kaldığına vurgu yapmakla birlikte 67.690 ton çöl çekirgesinin 1652 km. uzunluğundaki çinko levhalar, 10 ton sabun ve 6 ton uranya ile imha edilerek geniş

⁴¹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.61.4, Tarih: 11.12.1924.

⁴² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.73.1, Tarih: 25.01.1925; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.74.7, Tarih: 5.02.1925.

⁴³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.38.3, Tarih: 14.06.1925.

⁴⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 16.71.20, Tarih: 23.11.1925.

⁴⁵ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.7, Tarih: 21.10.1926.

⁴⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.82.18, Tarih: 22.02.1928; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.84.15, Tarih: 29.02.1928; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.73.3, Tarih: 04.01.1928.

⁴⁷ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.62.13, Tarih: 21.10.1928.

ölçüde zarar vermelerinin önlendiğini belirtir (1973: 45). Aynı yıl dört kamyonet ile bir hizmet binek otomobilinin mücadele için zaruri ihtiyaçlar olduğuna ve pazarlıkla satın alınmasına yönelik karar onaylanmıştır.⁴⁸ 1940 yılında ise, gerçekleşen çekirge ve zararlı böcekler mücadelesinde kullanılmak üzere otuz ton arsenikiyeti, sut ve elli ton karbonileumun pazarlıkla satın alınmasına karar verilmiştir.⁴⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çekirge ile mücadele sürecinde bilim adamları, ordu mensupları ve devlet memurları görev almıştır. Bu dönemin çekirgelerle mücadelesinde önemli bir yeri olan 'çarşaf yöntemi'nin, orduda çekirge zabiti ve aynı zamanda bilim adamı olan Şevket Nihat İyriboz tarafından bulunduğu belirtilmektedir.⁵⁰ 1923 yılında Urfa Çekirge Mücadele Müfettişliği'nin tebliği üzerine Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Siverek'te gerçekleşen çekirge salgını karşısında mücadeleden kaçınıldığı ve mücadeleye ilişkin mükellefiyetin gerekliliği İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Adliye ve İktisat vekilleri tarafından onaylanmıştır.⁵¹ Açılan laboratuvarlar ve bunlara bağlı görevlendirmelere yönelik olarak 1926 yılında tarım alanlarında çekirge, pamuk kurdu ve tarla faresi gibi zararlılarla mücadele heyet ve laboratuvarlarına ait iki adet kadro açılmıştır.⁵² Yurt genelinde ve özellikle Güneydoğu illerinde kurulmuş Çekirge Mücadele Müdüriyetleri, mücadele ve imha planlarının yönetildiği merkezlerdir. 1926 yılında Mardin Çekirge Müdüriyeti mücadele için jandarmanın görevlendirilmesi durumunda ücretli ameleye ihtiyaç olmayacağını Ziraat Vekâleti'ne bildirmiştir.⁵³ 1927 yılında "Ziraat Vekâleti'nce düzenlenmiş olan çekirge, fare ve emsali hayvanat ve muzır haşereler mücadelesi memur ve müstahdemlerine ait kadronun yürürlüğe konulması"⁵⁴ kararlaştırılmıştır. 1928 mali yılı zarfında ise çekirge ve fare gibi zararlı hayvanlarla mücadele için çalıştırılacak memur ve müstahdemlere dair kadro onaylanmıştır.⁵⁵ Bu dönemde kurumsallaşma ve sistematik ağların kurulması açısından dikkat çekici merkezlerden biri çekirge istihbarat ofisleridir.⁵⁶ 1934 yılında çıkarılan 'çekirge

⁴⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 10.22.12, Tarih: 20.04.1930.

⁴⁹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 92.89.6, Tarih: 11.09.1940.

⁵⁰ Tezcan, F. (2013). Bitki Korumada Böcek Tuzakları. *Agroskop*. Erişim: 9 Aralık 2014, <http://agroskop.net/?p=316>

⁵¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.1.1, Tarih: 05.04.1923.

⁵² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 19.42.12, Tarih: 13.07.1926.

⁵³ BCA, Fon Kodu: 30.10.185, Yer No: 185.277.7, Tarih: 21.10.1926.

⁵⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 24.34.20, Tarih: 01.06.1927.

⁵⁵ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.51.18, Tarih: 12.08.1928.

⁵⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.78.17, Tarih: 26.11.1934.

haberleşme ofisini kuran 20 Mayıs 1926 tarihli bağlantının üç yıl daha muteber olması için kanun' kapsamında komşu Arap ülkeleri ile yapılan ve 'çekiğe haberleşme ofisi' kuran sözleşmenin devam etmesine karar verilmiştir.⁵⁷ Bu sözleşme çekiğe mücadelesinde devletlerarası işbirliğini göstermekle birlikte devletlerin çekiğe mücadelesini bir savaş olarak gördüğünü ortaya çıkarması açısından da oldukça önemlidir:

Türkiye, Filistin, Şarkî Erden, Irak ve Suriye Hükümetleri Uluslararası çekiğe istihbarat ofisinin teşkilini, çekiğe karşı açılan savaşı müessir kılmak için bu teşekkülü faydalı görmüşler ve bu maksadla bir mukavele akdine karar vererek aşağıdaki noktalarda uzlaşmışlardır.⁵⁸

Çöl çekiğelerinin 1930 yılında gerçekleştirdikleri yoğun istila nedeniyle görevlendirilen mücadele müdür ve memurlarına ikramiye verilmesine yönelik talepte bulunmuş ancak bu talep reddedilmiş, bu mücadelenin müdür ve memurların görevleri dahilinde olduğu belirtilmiştir:

Bir afet şeklinde vaki olan çekiğe savleti [saldırısı] karşısında yüz binlerce halkın medarı maişeti olan mahsulatını vikaye [koruma] için mücadele ve ziraat memurlarımız her türlü müşkilatı [zorlukları] iktidam ederek cansiparane ve geceli gündüzlü çalışmış ve binnetice o havalide açlık buhranının tahaddüsüne [huzur etmesine] mani olmuşlardır (...) maaş ve ücret nispetinde ikramiye itası [verilmesi] suretile taltif [ödüllendirme] ve tezyidi [çoğaltma] şevki gayretleri esbabının [sebebinin] lütfü istikmaline [tamamlamasına] müsaade buyrulması maruzdur.⁵⁹

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi olan coğrafyada yeniden çizilen siyasi sınırlar bu sınırların farklı tarafında yaşayan akrabaları bölmüş olsa da bu siyasi sınırlar doğanın diğer unsurları için bir şey ifade etmemektedir. Bu nedenle savaş sonrası Orta Doğu'da zararlılarla mücadele sınır ötesi ve ulus aşırı bir sorun halini almıştır. Çekiğeler modern devlet sınırlarını tanımadığı için salgınlar birkaç devleti eşzamanlı olarak etkilemiştir. Bu anlamda ortak bir *doğa düşmanına* karşı alınabilecek önlemlerde işbirliği oluşturmak amacıyla uluslararası çekiğe konferansları düzenlenmiştir. Mitchell'in *Can the Mosquito Speak?* adlı makalesinde sivrisinekler için belirttiğine paralel olarak çekiğelerin küresel hareketi uluslararası ortak

⁵⁷ 20 Mayıs 1926 tarihli Irak, Suriye, Filistin ve Şarkî Erden hükümetleri arasında imzalanan Çekiğe Mücadele Mukavelesi için bkz. Ek 2.

⁵⁸ Uluslararası Çekiğe Mücadele Mukavelesi, 20 Mayıs 1926 [Elektronik Sürüm].

⁵⁹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.11, Tarih: 22.09.1930.

yardımlaşmayı şekillendirmiştir (2002: 26). Bu bağlamda, erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşen çekirge salgınlarına yönelik mücadele büyük ölçüde alınan uluslararası kararlara ve hazırlanan raporlara dayanmaktadır. Bu dönemde gerçekleşen uluslararası çekirge konferanslarının çokluğu ve Türkiye'nin bu konferanslara sık katılımı dikkat çekicidir. Niyazi Lodos'un çekirgelere ilişkin ayrıntılı bilgilerin yer aldığı çalışmasında belirttiğine göre, çöl çekirgeleri salgını uluslararası mücadeleyi gerektiren bir durumdur:

Gerçek bir afet oldukları ve bir memlekette diğer memlekete göç ettikleri için milletler arası bir problem durumundadır. Bu nedenle çöl çekirgesinin biyolojisi, bulunduğu memleketlerin etnologları tarafından yakından izlenir (...) Devletler, herhangi bir memlekette yapılan çekirge savaşı sırasında ona gerekli yardımlarda bulunurlar. Bu hususta gerekli olan ilaç, alet, teknik eleman göndermek suretiyle zararlıyı yok etme prensibine uygun olarak bizzat savaşa iştirak eder. Böylece çöl çekirgesi mümkün olduğu oranda fazla öldürülmeye çalışılır (1983: 242).

Aşağıda verilen tablo, Cumhuriyet döneminde uluslararası çekirge mücadelesi kongreleri, konferansları ve müzakerelerine yapılması hedeflenen katılımları göstermektedir:⁶⁰

⁶⁰ Bu tablo, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde uluslararası çekirge mücadelesi kongreleri, konferansları ve müzakerelerine katılacak yetkililere pasaport, yolluk ve gündelik verilmesine ilişkin bilgilerin olduğu belgelere dayanmaktadır. Bu nedenle bu toplantıların kararlaştırıldıkları yer ve tarihlerde ve Türk yetkililerin de katılımıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ve gerçekleştirildi ise ne gibi kararlar alındığı gibi soruların cevaplarını henüz elde edemedim. Bu tabloda verilen bilgilerin dayandığı belgeler şunlardır: BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.59.6, Tarih: 02.12.1924. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.61.20, Tarih: 14.12.1924. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.63.17, Tarih: 23.12.1924. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.46.14, Tarih: 26.07.1925. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 18.27.11, Tarih: 02.05.1926. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 18.27.11, Tarih: 02.05.1926. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.49.20, Tarih: 01.08.1926. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 1.10.32, Tarih: 26.12.1928. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.61.16, Tarih: 18.12.1929. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 16.85.3, Tarih: 31.12.1930. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.33.9, Tarih: 20.05.1931. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 24.81.2, Tarih: 23.12.1931. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 112.67.7, Tarih: 23.10.1946. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 124.88.1, Tarih: 25.11.1950. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 130.85.10, Tarih: 15.11.1952. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 140.66.11, Tarih: 12.07.1955. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 154.92.9, Tarih: 06.05.1960.

Uuslararası Çekirge Mücadelesi Kongreleri, Konferansları ve Müzakereleri		
Yıl/Tarih	Yer	Katılımcı(lar)
1925	Halep	Tevfik ve Şevket Beyler
1926	Şam	Şefik, Rasim Beyler ve Çekirge Mücadele Müfettişi Talat Bey
10 Ocak 1929	Şam	Şura-yı Devlet Üyesi Süreyya Bey
10 Ocak 1930	Kudüs	İktisat Vekâleti Ziraat İşleri Gn. Md. Tevfik Bey
20 Ocak 1931	Şam	İktisat Vekâleti Ziraat İşleri Gn. Md. Yrd. Tevfik Bey
20 Ocak 1932	Şam	Şura-yı Devlet Üyesi Süreyya Bey
16 Kasım 1946	Şam	Tarım Bakanlığı Mücadele Şubesi Müdürü Recep Görkmen ve Seyhan Ziraat Mücaele İstasyonu Fitopatoloji Şefi Rauf İstirancı
2 Aralık 1950	Tahran	Tarım Bakanlığı Merkez Ziraat Mücadele Enstitüsü Müdürü Sadrettin Erkiş
25 Kasım 1952	Amman	Tarım Bakanlığı Merkez Ziraat Mücadele Enstitüsü Müdürü Sadrettin Erkiş
14 Ağustos 1955	Şam	Ziraat Vekâleti Şb. Md. Şemsi Günay, Ankara Mücadele Enstitüsü Müdürü Kadri Akat ve Mezkûr Enstitü Mütchassısı Süleyman Balâmîr
4 Nisan 1960	Roma	Ziraat Vekâleti Karantina ve Zirai Mücadele Umum Müdür Muavini Şemsi Günay, Müesseseler Şubesi Müdürü Selahattin İren ve Zirai Mücadele Enstitüsü Eksperi Süleyman Balâmîr

Tablo 2: Cumhuriyet dönemi uluslararası çekirge mücadelesi kongreleri ve konferansları

1923 yılında devletin uygulamaları çekirgelere yönelik müdahalelerde henüz uluslararası işbirliğine dayanmamaktaydı. Daha sonraki yıllarda, uluslararası düzeyde yapılacak bilgilendirmeye ve imha planlarına duyulan yoğun ihtiyaç nedeniyle uluslararası çekirge konferanslarına katılımlar gerçekleşmeye başlamıştır. 1924 yılında alınan kararlar doğrultusunda Halep'te yapılacak çekirge konferansına katılacak yetkililere yoluk, yevmiye ve diplomatik pasaport verilmesi onaylanmıştır.⁶¹ 1925 yılında, ülkede baş gösteren sığır hastalığı ile mücadelede uluslararası yardıma duyulan

⁶¹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.59.6, Tarih: 02.12.1924; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.63.17, Tarih: 23.12.1924.

ihtiyaç nedeniyle durumun Şam'da yapılacak çekirge konferansında dile getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁶² Bu konferansa çekirge konferansına Halkalı Ziraat Okulu profesörlerinden Aziz Bey ve Urfa çevresi Çekirge Mücadele Müfettişi Talat Bey'in katılımına karar verilmiştir.⁶³

Çekirge Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1926 yılında Beynelmîl Çekirge Mücadele İstihbarat Müessesesi'ne dair anlaşma, iç tüzük ve bütçenin onaylanması kararlaştırılmıştır.⁶⁴ 1928 yılına gelindiğinde Çekirge Kanunu'nda yapılan düzenleme ile birlikte çekirge ve süne⁶⁵ haşerelerinin imhasına dair tüzük yürürlüğe konmuştur.⁶⁶ Bu düzenleme doğrultusunda belirlenen birinci madde şu şekildedir:

858 numaralı çekirge kanununun ikinci maddesi berveçhâti [aşağıda olduğu gibi] tadil olunmuştur: Çekirge zuhur eden veya tohumu görülen yerlerde (süne) tabir olunan (öri aster) haşeresinin bulunduğu havalide mahallinin en büyük mülkiye memurunun riyaseti [başkanlığı] altında ziraat ve mücadele müdür ve memurları, ziraat odası reisi ve belediyeden müntahap [seçilen] iki azadan mürekkep olmak üzere teşekkül edecek komisyonlar talimatnamei mahsusa ahkâmına tevfikân [özel talimatname hükümlerine uygun olarak] muamelâtı muktaziyeyi [gereken muameleleri] ifa ile mükelleftirler. Âtideki maddelerde gösterildiği veçhile amele ve çiftlerin ve sair sürme aletlerinin sevki için komisyonca gönderilecek jandarma zabitan ve efradının kifayetsizliği takdirinde civar kıtaatı nizamiye zabitan ve efradından lüzumu kadarı muvakkaten istihdam edilir. Mezkûr komisyon âzası meyanında memur olmayanlara beher [her bir] içtima için verilecek ücret, İktisat Vekâletince ve hayvanat ve haşeratı muzırna itlâfı tahsisatından [zararlı hayvan ve haşere itlafi tahsisatından] tesviye olunur.⁶⁷

Bu madde 1926 yılında çıkarılan Çekirge Kanunu'nun ikinci maddesinin değiştirilmesine ilişkindir. Bu düzenlemeyle çekirge salgınlarına yönelik mücadele yöntemleri süne böceğini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Buna bağlı olarak mücadeleye ilişkin ücretlerin de hayvanat ve haşeratı itlafa yönelik tahsisattan sağlanacağı belirtilmiştir.

⁶² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.46.14, Tarih: 26.07.1925.

⁶³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.46.15, Tarih: 26.07.1925.

⁶⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.45.8, Tarih: 21.07.1926.

⁶⁵ Ercan Çağlayan yakın dönemde yayımladığı çalışmasında 1941 ve 1942 yıllarında kuraklık ve süne haşeresi nedeniyle Diyarbakır'daki yerli halkın ve göçmenlerin sıkıntı yaşadıklarına ilişkin olarak dönemin Diyarbakır milletvekili Osman Ocak'ın sözlerine yer verir. Ancak literatür eleştirisi kısmında işaret ettiği yaygın bakışın tipik bir örneğini sunmaktadır: tüm önemine rağmen kuraklık ve süne olgularına ikincil önemde meselelermişçesine basitçe değinilivermekle yetinmiştir (2014: 136, 139).

⁶⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.51.18, Tarih: 12.08.1928.

⁶⁷ 26 Mayıs 1926 tarih ve 858 numaralı Çekirge Kanunu'nun ikinci ve üçüncü maddelerini muadil kanun, 14. 05. 2014 [Elektronik Sürüm].

1930 yılında Kudüs'te toplanacak çekirge mücadele kongresi için temsilci olarak İktisat Vekâleti Ziraat İşleri Umum Müdür Muavini Tevfik'in katılmasına ve kendisine beş İngiliz lirası yevmiye verilmesine karar verilmiştir.⁶⁸ 1931 yılının son ayında alınan kararlar çekirge ile mücadelede uluslararası işbirliğinde gelinen aşamayı göstermesi açısından önemlidir:

Hükümetimizle Irak, Filistin, Suriye, Şarki Ürdün Hükümetleri arasında akdolunan 20/Mayıs/1926 tarihli Beynelmilel Çekirge Mücadele İtilâf namesi ahkâmına tevfikân 20/Kânunsani/1932 tarihinde Şam'da inikat edecek olan Çekirge Mücadele Kongresine Şurayı devlet Maliye ve Nafia Dairesi azasından Süreyya Beyin hükümetimiz namına Murahhas olarak iştiraki ve aynı zamanda Filistin'de tatbik olunan haşarat mücadelesi hakkında tetkikatta bulunması ve seyahatini teshil için siyasi pasaport verilmesi; İktisat Vekâletinin 19.12.931 tarih ve 408 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 23.12.931 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur⁶⁹

1932 yılının son ayında alınan bir kararla, Şurayı Devlet üyesi Mehmet Süreyya ve Ziraat İşleri Umum Müdürü İbrahim Tevfik çekirgelerle mücadele konusunda incelemelerde bulunmak üzere Suriye, Lübnan ve Mısır'a gönderilmiştir.⁷⁰ 1934 ve 1935 yıllarında incelemelere devam edilebilmesi ve diğer devletlerle ortak mücadelenin sürdürülebilmesi için Suriye, Lübnan ve Mısır'a yetkililerin gönderilmesi yönünde kararlar alınmaya devam etmiştir.⁷¹ 1937 yılında Antalya Narenciye istasyonu müdürü Sami Bey ve Abidin Ege ortak mücadele için görüşmelerde bulunmak üzere Suriye ve Lübnan'a gönderilmiştir.⁷²

Doğayı kontrol altına almak için tasarlanmış projeler ve bilimsel incelemeler Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus-devletin inşasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, dönemin devletlerarası ilişkilerinde çekirgelerle mücadele kapsamında yapılan uluslararası konferanslar oldukça önemlidir. Çekirgeler ulus-devletin tarımsal üretimine zarar verdiği ölçüde dikkat çekmiş ve tarihi olgular arasında yer almıştır. Fakat bu durumda bile çekirgelerin tarihin bir aktörü olarak görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Devletin müdahale etmeyi gerektirecek bir zarar veya afet sebebi olarak

⁶⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 7.61.16, Tarih: 18.12.1929.

⁶⁹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 24.81.2, Tarih: 23.12.1931

⁷⁰ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 32.73.3, Tarih: 04.12.1932; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 40.76.3, Tarih: 26.10.1933.

⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.78.17, Tarih: 26.11.1934; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 59.83.18, Tarih: 06.11.1935.

⁷² BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 72.12.13, Tarih: 15.02.1937.

gördüğü çekirgeler ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalar ve planlamalar yoluyla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Uluslararası konferansların yanı sıra, uluslararası bilimsel araştırmalar imha politikalarının önemli parçalarından biridir. Dönemin haşereler üzerine ayrıntılı bilimsel çalışmalarını yürüten ve İngiltere’de bulunan *Anti-Locust Research Centre* (Çekirge Karşıtı Araştırma Merkezi)’dan ziraat uzmanı Boris Petrovich Uvarov, İzmir ve çevresindeki çekirgeler üzerinde bilimsel incelemelerde bulunmak üzere 1931 yılında Türkiye’ye davet edilmiştir.⁷³ Ünlü entomolojist Uvarov seyrek ve zararsız çekirge popülasyonlarının kalabalık sürüler haline gelmesini harikulade bir doğa olayı olarak açıklayan *Faz Teorisi*’ni ilk kez başarılı bir şekilde formüle eden kişidir (Lodos, 1983: 162, 163).

2.3.3.1. Çekirge Kanunu

Erken Cumhuriyet döneminde doğaya müdahalenin önemli bir boyutu müdahaleye yasal nitelik kazandırılmasıdır. Tarım politikalarını etkileyen haşerelere karşı mücadelelerin sistematik olarak gerçekleşebilmesi amacıyla kanunlar çıkarılmıştır. Kanunlar Cumhuriyet’in doğa ve toplum inşası sürecinde yaptırım gücüne sahip ve önemli meşruluk araçlarından biridir. Bu bağlamda, 1924 yılında sunulan kanun tasarılarından biri, pamuk mahsulüne zarar veren haşerelerin imhasına yöneliktir.⁷⁴ Bu dönemde Adana’da pamuk tarlalarına musallat olan pembekurt haşeresinin imha edilmesi amacıyla pazarlıkla kimyasal malzeme satın alınmış,⁷⁵ 1933 yılında pembekurt haşeresinin mücadelesi için alınacak tedbirler kararlaştırılmıştır.⁷⁶ 1934 yılı Meclis Tutanaklarında, bazı milletvekilleri ‘diyaspis pendegona’ adlı bir haşereden, bu haşerenin en az çekirgeler kadar zararlı olduğundan ve bu haşereyle mücadele için Çekirge Kanunu gibi bir kanunun gerekliliğinden söz etmişlerdir.⁷⁷ Çekirgelere yönelik yasal yapılanmaya baktığımızda 1925 yılında mevcut Çekirge Kanunu’nun

⁷³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 24.81.2, Tarih: 23.12.1931; BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 20.39.15, Tarih: 07.06.1931.

⁷⁴ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 11.56.10, Tarih: 30.11.1924. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, c. 12, 08.01.1925, s. 59, 60, 67, 71 [Elektronik Sürüm].

⁷⁵ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.64.17, Tarih: 25.12.1924.

⁷⁶ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 40.73.18, Tarih: 17.10.1933.

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, c. 21, 14.04.1934. s. 66 [Elektronik Sürüm].

düzenlenmesine ilişkin yapılan görüşmeler⁷⁸ doğrultusunda 16 Haziran 1926 yılında Resmi Gazete’de (Resmi Ceride) 858 numaralı Çekirge Kanunu ilan edilmiştir.

11 maddeden oluşan Çekirge Kanunu’nun birinci maddesi şöyledir:⁷⁹

Müstevli olmayan [istila edilmemiş] mahallerde çekirge zuhur ettiği veya tohum bıraktığı meşhut [gözle görülmüş] olduğu anda o civardaki köyler muhtaran ve ihtiyar meclisleri azasile muhtarı ve ihtiyar meclisi bulunmayan çiftlik, oba, yaylak ve kışlak ve emsali mahaller sükkâni [sakinleri] keyfiyeti derhal mahallî hükümete ihbar ve mevkiini irae etmeğe [göstermeye] mecburdurlar. Efradı ahaliden biri tarafından haber verildiği ve ihbaratı vakıanın sıhhati tahakkuk ettiği takdirde muhbirin katettiği mesafe ve ihbarın derecesi ehemmiyeti nazarı dikkate alınarak komisyonu mahsusun tensibile çekirge tahsisatından beş yüz kuruştan nihayet bin beş yüz kuruşa kadar mükâfat verilir. Tohum bırakılmasını müteakip nihayet bir ay zarfında ihbarı keyfiyet eden köyler muhtaran ve ihtiyar meclisleri azası da aynı mükâfata nail olurlar.

Bu maddede öne çıkan önemli bir husus çekirge ile mücadele için belirli bir ödenekten bahsetmesidir. Buradan anlaşılmaktadır ki doğaya müdahale projelerinde maddi yatırımlara öncelik verilmektedir. Doğanın ekonomik planlara yönelik ‘zararı’ ele alındığında bu yatırımlar gerekli ve meşru gösterilir. Birinci madde bölgesel yükümlülükler belirlemesi açısından da dikkat çekicidir. Bu bağlamda, devlet çekirge salgınlarının ihbarını mecbur tutmuştur. Devlet-vatandaş ilişkisinin iç içe geçmiş fayda ilişkisinde devletin vatandaşlarına yüklediği görevler meşrudur. Ulus-devletlerin inşa sürecinde, devlet için ‘zararlı’ olan, vatandaş için de zararlıdır ya da vatandaş için ‘zararlı’ olan ne varsa, devlet bunun farkındadır ve yapılması gerekeni icra etme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte ulus-devlet, vatandaş için neyin zararlı olduğunu ve bu hususta gerekli yaptırımların neler olması gerektiğini belirler. Devletin bekası, ulusun huzuru ve ekonomik refahı için yükümlülükler gereklidir ve bunlar kanun gibi meşru yaptırım araçlarının çatısı altında belirlenebilirler. Bu madde aynı zamanda ödül-ceza ilişkisine dayanan devlet-vatandaş ilişkisinin açık bir göstergesini içermektedir. Belirlenen zaman içerisinde çekirge salgınlarını veya bıraktıkları tohumları hükümete haber verenlere beş yüz kuruşa kadar ödül verileceği belirtilmiştir. Burada akla gelen önemli bir soru da şudur: çekirgeler köylülere ve tarımsal ürünlere zararlı ise, devlet neden köylülerin ihbarı karşılığında verilecek bir ödüle ihtiyaç duymaktadır?

⁷⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.75.9, Tarih: 05.02.1925.

⁷⁹ Bkz. Ek 1. Çekirge Kanunu, 16.06.1926 [Elektronik Sürüm]. Bu kanun maddesi ve çalışma boyunca verilen diğer kanun maddeleri aslına sadık kalınarak aktarılmıştır.

Kanunun ikinci maddesine göre:

Çekirge zuhur eden veya tohumu görülen yerlerde mahallin en büyük mülkiye memurunun riyaseti tahtında [başkanlığı altında] ziraat müdür veya memurları, ziraat odası reisi ve belediyeden müntahab [seçilmiş] iki azadan mürekkep olmak üzere teşekkül edecek komisyonlar talimatnamei mahsusa ahkâmına [özel talimatname hükümlerine] tevfikân [uyarak] muamelâtı muktaziyeyi [gerekli muameleleri] ifa ile mükelleftirler. Mevaddı atiyede [gelecek hususlarda] gösterildiği veçhile amele ve çiftlerin şevki için komisyonca sevkolunacak jandarma zabitan ve efradının ademi kifayeti [yetersizliği] takdirinde civar kıtaatı nizamiye zabitan ve efradından lüzumu kadar muvakkaten [geçici olarak] istihdam edilir. Mez-kûr [adı geçen] komisyon azası meyanında memur olmayanlara beher içtima için verilecek ücret Ziraat Vekâletince takdir ve çekirge tahsisatından tesviye olunur.

Bu madde kapsamında çekirgenin belirmesi ya da tohumunun görülmesi durumunda devlet memurlarının duruma ilişkin komisyon oluşturmaları ve durumu bildirmeleri yönünde mükellefiyet getirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğayla mücadele yöntemlerinin sistematik hale gelmesinde önemli unsurlardan biri devlet yetkililerinin ve devlet kurumlarının sürece dahil edilmesidir. Geçici komisyonların oluşturulması ve bu komisyonlara bağlı geçici görevlendirmelerin yapılması planlı ve sistematik müdahalenin bir ürünüdür. Maddeye ilişkin önemli bir diğer husus, oluşturulacak komisyonun çekirge mücadelesinde amele ve çiftlerin sevki için jandarmayı görevlendirmesidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında devletin doğa ve toplum tasavvurunda öne çıkan başat eğiliminin orduya müracaat olduğunu gözlemlemek mümkündür. Ordu, şiddete dayanan yaptırım gücünün yanı sıra, sahip olduğu teçhizat ile de doğanın ve toplumun inşasında önemli bir rol oynar. Çekirge mücadelesinde verilecek ücrete ilişkin ifadeler ikinci maddede de yer almaktadır.

Üçüncü madde şu şekildedir:

Çekirge tohumları gömülmüş olan mahallerin tarik mükellefiyetini ifa edecek olan ahalisi kendi hududu dahilindeki o gibi mahalleri kendi çiftleriyle meccanen [ücretsiz] sürmeğe ve kazmağa ve çekirge sürfelerini itlâf ve levazımı itlafıyeyi [itlaf için gerekli malzemeler] kendi vesaitile icap eden mahallere nakletmeğe mecburdur. Çekirgenin gerek tohum ve gerek sürfe halinde itlafı için sevkolunacak eşhasın [şahısların] mükellefiyeti on beş yaşından itibaren olunur ve kanun-ı cezanın kırkinci madde-i kaimesi nazar-ı dikkate alınarak mükellefine terettüp edecek [düzenlenecek] ceza ana [ona] göre tayin edilir.

Bu madde birinci maddede olduğu gibi devlet-vatandaş ilişkisinde var olan ödül-ceza anlayışının göstergesidir. Çekirge tohumlarının görüldüğü yerlerde vatandaşlar on beş yaşından itibaren kendi imkânlarını kullanarak toprağı sürmeye ve kazmaya mükellef kılınmıştır. Bu mükellefiyeti yerine getirmeyenlerin ceza kanunu kapsamında cezalandırılacağı belirtilmesi de dikkat çekicidir.⁸⁰

Mükellefiyetin ve mükellef kılınanlara ilişkin bilgilerin yer aldığı bir diğer madde dördüncü maddedir:

Çekirge tohumları pek külliyyetli [pek çok] olan bir köy ahalisinin kendi hududu dahilinde tohum bırakılmış olan mahalleri tamamen sürmeğe ve sürfeleri itlafı yetişemeyecekleri tebeyün ederse [belli olursa] iki saat mesafe dahilindeki köyler ile çiftlik, oba ve yaylak ve kışlak ve emsali mahaller ahali mükellefesi çiftlerle beraber ol mahallere sevkolanarak sürmeğe ve sürfeleri itlaf etmeğe mecburdurlar. Ahalinin sevkolanacağı mahaller ile sürecekleri arazi miktarı komisyonu mahsusunca takdir olunur. Levazım-ı itlâfiye nakli mükellefiyeti indelicap [gerektiğinde] dört saatlik mesafeye kadar iblâğ olunur. Komisyon-ı mahsuslarınca [özel komisyonlarınca] köyler, çiftlik, oba ve saire ahali her ne suret ve miktar ile mükellef tutulmuş iseler şehir ve kasaba ahali de o miktar ile mükelleftirler. Şayet çekirge sürfelerinin buldukları mahallin muhitinde ve iki saatlik masafe dahilinde meskun ahali bulunmaz veyahut çekirge pek ziyade tekessür ederek [çoğalarak] iki saatlik mesafe dahilindeki köyler ve saire ahali mükellefesile [mükellef ahalisine] defî mazarratına [zararların defedilmesine] imkân olmadıklarına çekirge komisyonunca kanaat hâsıl olursa daha uzak mahallerden ahali sevk olunur. Ancak bu suretle sevkedilecek mükellefine [mükelleflere] komisyonlarca takdir olunacak miktarda yevmiye verilir.

Bu maddeye göre, kendi bölgesinde sürfelerden kurtulmak amacıyla toprağı sürmekle mükellef olan halkın yeterli gelmemesi durumunda diğer bölgelerde de toprağı sürmekle mükellef kılınmışlardır. Sürülecek toprağın miktarı ve halkın gönderileceği yerler oluşturulan komisyonlar tarafından belirlenecektir.

Mükellefiyetin yerine getirilememesi gibi durumlarda yapılacaklara ilişkin olarak istisnai halleri belirten beşinci madde şu şekildedir:

---

⁸⁰ Bu mükellefiyete ilişkin itirazların olup olmadığına, olduyorsa ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin edinilecek bilgiler Maduniyet Çalışmaları açısından anlamlı olurdu. Ancak resmi söylemlerin duymamıza imkân vermediği ya da ancak devletin izin verdiği ölçüde duyabildiğimiz bu seslerin izlerine ulaşmak daha kapsamlı ve detaylı araştırmalarla belki mümkün olabilir.

Afat-ı semaviyeden mütevellit [semavi afetlerden kaynaklanan] kahtü gala [kıtlık] dolayısıyla amele-i mükellefenin [mükellef amelenin] maişetsizlikten [geçinme sıkıntısı nedeniyle] çalışamayacağı tahakkuk ve takarrür eden [kararlaştırılan] mahallerde çekirge köy, çiftlik ve saire arazisinde olsa bile o gibi mahallerdeki mükellef ve gayrimükellef ahaliye komisyonca takdir olunacak miktarda yevmiye verilir. Vesait-i nakliyesi [nakliye araçları] kâfi olmayan mahallerde levazım-ı itlâfiyenin nakli için ücretle vesait [araçlar] tedarik olunur.

Çekirge afetinin büyüklüğüne ve halkın mağduriyetine göre ortaya çıkabilecek mükellefiyetin yerine getirilememesi durumlarında miktarı komisyon tarafından belirlendikten sonra verilecek yevmiye ile halkın mücadeleye katılması amaçlanmıştır. Benzer bir şekilde, mücadele için gerekli malzemenin tedarikinde yaşanan sorunlar ve salgın nedeniyle ortaya çıkan geçim sıkıntıları ücret verilerek kaldırılmaya çalışılmıştır.

Altıncı madde vatandaşların mücadeledeki sorumluluklarına dairdir. Çekirge ile mücadelede kullanılan alet ve malzemelerin korunmasına dair olan bu madde vatandaşların sorumluluğunun sınırlarını belirlemiş ve herhangi bir zarar durumunda zararın ödenmesi hususunda vatandaşları ortaklaşa mükellef kılmıştır.

Mükellefiyetin yerine getirilmemesi durumunda gerçekleştirilecek yaptırımları belirleyen sekizinci madde oldukça çarpıcıdır:

Birinci maddede mükellef tutulan muhtaran ve ihtiyar meclisleri azasile muhtarı ve ihtiyar meclisi bulunmayan çiftlik, oba, yaylak, kışlak ve emsali mahaller sükkânı [sakinlerin] ihbar vazifesini vakit ve zamanile ifa etmedikleri takdirde bin beşer yüz kuruş, üçüncü ve dördüncü maddeler mucibince tohum ve çekirge itlâfile mükellef efradı ahali davet vukuunda icabet ve ifa-yi mükellefiyet eylemedikleri [mükellefiyetlerini yerine getirmedikleri] ve dördüncü ve beşinci maddeler mucibince Hükümetçe görülen lüzumu katî üzerine ücret mukabilinde sevk olunacaklar ifa-yi hizmetten imtina eyledikleri halde beşer yüz kuruş ceza-yi naktî istifasile tecziye olunurlar [cezalandırılırlar]. İşbu ceza-i nakdî vilâyet, kaza, ve nahiye merkezlerinde belediye meclisleri ve belediyesi olmayan nahiyelerde veya çiftlik oba ve sairede mensup oldukları köy ihtiyar meclisleri tarafından hükmolunur. İşbu ceza-i nakdiyi vermekten imtina edenlerden cezanın tahsili hakkında belediye ve ihtiyar meclislerince tanzim olunacak mazbata en büyük mülkiye memurunun işareti tahririyesile [yazılı işareti ile] lieclit-tenfiz [hükümünü yürütmek için] müddeiumumiliğe [başsavcılığa] tevdi ve ceza-i nakdiler resen müddeiumumilikçe hapse tahvil olunur.

Bu yaptırımı şu şekilde yorumlamak mümkündür: İnsan doğayla ilişkisinde, öncelikle vatandaşdır ve bu nedenle devlete karşı görevlerini yerine getirmek zorundadır. Daha önce de işaret ettiğim gibi, vatandaş devletin belirlediği sınırlar içerisinde, yaptırımlar

ve görevleri doğrultusunda hareket etmekle yükümlüdür. Bunun yanı sıra vatandaşlar, kanunlara ve bildirilen görevlere uymak konusunda kendi çıkarlarının gözetildiğine ikna edilmeye çalışılmıştır. Ulus-devletin, vatandaşlarını koruyan ve vatandaşlarının çıkarlarını gözetilen görünümü altında, devlete bağlı projelerin ve planların hepsi meşru kılınmıştır. Bu meşruiyet çerçevesinde, bütün kurumlar, kanunlar, yaptırımlar ve güç kullanımı devletin varlığını idame ettirebilmesi ve vatandaşlarını koruyabilmesi için zorunlu görülmektedir. Sekizinci madde devlet, doğa ve toplum ilişkisinde yaptırımların nihai sonucunu göstermesi açısından önemlidir. Buna göre, çekirge ile mücadelede görevini yerine getirmeyen mükellefler para cezasına çarptırılmakta ve bu maddi yükümlülük yerine getirilmez ise para cezası savcılık tarafından hapis cezasına dönüştürülmektedir.

Dokuzuncu maddeye göre: “7 Mart 1332 tarihli çekirge kanunu mülğadır” Bu madde, Osmanlı Devleti’nde, dönemin çekirge salgınlarına karşı çıkarılan 1916 tarihli çekirge kanununun yürürlükten kaldırıldığını göstermektedir. Bu maddeden çekirge özelinde doğa ile mücadelenin Cumhuriyet’le başlamayıp geç Osmanlı döneminin yasal düzenlemelerinin -ilga etmek şeklinde dahi olsa- miras alındığı ve bunlarla süreklilik ilişkisi içerisinde olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Dönemin TBMM tutanakları da çekirge istilasına ve çekirgelerle mücadeleye dair geniş bilgiler içermektedir. 1929 yılı Şubat ayında TBMM’de Çekirge Kanunu’nun ikinci ve üçüncü maddelerine eşdeğer 1235 numaralı kanunun ikinci maddesinin yorumuna dair Başvekâlet tezkeresi ve Dahiliye, Millî Müdafaa, Adliye ve İktisat encümenleri mazbataları görüşülmüştür.⁸¹ Milli Müdafaa Encümeni ve Dahiliye Encümenince kanun, mükellefiyetin memurlar için zorunlu olmadığı şeklinde yorumlanırken Adliye ve İktisat Encümenlerince ve bazı vekillerce -yol mükellefiyetinde olduğu gibi- halkla birlikte memurların da mükellef kılınması gerektiği dile getirilmiştir. Serveti olup çalışmayacak durumda olanların mükellefiyeti yerine getirmek amacıyla para vererek başkalarını çalıştırdığı gibi memurların da benzer şekilde parayla mükellefiyeti yerine getirmelerinin kanunun gerekliliği olduğunu bildirmişlerdir. Kanunu başka şekilde yorumlayan diğer bazı vekiller memurun memleketin mühim meseleleriyle meşgul

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi 1929, Devre 3, c. 8, 02.02.1929 ve 02.25.1929 [Elektronik Sürüm].

olması gerektiğini ve çekirge ile mücadele mükellefiyetinin bedene ilişkin olduğunu, mali olmadığını, bu nedenle memurların mükellefiyete tabi olamayacağını belirtmişlerdir.

1930 TBMM 59. oturum tutanağında İktisat Vekâleti bütçesinin masraf tertiplerini izah eden formül başlığı altında “muzır hayvanat ve hastalıklarla mücadele masarifi umumiyesine [genel masraflarına]” göre:

Nebatat [bitkiler] ve ipek böceklerine arız olan [musallat olan] hastalıkların tedavisi nebatatın ıslahı haşarat ve muzır [zararlı] hayvanatın itlafi için istihdam olunacak memurin ve müstahdeminin ücret ve yevmiyeleriyle bunların ve bu işlerde çalışan memurin ve müstahdemini sairenin harcırahları mücadele teşkilatının idare masrafı bu işler için lüzumu olan eczayı kimyeviye ve alât ve levazımı fenniye [gerekli teknik aletler] ve itlafiye, tohum tathir [temizleme] ve ıslâh makineleriyle yedek parçalarının mübayaası [satın alma] bedelleri ve bunların nakliye ve bendiye tamir ve işletme gibi mütenevvi masarif [çeşitli masraflar] ve mücadele memurlarına ait daire ve ambar bedeli icarı kat ve ihrak [yakılacak] olunacak mahsulâtı arziye [toprak mahsulü] tazminatı ve tedavi ve ıslâh ile ve bu maksada hadim olacak [bu amaca hizmet edecek] fennî tetkikat ve taharriyat [araştırma] ile iştigal eden mütehasıs heyetler masarifine iştirak karşılığıdır. [D] cetvelinde yazılı vesaiti nakliyeden çekirge mücadelesinde kullanılacak, vesaiti nakliyenin mübayaa tamir ve işletme masarifiyle mücadele maksadına müsteniden [dayanarak] ecnebî memleketlere izam edileceklerin [gönderileceklerin] harcırahları dahi bu tertipten verilir.⁸²

Haşere ile mücadele için devlet bütçesinden yapılan harcamaların çerçevesini göstermesi açısından önemli olan bu tutanak mücadele için kimyasal ilaç ve ıslah makineleri kullanıldığını da göstermektedir.

1930 yılı Mayıs ayı 60. oturum TBMM tutanaklarında Şark vilayetlerinde meydana gelen çekirge istilası ile ilgili İktisat Vekili Şakir Bey'in şu dikkate değer açıklaması yer almaktadır:

Cenup vilâyetlerimizde çekirge istilâsı vaki olduğu doğrudur. Bu istilâ bir buçuk ay evvel başlamıştır. Bu gün Hakkâri, Van'ın bir kısmı, Muş, Malatya, Elâziz, Maraş, Cebelibereket vilâyetler ile bunların cenubundaki vilâyetler çekirge istilâsına maruz kalmıştır. Saha çok geniştir. Gelen çekirge Sudan çekirgesidir. Öteden beri memleketimizde görülen Fas çekirgelerle daimî mücadelemiz mevcut idi. Son Sudan çekirgesi istilâsına karşı da derhal mücadele tedbirine kuvvet verildi. Bu cümleden olmak üzere çekirge kanununun vasi [geniş] mikyasta tatbikine teşebbüs edildi ve kendilerinden hizmet ümit edilen vekâlet memurlarının birçoğu mücadele

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 3, c. 19, 17.05.1930, s. 12 [Elektronik Sürüm].

mahalline gönderildi. Vesait noksanı tamamlanmıştır. Gelen çekirgeler uçkun halinde ve asıl iştihalı devreyi geçirerek memleketimize girmişlerdir. Bu yüzden şimdiye kadar büyük zarar kaydedilmemiştir. Bundan sonra yumurta bırakmak ve sürfelere karşı harekete geçmek devresi geliyor ki asıl mücadeleimiz bu devrede müessir olacaktır. Uçkun halinde gelen çekirgelere karşı maalesef mücadele vesaitine malik değiliz. Sudan çekirgeleri umumî bir istilâ manzarası göstermekle beraber bir kaç sene evvelki diğer istilâlarını nazarı itibare alırsak görürüz ki o kadar korkulacak mahiyette değildir. Bundan bir kaç sene evvel Erzincan'a kadar gelmiş, son baharda cenube [güneye] doğru hicret etmiş ve memleket zararlarından kurtulmuştur. Bu sene de gerek mücadelemizi teşdit ederek [şiddetlendirerek], gerek şimdiye kadar geçirdiği devre bakarak büyük bir zarar olmayacağını tahmin etmekteyiz.⁸³

İktisat Vekili, Güneydoğu ve Doğu vilayetlerinde meydana gelen Sudan çekirgesi istilasını için gerekli mücadele önlemlerinin alındığını ve mücadele için çekirge kanununun önemli ölçüde yerine getirilmesi için teşebbüs edildiğini belirtmektedir. Fas çekirgelerine karşı mücadeleye alışkın olduklarını, Sudan çekirgesiyle de mücadeleye başladıklarını söylemektedir. Çekirgelerin yumurta bıraktıktan sonra asıl mücadelenin sürfelere karşı yürütüleceğini dile getiren Kamil Bey zararın çok olmayacağını tahmin etmektedir. Ancak bu dönemde yaşanan çekirge salgını erken Cumhuriyet döneminin en yoğun çekirge salgınlarından biri olmuştur. 1934 yılı TBMM tutanaklarına baktığımızda ise Çekirge İstihbarat Ofisi kurulmasına dair olan 20 Mayıs 1926 tarihli sözleşmeye daha üç yıl süreyle katılım hakkında kanun tasarısının yer aldığı görülmektedir.⁸⁴

Çekirge Kanunu'nun ve Meclis tutanaklarının gösterdiği üzere, hakkında kararlar alınmış bir doğa unsuru olarak çekirgelerin sistematik bir müdahaleyle imhası için bilimsel çalışmalar yürütülmüş, kanunlar çıkarılmış, bu kanunlar değiştirilip yeniden düzenlenmiş, çekirge mücadele ofisleri açılmış, memurlar ve ordu görevlendirilmiş, uluslararası konferanslara ve mücadelelere dahil olunmuş ve yüklü miktarlarda imha bütçesi ayrılmıştır. Mevcut akademik çalışmalar erken Cumhuriyet döneminin milliyetçilik ve modernleşme temalarını sıklıkla inceleme konusu yapmıştır. Hâlbuki bu dönemin egemen siyasetinin sadece toplumsal ve siyasal mühendislik projelerinden müteşekkil olmadığını, doğayı da modern devletin kontrolüne tabi kılmaya giriştiği ölçüde bir doğal mühendislik projesini de içerdiğini görüyoruz. Bu anlamda konusu oldukları bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme ile çekirgelerin bu dönemin aynı

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 19, 18. 05. 1930. s. 119 [Elektronik Sürüm].

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, c. 25., 01.12.1934. s. 62 [Elektronik Sürüm].

zamanda aktörleri de olduğunu görmek mümkündür. Bu şekilde bir yeniden okuma denemesi insan-merkezci tarih, toplum ve siyaset analizlerinden sıyrılmakla mümkün görünmektedir.

2.3.4. “Çekirgelere İlanı Harp”: 1930 Yılında Gazetelerde Çekirgeler

1930 yılının bahar ve yaz aylarının başında yaşanan yoğun çekirge salgınları Çekirge Kanunu'nun yeniden uygulanmasını gerekli kılmış ve dönemin gazetelerinde geniş bir yer almıştır. Haberler çekirgelere karşı verilen mücadeleyi ve devletin mücadele yöntemlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu haberler aynı zamanda devletin doğaya hâkim olabilecek güce sahip bir kurum olarak inşa edildiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

1930 yılında gazetelerde yer alan çekirge haberleri yakın ülkelerde baş gösteren çekirge salgınları ile başlar. Vakit gazetesi “Çekirgelere ilânı Harp!” başlığıyla verdiği haberinde Mısır'ın çekirgelerin istilasına uğradığını yazmaktadır (Vakit, 5 Nisan 1930: 3). Akşam gazetesinin 25 Nisan tarihli haberi ise Fas ve Sudan'dan ülkeye giren çekirge bulutunu haber verir. Bu habere eşlik eden ve aşağıda tıpkı basımı bulunan fotoğraf, çekirge yumurtalarını toplayan halkı göstermektedir (Akşam, 1930: 6).

Şekil 3: “Fas ve Sudan’dan Gelen Çekirgeler. Fas’tan ve Sudan’dan gelen bir çekirge bulutunun hududumuzu geçtiği ve Malatya’ya kadar geldiği bildiriliyor. Bu sene Fas çekirgeleri bütün şimali Afrika’yı [Kuzey Afrika’yı] istila etmiş, Filistin ve Suriye’ye kadar gelmiştir. Her tarafta yapılan mücadeleye rağmen afetin önüne geçmek kabil olmamıştır. Şimdi bu muzır [zararlı] mahlûklar hududumuzu geçmişlerdir”, *Akşam*, 25 Nisan 1930: 6.

Gazetenin bir sonraki haberi, Arabistan ve Filistin üzerinden gelen 42 milyon tonluk çekirgenin bu ülkelerin ekili alanlarını mahvettiğini kaydetmiş bu nedenle zorunlu bir mücadelenin ve imhanın gerekliliğine ve uygulanabilecek yöntemlere geniş bir yer vermiş ve bu sürülerin son derece korkunç olduğunu vurgulamıştır. Bu haberde dikkat çekici bir diğer nokta, çekirgelerin imhası için gerekli bir mücadele aracının da Birinci Dünya Savaşı’nda kullanılan alev atan makineler ve iki kanatlı bir sinek olduğunu belirtmesidir:

Çekirgelere karşı en müessir [etkili] fenni mücadelenin nasıl yapılması lazım geleceğine dair Avrupa’da birçok münakaşalar yapılıyor. En müessir fenni vasıtanın [teknik yöntemin] harbi umumide kullanılan alev atan makineler olduğu bunun dahi kat’i surette imha tesirini göstermeyeceği kanaati vardır. Erbabı fen [teknik uzmanlar] gayet muzır haşarattan olan çekirgeye karşı en müessir silahın yine kendi cinsinden ve kendisine düşman haşarat olacağını beyan ediyor. Bunlara göre çekirge düşmanı diğer haşarat çoğaltılmalıdır. Çekirge düşmanı haşarat fenni ismi (Bombyliide) olan iki kanatlı bir sinek ile yine fenni ismi (Cantharidae) olan diğer bir haşaredir. Şarkı karip [Yakın Doğu] memleketlerinin mezruatını [ekinlerini] imha etmekte olan çekirge sürülerinin ne kadar korkunç olduğunu anlatmak için Şap denizinden [Kızıl Deniz] geçen ve güneşi karartan bir çekirge bulutunun 2000 mil murabbaı tahmin edilmediğini söylemek kafidir. Bu sürüdeki çekirgelerin miktarı yirmi dört milyar ve sikleti [ağırlığı] 42,540,000 ton tahmin

edilmiştir. Mısır’da çekirge yemekten kımıldamayacak bir hale gelen zehirli yılanlar şimdi kolaylıkla itlaf ve imha olunuyor (Akşam, 29 Nisan 1930: 6).

3 Mayıs 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi, etkisi iki ay daha devam edecek olan ve Mısır, Filistin, Suriye ve Irak’tan gelen çekirge salgınları için önlemlerin alındığını, 14 milyon kilo civarında çekirgenin imha edildiğini yazmaktadır (Cumhuriyet, 1930). Vakit gazetesi ise bu çekirge salgınına manşet olarak vermiş, Sudan’dan gelen bu çöl çekirgelerin birer “azılı düşman” ve “nezaketsiz misafir” olduğunu belirtmiştir (Vakit, 3 Mayıs 1930: 1, 2).

Akşam gazetesinin haberine göre:

Bu sene zuhur eden Sudan çekirgesi pek kesiftir. Bu haşere Sudan, Mısır, Filistin, Lübnan, Suriye, Irak, İran taraflarında müthiş tahribat yaptıktan sonra Cenuptan ve Şarktan memleketimize dahil olmuş, Urfa, Mardin, Diyarbakir, Muş, Siirt, Elâziz, Malatya vilayetlerimizi istila etmiştir (Akşam, 6 Mayıs 1930).

Vakit gazetesi bir haberinde, “vakitsiz ve arsız misafir”lerin imhası için seferberlik ilan edilmesi gerektiğini, mücadele programının belirlediği 2000 mükellefin yeterli olmadığını, “bedevi ve medeni cemiyetler”in mücadelesine rağmen baş edilemeyen bu “köküne kibrit suyu musibetlere” karşı yeni yöntemlerle nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatmaktadır (Vakit, 9 Mayıs 1930: 3). Haberde bu mücadele yöntemleri arasında çinko levhaların yanı sıra zehirli gazlara da yer verilmiştir. Akşam gazetesinin 15 Mayıs tarihli haberinde ise, çekirgelerin Bitlis’ten yukarı doğru ilerlediği ve İktisat Vekâleti Mücadele Müdürü’nün mücadeleyi yakından takip etmek için bölgeye gittiği yer almaktadır (Akşam, 1930: 2). Gazetede yer alan bir diğer haber, köylülerin bütün işlerini bırakıp bu “müthiş afet”le mücadele ettiği yönündedir (Akşam, 25 Mayıs 1930: 2).

Yaşanan yoğun çekirge salgınları nedeniyle Çekirge Kanunu uygulamaya geçirilmiştir. Bununla ilgili olarak, 19 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan İktisat Vekili’nin açıklamalarında çekirgelere de yer vardır: “Cenup vilayetlerinde çekirge istilasına vardır. Bunlar Sudan çekirgesidir. İstila sahası geniştir. Çekirge kanununun vasi mikyasta tatbikına tevessül edildi. Birçok memurlar mücadele sahasına gönderildi” (Cumhuriyet, 1930).

Yine aynı gazetenin 22 Mayıs tarihli haberine göre, Çekirge Kanunu'nun uygulanmasıyla birlikte, halk, asker ve jandarmanın seferber olduğu belirtilmektedir (Cumhuriyet, 1930). Akşam gazetesi bir haberinde, yüz kilometrelik bir araziye yayılmış bulunan çekirgelerle mücadelede herkesin yardım etmesinin ve mücadele için gerekli çinkoyu vermesinin “vatani bir mecburiyet” olduğunu vurgulamıştır (Akşam, 30 Mayıs 1930: 3). 31 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesi “Müthiş çekirge akını: Çöllerin bu aç muhacirleri mezruatı bir hamlede mahveden afettir” başlığı ile çekirge salgınına geniş yer vermiştir. Haber çekirgelerle ilgili olarak çekirgelerin türleri, özellikleri, nerelerde ne zaman ortaya çıktıkları ve ne şekilde mücadeleyi gerektirdikleri gibi geniş bilgiler içermektedir. Haberin devamında çekirgeyle mücadelede bir zamanlar tarla fareleriyle mücadelede kullanılan virüsün etkili olabileceğini ve 1911’de Arjantin’de yaşanan çekirge salgınında bu virüsün kullanıldığı söylenmektedir (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1930: 3).

Akşam gazetesinin bir diğer haberinde, çekirgelerin vagonlara binerek Adana’ya geldiği yazmaktadır (Akşam, 1 Haziran 1930: 3). Gazete, Kilis’teki mücadelede şehirdeki hayatın tamamen durduğunu ve askerinin mücadeleye katıldığını bildirmektedir (Akşam, 7 Haziran 1930: 3). Milliyet gazetesi bir haberinde toplamda 32 milyon çekirgenin öldürüldüğüne yer verir (Milliyet, 18 Haziran 1930: 2). 1 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesi Malatya’da çekirgelerin imhasına devam edildiğini, 2 Temmuz tarihli Milliyet gazetesi ise çekirge mücadelesinin bittiğini haber vermektedir (Cumhuriyet, 1930 / Milliyet, 1930: 2). Vakit gazetesi ise çekirge mücadelesinin son bulduğunu 22 Temmuz tarihli ilk sayfadaki haberinde duyurmuştur (Vakit, 1930: 1). Bu haberlerin de gösterdiği gibi 1930 yılının bahar ayları özellikle bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde olmak üzere yoğun çekirge istilasının yaşandığı bir dönemdir. İstilanın boyutu nedeniyle çekirgelerin gazete haberlerinde geniş bir yer aldığını görüyoruz. Bu haberler mücadelenin boyutunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

2.3.5. Sonuç

Çekirgeleri bir aktör olarak tarihin sahnesine çıkarmayı hedefleyen bu bölüm çekirgeleri dikkate alan bir tarih yazımı denemesinde bulunmuştur. Doğayı dikkate alan bir bakış açısı yakalamak amacıyla 1920’lerin başlarından 1930’ların sonuna kadar Cumhuriyet

tarihinde çekirge salgınlarına ve devletin bu salgınlarla mücadele için giriştiği planlamalara odaklanmıştır. Bu bağlamda, bir önceki bölümün teorik çerçevesi içerisinde çekirgelere yönelik devlet uygulamaları mercek altına alınmıştır. Bu bölümde dönemin tarım politikalarına odaklanmak çekirgelerin devlet için önemini göstermesi açısından faydalı olmuştur. Bu bağlamda, çekirgeler devlet için oldukça önemli bir ekonomik faaliyet olan tarımsal üretime zarar vermektedir ve bu nedenle devletin düşmanları haline gelmektedir. Bir önceki bölümün teorik arka planının ve çalışmanın temel argümanının gerektirdiği şekilde erken Cumhuriyet dönemi kimlik politikalarına da ışık tutulmuştur. Bu çerçevede ulusun inşası sürecinde özellikle Kürtlerin asimilasyonuna ve modern Türk kimliğinin yüceltilmesine yönelik olarak yapılan tarih ve dil çalışmaları modern ulus-devletin topluma yönelik tasavvurunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dönemin çekirge-devlet-toplum ilişkisine odaklanmadan önce geç Osmanlı döneminde çekirgelere ilişkin bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Takip eden kısımda erken Cumhuriyet'te devletin çekirgelerle mücadelesinin dayandığı tasavvurlara odaklanılmıştır. Özellikle Çekirge Kanunu'nun ön plana çıktığı bu bölümde çekirgelerden bahsedilen TBMM tutanaklarına da yer verilmiştir. Bölümün diğer önemli bir kısmını 1930 yılı gazetelerinde çekirge haberlerinin incelenmesi oluşturmuştur. 1930 özellikle bugünkü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğun çekirge salgınlarının meydana geldiği bir dönem olmakla birlikte aynı zamanda Ağrı İsyanı'nın da bastırıldığı yıldır. Bu dönemin gazetelerinde yer alan haberler erken Cumhuriyet dönemi doğa ve toplum tasavvurlarının benzer bir tezahüre sahip olduğunu ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN HAYVAN-İNSANLARLA MÜCADELESİ:

AĞRI İSYANI, 1926-1930

Bu bölümde erken Cumhuriyet döneminde devletin, üzerinde egemenlik kurduğu doğa ve topluma dair tasavvuruna başka bir açıdan yaklaşmaya çalışacağım. Şimdiye kadar devletin 1920'lerin ikinci yarısından 1930'ların sonlarına kadarki dönem boyunca çekirge ile mücadelesi konusundaki doğrudan tartışmalar, söylemler ve politikalara ışık tuttum. Ancak bu dönem için yaptığım basın taramasında göz ardı edilemeyecek sıklıkta bir haber dikkatimi çekti. 1926-1930 yılları arasındaki Ağrı İsyanı'nın dönemin basınına yansımada isyancıların sıklıkla hayvanlara ve özellikle 'çekirge sürüleri'ne benzetilmesi nedeniyle bu dönem boyunca devletin doğa tasavvuru ile Kürt meselesinin resmi ideolojik söylemdeki temsili arasındaki örtüşme bu meseleyi ayrı bir bölüm olarak incelemeyi zaruri kıldı. Bir başka deyişle, Cumhuriyet'in doğa ve Kürt algısında öne çıkan bu söylemsel paralellik şu ana kadarki kavramsal, teorik ve tarihsel tartışmayı tamamlayıcı bir özellik arz etmektedir.

Arşiv belgelerinin ve Meclis zabıtlarının yanı sıra bu dönem boyunca devletin çekirgelerle mücadelesine dair önemli bir kaynak da dönemin basınıdır. Bu bölümde resmi tutanakların ve arşiv belgelerinin sunduğundan farklı bir perspektifle çekirgelerle mücadeleye dair devletçi ve modernleşmeci söylemin ilginç yansımalarını bulmaktayız. Bu yansımada en çarpıcı görünen karakteristik ise toplum ve doğa mühendisliği projelerinin Kürtlerin ve çekirgelerin tasfiyesi zemininde ortaklaşmalarıdır. Bir başka deyişle, gazetelere yansıyan çekirgelerle mücadeleye ilişkin haberlerde kullanılan söylem ile aynı dönemde Kürt isyanlarına karşı yürütülen mücadele haberlerinde kullanılan söylem büyük benzerlikler arz etmektedir. Dönemin resmi ideolojik söylemini büyük oranda yansıtan bu gazetelerin görsel imajlarının eşlik ettiği medenileştirme ve modernleştirme söylemini incelediğim bu bölüm yeni kurulan Cumhuriyet'in topluma egemen olma iradesinin doğaya da egemenlik kurma iradesi ile el ele gittiğinin altını çizmektedir.

Çalışmanın bu bölümü aynı zamanda Cumhuriyet'in isyanı sonlandırmaya yönelik modern yöntemlerinin yanı sıra devletin ideolojik baskı aygıtlarından olan basın aracılığı ile bu isyan hakkında dolaşıma sokulan söylemin çekirgelerle mücadelede revaçta olan eylem ve yöntemler arasındaki paralelliğin altını çizmektedir. Bu bağlamda, bu bölümde modern devlet için yeniden şekillendirilmesi hedeflenen doğal ve toplumsal dünyaya dair tasavvurdaki ortaklığı görünür kılmayı amaçlamaktayım.

3.1. BİR SÖYLEMİN İNŞASI

İnsan-merkezci yaklaşımın doğayı dışlayıcı ve önemsizleştirici eğilimleri nedeniyle hayvanlar küçük düşürücü söylemlerin sembolü halini almıştır. Bir araştırmacının da belirttiği gibi: “(...) insanın kendi benzeri, yakını ya da kardeşi kabul etmediği tüm *canlılar* bu *hayvan* etiketli kafese tıkılıyor. Hayvan sözcüğü farklı canlıları zincire vurmanın adıdır, hayvan sözcüğü bir hayvanat bahçesidir ama aynı zamanda bir av alanıdır” (Ertuğrul, 2015: 177-178). İnsanın diğer insanlar üzerindeki zulüm tarihi, sömürüyü, nesneleştirmeyi, katliamları ve köleliği meşrulaştırmak için hayvan metaforları ve kategorizasyonları ile doludur (Huggan ve Tiffin, 2010: 135). Bu bağlamda, uygarlaşmamış, evrimini tamamlamamış ve bu nedenle geri kalmış olarak temsil edilmek istenen insanlar veya insan toplulukları için hayvan benzetmelerinin kullanımı yaygındır. Özellikle sömürgeci ve Avrupa-merkezci söylemin bir ürünü olarak Afrikalılar ve Doğulu toplumların beyaz ırk karşısındaki vahşiliği ve ilkelliği vurgulanır:

Sömürgecinin yerliden söz ederken kullandığı dil zoolojik (hayvanbilimsel) bir dildir, sarı adamın sürüngenimsi hareketlerinden, yerli bölgesinin kötü kokusundan, oğul veren arılardan, sersemlikten, yumurtlamadan, el hareketleri yaparak konuşmalardan söz edilir. Sömürgeci yerliyi en uygun terimlerle ifade etmek istediği zaman, sürekli olarak hayvanlarla ilgili sözcüklere başvurur (...). Bu yaşayan istatistik sürüleri, bu histerik yığınlar, bu insanlıktan nasibini alamamış yüzler, yer yüzündeki hiçbir şeye benzemeyen bu şiş bedenler, başı sonu olmayan bu kara yığın, kimseye ait değilmiş gibi görünen bu çocuklar, güneşin altına yayılmış bu aptallık, bu bitkisel yaşam ritmi, tüm bunlar sömürge sözlüğünü oluşturur (Fanon, 2001: 40).

Ania Loomba vahşilik meselesini sömürge döneminden önceye, geç Ortaçağ Avrupa'sından miras alınmış mitlere dayandırmaktadır:

Medeniyet ve barbarlık tanımları ‘siyah’ ile ‘beyaz’, benlik ile öteki arasında uzlaşmaz bir farklılığın üretilmesine yaslanır. Geç ortaçağ Avrupa’ında görülen ‘vahşi adam’ siması, yani ormanlarda, medeniyetin sınırları dışında yaşayan, uzun saçlı, çıplak, şiddet düşkünü, ahlak duygusundan yoksun ve duyuları aşırı gelişkin ‘vahşi’ adam siması tüm kültürel anksiyete tarzlarını dışa vuruyordu. Bu vahşi adam ve onun dişisi, medeni toplumun dışında yaşamakla birlikte sürekli bu topluma girme ve onu altüst etme tehdidini yaratıyordu. Bunun gibi mitler, ortaçağ Avrupa insanının biraz bağlantı kurdukları yabancılar (Afrikalılar, İslam dünyası ve Hintliler) hakkındaki imgelerle örtüşüyordu (1998: 79).

Benzetmeler yoluyla doğa ile özdeşliği inşa edilen insanların üstün özelliklerden mahrumluğu ile *ilkelliği* temsil edilir. Böylece modern, uygar ve gelişmiş olanın temsili de üretilmiş olur. Modern devletin üstün özellikler atfederek inşa ettiği ulus, ırkçılık ve sömürgecilik mantığının bir mirası olarak ancak bir ötekinin ilkel, geri kalmış ve modernleşememiş varlığı ile yüceltilebilir.

Foucault, hayvanların ve bitkilerin kelimelerin temsil ettiği bir anatomi, biçim, adet, doğum ve ölüm gibi özellikleri bağlamında ele alındığı doğa tarihi yazımına dikkat çeker. Bu bağlamda, doğa tarihi, incelenen hayvana ilişkin olarak: “onun anatomisini ve yakalama biçimlerini, alegorik kullanımını ve üreme tarzını, yaşadığı yerleri ve efsanelerdeki konumunu, gıdalarını ve onu işe koşmanın en iyi biçimini, aynı düzlemde olmak üzere sergilemekteydi” (Foucault, 2001: 193). Yine Foucault’nun vurguladığı gibi, botanik bahçelerinin kurulması ve hayvan koleksiyonlarının oluşturulmasının egzotik bitki ve hayvanlara ilişkin merakları artırdığı söylenmekle birlikte aslında değişen tek şey onların görüldüğü ve böylece tasvir edildiği mekânların değişmesidir. Tarihyazımı artık bu çerçevelenmiş ve mekânsallaştırılmış oluşun içinde gerçekleşecektir (2001: 195, 196, 197). Bu durum sadece söylemin şekil değiştirmesine değil fakat aynı zamanda derinleşerek devam etmesine neden olmuştur. Çerçevelemiş ve isimlendirilmiş mekânlar içerisinde daha ayrıntılı olarak tanımlanan ve sınıflandırılan doğa unsurlarının temsili kolaylaşmış ve okunurluğu arttırılmıştır. Bu sayede doğaya ilişkin müdahaleler daha kolay ve sistematik hale getirilebilmiştir.

Hayvanlara ve bitkilere yönelik yapılan bu çerçevlendirmelerin benzerleri insanlara yönelik olarak da uygulanmış, toplumsal sınıflandırmalar derinleştirilerek müdahaleler kolaylaştırılmış ve meşrulaştırılmıştır. Genellikle 15. yüzyılın sonlarıyla başlatılan modern dünya tarihinin coğrafi keşiflerle başlayan dünyanın geri kalanının

Avrupalılarca sömürgeleştirilme sürecinde Avrupalı olmayanların insanlığı dahi kuşku ile karşılanmıştır (Hall, 1995). Hall, dünyanın ‘Batı’ ve ‘Geri Kalanı’ (the West and the rest) kategorilerinin coğrafi özelliklerden ziyade bir fikir olarak kurulduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Batı şehirli olmayı, gelişmişliği, sanayileşmeyi ve sekülerleşmeyi temsil ederken ‘[dünyanın] geri kalanı’, geri kalmışlığı, sanayileşmemişliği ve kırsallığı temsil eder (1995: 276-278).

1914’te dünya savaşının patlamasına yol açacak sömürgeci sürecin 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında çeşitli Avrupa ve Amerika kentlerindeki bir uygulaması belki de sömürgeci ırkçılığın en trajik örneklerinden birini oluşturmaktadır. Batı uygarlığı ve Batılı olmayanın ilkelliği ayrımını tanıyarak kuvvetlendirmek amacıyla açılan *hayvan-insan bahçeleri* (*human zoo*) etnolojik sergileme ya da zenci köyü olarak da bilinmektedir.⁸⁵ Bu bahçeler başta Afrika olmak üzere Avrupalı olmayan ülkelerden Avrupa’ya getirilen ‘ilkel’ insanların Beyaz Batılı ziyaretçilere açık olarak sergilendiği alanlardır. Bu sergileri, Frantz Fanon’un yaklaşımları çerçevesinde değerlendirirsek, biyolojik bir varlık olarak algılanan zencinin ‘çıplak yaşayan’, ‘ne haltlar karıştırdığı belli olmayan’ bu haliyle düpedüz bir ‘hayvan’ (1988: 208) olduğunu ortaya koymayı amaçladıkları söylenebilir. Doğaya yakınlıkları vurgulanan ve ‘doğal ortamları’ içerisinde sergilenen bu insanların ‘ikellikleri’ görünür kılınmaya çalışılır. Hall’un belirttiği gibi, doğaya yakınlık, gelişmiş bir kültüre sahip olunmadığının ve ‘uygarlaşmamışlığın’ göstergesi olarak kurulur (1995: 306).

Hayvan-insan bahçeleri bilimsel ırkçılığa ve sosyal Darwinizme dayanmaktadır.⁸⁶ Hayvanlara benzer uygulamalara tabi tutularak hayvanat bahçelerine benzer biçimde oluşturulmuş bu bahçeler Batılı olmayan toplumların ilkelliğine ve vahşiliğine ilişkin söylemi yaygınlaştırmak amacıyla meydana getirilen uygulamaların önemli göstergelerinden biridir. *Modern* ve *uygar* olan karşısında *ilkel* ve *geri kalmış* olanın inşasında hayvan-insan bahçelerin rolü büyüktür. Bu bağlamda, aşağıdaki fotoğrafın

⁸⁵ *World Heritage Encyclopedia* (2014). Human Zoo. Erişim: 10 Mayıs 2015, <http://community.worldheritage.org/article/WHEBN0000866522/Human%20zoo?Itsh=%3fFind%3dthe%2520pygmies%26AffiliateKey%3d%26wlasid%3ddp0incc4uecawfbeeckw3okn%26wlauid%3d%26wlas%3d%26wlahl%3d%26wlaist%3d%26wlaistl%3d%26wlafn%3d%26wlan%3d%26ltshs%3d1%26PageIndex%3d8>

⁸⁶ A.g.e, 2014.

gösterdiği gibi, bu bahçeler hayvan benzetmelerinin ırkçı ve sömürgeci tarihsel kökenlerini gösteren çarpıcı bir projedir.

Şekil 4: New York City’deki bir hayvan-insan bahçesinden (*human zoo*) bir fotoğraf, 1906.⁸⁷

Her ne kadar Edward Said’in Oryantalizm eleştirisi (1978) Batı ile Doğu arasında kurulan ontolojik ve epistemolojik farkın eleştirisine dayanıyorsa da, bu eleştirinin daha nüanslı bir hale getirildiği çalışmalar, geç dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde etnik ve dini azınlıkların nasıl temsil edildiğine ilişkin faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Bu anlamda çok faydalı bir kavramsallaştırma Ussama Makdisi’nin “Osmanlı oryantalizmi”dir (2002). Makdisi “her ulus kendi ‘Doğu’sunu yaratır” diyerek Said’in Oryantalizm eleştirisinin sınırlarını genişletir. Buna göre, Osmanlı oryantalizmi 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Batılı eğitim almış Osmanlı reformcu seçkinlerinin çevreye, aşiretlere ve Arap eyaletlerine bakışının Batı’nın Doğu’ya bakışı ile paralelliğine işaret etmektedir (2002: 1). Deringil’in 19. yüzyılda Osmanlı’nın Arap unsurlarına karşı geliştirilen söylem ve modernleşme hareketlerinin içeriğine dair incelemesi de Makdisi’nin eleştirilerini teyit eder niteliktedir. Deringil Osmanlı İmparatorluğu’nun Afrika eyaletlerine karşı geliştirdiği temsilin Avrupalı devletlerin sömürgelerini temsil edişi ile paralellik arz ettiğini belirtmektedir (Deringil, 2013: 312,

⁸⁷ Small, J., (2015). *Deep Racism: The Forgotten History of Human Zoos*. Erişim: 5 Mayıs 2015, <http://www.the-open-mind.com/deep-racism-the-forgotten-history-of-human-zoos-1/>

329, 330, 324). Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyıldaki yeniden merkezileşmeci ve modernleşmeci girişimler yoluyla Arap eyaletleri sömürge gibi telakki edilmiştir. Deringil Avrupa'da eğitim almış Osmanlı reformcu seçkinlerinin sömürgeci Avrupa'yı taklit etmesinin bir hayatta kalma stratejisi olduğunu kaydetmektedir. Osmanlı seçkinlerinin bu seçkinci algısı 19. yüzyıldan önce de görülebilmektedir. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda Müslüman olmayan toplulukların (özellikle Makdisi'nin makalesinde yer alan Lübnan dağlarının kapsadığı bölgede yaşayan tebaa, Yezidiler, Dürziler vb.) temsilleri 19. yüzyılda yeniden oluşturulmuştur. Bu yapılandırma içerisinde Araplar ve Kürtler oryantalist söylemin hâkim olduğu literatür kapsamında ilkelleştirilmiştir (Makdisi, 2002: 773-775). Bu dönemde Doğu'yu Osmanlı'nın oryantalizmine uygun olarak 'düzenlemek', 'nizama sokmak', 'eğitmek' ve 'isyanları bastırmak' amacıyla paşalar (Fuad Paşa, Ahmet Cevdet Paşa gibi) Osmanlı aydınları ve sanatçıları (Halide Edip, Osman Hamdi gibi) merkez tarafından görevlendirilmiştir (Makdisi, 2002: 780-794).

Osmanlı oryantalist bakışının Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini görmek mümkün. Bu bağlamda, geç Osmanlı döneminden ödünç alınan ırka dayalı söylem olgunlaşarak artmış ve takip eden on yıl içerisinde kültürel formlara dönüştürülmüştür (Ergin, 2008: 832). Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan Cumhuriyet Türkiye'sinde nüfus mübadelesine rağmen henüz heterojen bir nüfus bulunmakta idi. Bu nüfusa yönelik modern projelerin ardından tıpkı doğa gibi bazı toplumsal unsurlar da yeni çizilen sınırlara direniş göstermiştir. Bu süreçte devlet söylemi modern ulus inşasına karşı direnişe geçen unsurlara yönelik olarak kurulmuştur. Erken Cumhuriyet döneminin —Makdisi ve Deringil'in geç Osmanlı dönemine ilişkin değerlendirmelerine benzer olarak— Türkleştirme politikaları çerçevesinde oluşturduğu söylemle bazı toplumsal grupları ilkel, gelişmemiş, uygar olmayan ve modernleşmeye kapalı olarak temsil etmiştir. Modernitenin yarattığı modern olan ancak modern olmayanla modern arasındaki farkların ortaya çıkartılması ile oluşur (Mitchell, 2000: 26). Bu bağlamda, 'ilkel olan'ın temsili yoluyla 'modern Türk vatandaşı' da inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin modernleşme projesi 'ilkel' olanı medenileştirme amacı taşımaktadır. Bu dönemde 'geri kalmış', 'doğal' ve 'ilkel' toplumların uygarlaştırılmasını içeren uygulamalar söylemsel olarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Dönemin gazeteleri, yeni ulus-devletin söylemini yeniden üretme, aktarma ve yayma fonksiyonunu icra eden kitle iletişim araçlarından biriydi. Anderson'ın kaydettiği gibi, ulus-devletlerin zamansallık tasavvurları bağlamında gazeteler ve romanlar⁸⁸ ulusun tahayyül edilmesi sürecinde ulusun asli bağlarını sağlar (Anderson, 2014: 48). Türk ulusunun asli bağlarını kurgulamada etkili bir rol oynayan gazeteler resmi ideolojiye tabi tek bir merkezden (Anadolu Ajansı) basılmakta idi. Bu bağlamda, gazeteler aracılığıyla dolaşıma sokulan ve Kürtlere yönelik devletin şiddet uygulamalarını meşrulaştırıcı nitelikteki resmi söylem, inşa edilen ulusun devlete bağlılığını pekiştirmeyi hedeflemekte idi. Bu söylem çerçevesinde ulusun inşası sürecinde itiraz eden toplumsal unsurlar 'aciz' ve 'cahil' olarak nitelendirilerek resmi politikalara meşruiyet kazandırılmaktadır. Bu bağlamda, aldatılmaya ve kandırılmaya müsait bu unsurlar modern devletin ileri, modern ve uygar kurallarına zorunlu bir ihtiyaç duyar.

1930'ların başlarında bastırılan Ağrı İsyanı'nın bu dönemin gazetelerine yansımaları Cumhuriyet'in modern ulus inşasında dolaşıma soktuğu resmi söylemin çerçevesini ortaya çıkarması açısından önemlidir. Bu noktada Dersim 1938'in dönemin basınına yansımaları hakkındaki çalışmasında Taha Baran'ın yaptığı şu tespit dikkat çekicidir:

Medya alanında kendini gösteren 'ötekileştirme' toplumun bir tezahürü olarak değerlendirilebilirse de bu bakış açısı yetersizdir. Çünkü medya 'öteki'ne karşı tutumunda, hem ideolojik çerçeveyi oluşturan ve hem de yeniden üreten konumundadır (2014: 10).

Bu dönemdeki gazete haberlerine göre, modern ve yüce Türk ulusu karşısında ilkel kalan Kürtlerin isyana kalkışmaları modern bir müdahaleyi gerekli kılar. Çeşitli araştırmacıların gösterdiği gibi, modern devletin inşa etmekte olduğu Türk ulusu toplum içerisindeki diğer unsurların ilkelleştirilmesi, vahşileştirilmesi ve hatta yok sayılması yoluyla yüceltilmiştir. Rohat Alakom da resmi söylemde Kürtlerin temsil edilmesine dair şunları not etmektedir:

⁸⁸ Bu Dönemde Kürtlere ilişkin resmi ideolojik algının çarpıcı bir örneği Halide Edip'in kaleme aldığı *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanda görülebilir. Bu romanda Kürtlere yönelik hayvan benzetmeleri sık bir şekilde yer almaktadır. Bkz. Adıvar (2010: 59, 62, 63, 64, 87, 103). Türk köylülerinin de hayvanlara benzetildiği önemli ve ünlü bir roman da Yakup Kadri'nin 1932'de yayımlanan *Yaban* adlı romanıdır. Bkz. Karaosmanoğlu (2008).

Kürtlerin eşkıyalaştırılması süreci Türkiye’de veya Türkçede yaklaşık olarak bir asır boyunca hep süregelmiştir... *Eşkîya* sözcüğü Türkçede zaman zaman tekil anlamda *şaki* sözcüğü yerine de kullanılıyor. Kürtlere biçilen bu aşağılayıcı, pejoratif kimlikler arasında: *sergerde*, *çapulcu*, *asi*, *haydut*... gibi vasıflar da buluyoruz. Kürtler, görüldüğü gibi Cumhuriyet sonrası literatürde Türkiye’de hep ‘eşkîya’ olarak sürekli ötekileştirilmişlerdir. Kürtler konusunda yeniden-üretilen bu eşkıya edebiyatı daha sonraki yıllarda da sürmüştür ta ki Kürtçülük ifadesi yerini alıncaya kadar (Alakom, 2011: 163).

Baran’ın da ifade ettiği gibi: “Eşkîyalık söylemi isyanların etnik yanını bastırmakta, unutturmakta ve yeniden yorumlamaktadır” (2014: 135). Devlet-merkezci resmi tarih anlatılarında 1925 Şey Said İsyanı’ndan 1938 yılına kadar Kürt isyanları etnik nedenler yerine dini nedenler ve yabancı devletlerin kışkırtmasına dayandırılmıştır.⁸⁹ Başkaya, Şeyh Said İsyanı’na ‘Hilafet ve Saltanatı geri getirmek isteyen bir hareket’ damgasını vuranların Ağrı İsyanı için bir ‘gerekçe’ bulmakta zorlandıklarını belirtmektedir (2011: 104). Mesut Yeğen de devlet söyleminde Kürt meselesinin etno-politik bir mesele yerine dini gericilik, aşiret kalkışması veya sosyo-ekonomik geri kalmışlık çerçevesinde kodlandığını ve böylece Kürt kimliğinin devlet söyleminde dışlandığını ifade etmektedir (1996: 216, 217). Welat Zeydanlıoğlu’nun da belirttiği gibi:

Devlet destekli bilgi üretimi ve basın Orta Çağ’ın temsili olan isyancı Kürd’ü ve Aydınlanmanın temsili olan Türk ordusunu yaratmıştır. Kemalist söylem, Türkiye’nin gizli ve görünmez Doğu’su olan Kürdistan’ı muhalif ve eşkıya, bâtil inançlarla yönetilen, yoğun dozda modernleşmeye ihtiyacı olan bir bölge olarak inşa etmiştir (2008: 9, 10).

Bir diğer araştırmacı ise geç dönem Osmanlı basınında "kuyruklu Kürtler" ifadesinin kullanıldığına dair İranlı bir diplomatın 1880’de Vakit gazetesine yazdığı Farsça mektubundan söz etmektedir (Soleimani, 2014: 195). Bu gözlemin gösterdiği gibi Kürtlerin evrimleşmelerini tamamlamamış insanlar formunda varlıklar oldukları imasıyla hayvanlara benzetilmesinin geç Osmanlı döneminde de var olduğu görülmektedir.

Bu çalışmalardan da görülebileceği gibi dönemin revaçta olan söyleminde Kürtler sıklıkla hayvanlara benzetilmektedir. Gazetelerdeki haberler tek bir merkezden yani Anadolu Ajansı’ndan kaleme alındığından, resmi ideolojinin belirlediği çerçevede yazılan yazılar birbirinin kopyası niteliğindedir. Bu çalışma dahilinde, dönemin

⁸⁹ Örneğin bkz. Heper (2008: 231, 232).

hükümetinin yönlendirdiği ve hatta bazılarında parti üyelerinin kurucuları arasında bulunduğu ulusal gazetelerden *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Vakit* ve *Milliyet* gazeteleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinde hükümete karşıtlığıyla bilinen *Son Posta* gazetesinin de o dönemde oldukça az basılan birkaç sayısı incelenmiştir. Bu gazetelerin, çekirge salgınlarının başladığı 1930 yılının Nisan ayından Ağrı İsyanı'nın sonlandırıldığına ilişkin haberlerin yer aldığı Temmuz ayı sonuna kadarki sayıları taranmıştır.

3.2. AĞRI İSYANI

Ağrı İsyanı'na dair gerek akademik eserler gerekse anılar ve araştırmacı-gazetecilik ürünü olan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında ayrıntılı araştırmaların yapıldığı objektif akademik çalışmalar oldukça azdır. Türkiye Cumhuriyeti tarihine ilişkin mevcut kitapların pek azında Ağrı İsyanı'ndan söz edilir.⁹⁰ Ancak isyan, Kürt isyanlarının anlatıldığı kitapların ve makalelerin⁹¹ bir kısmında yer almakla birlikte, üzerine ayrıntılı çalışmaların yapıldığı kitaplar sınırlıdır ve bu çalışmaların çoğu, araştırmacı-gazetecilik ürünüdür. Ağrı İsyanı ile ilgili mevcut literatürün bazı örneklerine bakmak çalışmaların manzarasını sunmak açısından önemlidir. Bu konuda yapılmış önemli çalışmalardan biri, Rohat Alakom'a (2011)⁹² aittir. Bu çalışma, Hoybun Örgütünün kuruluşu, faaliyetleri, tüzüğü ve Ağrı İsyanı'ndaki rolüne ilişkin ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu çalışmanın mevcut literatür açısından bir diğer önemi, Ağrı İsyanı'nının öncü kadrosuna ilişkin bilgilerin yer almasıdır. Alakom, Ağrı İsyanı'nda bulunmuş bir subayın 1953 yılında Dünya gazetesinde yayımlanan yazı dizisini de *Bir Türk Subayının Ağrı İsyanı Anıları* (2011) adıyla kitap haline getirmiştir. Ağrı İsyanı'na ilişkin önemli bir diğer anı-kitap isyanın komutanı İhsan Nuri'ye aittir (1992). Bu kitap isyanı içerdense bilen ve yöneten biri tarafından kaleme alındığı için önemli olmakla birlikte, Alakom, kitabın birtakım eksik bilgiler içerdiğini belirtmektedir (2011: 99-100). İsyana katılmış olanların anılarını içeren bir diğer çalışma ise *Ararattaki Esir Generalden Kan Çiçekleri* (2002) kitabıdır. Kemal

⁹⁰ Bkz. Tunçay (2012: 242-245).

⁹¹ Sasuni (1992), Friç (2014), Bozarlan (2008).

⁹² Alakom'un bu çalışması da Ağrı İsyanı'na dair mevcut literatür hakkında bilgi sunmaktadır (2011: 99-102).

Süphandağ'ın *Hamidiye Alayları Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı* (2012) adlı kitabı ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlere yönelik politikalarını bütüncül olarak ele almanın önemini belirtmektedir. Bu nedenle Süphandağ, Kürt aşiretlerini bu geniş dönem içerisinde tek tek ele alarak Ağrı İsyanı'nın temellerini araştırmıştır. Ağrı İsyanı'na dair gazete haberlerinin ve İngiliz belgelerinin yer aldığı bir çalışma, *Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi 1926-1930* (Kalman, 1997) adlı kitaptır. Araştırmacı-gazetecilik ürünü olan diğer çalışmalar ise, Yılmaz Çamlıbel (2007), Sedat Ulugana (2012) ve Emin Karaca (2013) tarafından kaleme alınmıştır. Ağrı İsyanı'nın önemli bir aşaması olan Zilan hadisesine ilişkin Necmettin Salaz (2009) tarafından kaleme alınmış bir destan/ağıt kitabı da mevcuttur. Ağrı İsyanı'na yer veren romanlar arasında ise Kemal Tahir (1971) ve Yaşar Kemal (1978) yer almaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra, resmi ideolojik söylemin etkisini taşıyan çalışmalar da dikkat çekmektedir. Nurettin Gülmez'e ait *1930 Ağrı İsyanı ve Kürt Sorunu* (2013) adlı kitap, isyanın nedenleri arasında, eşkıyalık, cehalet, fakirlik ve yeniliklerin kabul edilmemesi gibi etkenlere yer vermiştir (2013: 21-63).

Ağrı İsyanı'nın ne zaman başladığına ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Ağrı İsyanı'nın Şeyh Said ayaklanmasından kısa bir süre sonra başladığı, bu nedenle bazı kaynakların başlama tarihi olarak 1925 yılını gösterdiği görülmektedir (Nuri, 1992: 76). Ağrı İsyanı'nın Hoybun tarafından görevlendirilen komutanı İhsan Nuri'ye göre, 1930 yılı isyanın beşinci yılıydı (Nuri, 1992: 76). Rohat Alakom'un da belirttiği gibi:

Ağrı ayaklanması'nı sadece 1930 yılında alevlenen ve aynı yıl söndürülen bir ayaklanma olarak gösteren kaynaklar da vardır (...) Xoybun'un kurulduğu yılı yani 1927 yılını göz önüne alan araştırmacılardan bazıları, haklı olarak bu ayaklanmanın ciddi biçimde aynı yıl başladığı ve 1930 yılının sonlarına doğru bastırıldığı görüşündedir. Daha Xoybun örgütü kurulmadan önce, Ağrı Ayaklanması'nın Biroye Heske Telli tarafından 1926 yılında başlatıldığını öne sürenler de vardır (...) Biz 1927-1930 yılları arasında süren ayaklanmayı anlıyoruz (...) En ciddi çarpışmalar 1930 yılında sözkonusu olduğu için ve ayaklanma Kürtler açısından yenilgiyle son bulduğundan, haklı olarak Ağrı Ayaklanması'nın 1930 yılında meydana geldiğini belirtenler de vardır (Alakom, 2011: 103).

Hoybun,⁹³ Şeyh Said İsyanı'ndan sonra İran ve Suriye'ye sığınan⁹⁴ Kürt aydınların, Kürtleri ve dağınık Kürt gruplarını bir program altında toplayarak ve milli sorunun çözümünü hedefleyerek 1927 yılında düzenlediği Kürt Milli Genel Kurultayı'nın ardından kurulmuştur (Kalman, 1997: 31, 33). Ağrı Ayaklanması Hoybun'un siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel konular ile basın ve yayın alanında verdiği komutalar doğrultusunda yürütülmüştür (Çamlıbel, 2007: 40). Yine Alakom'un belirttiği gibi:

Xoybun Örgütü, 1927-1930 yılları arasında Ağrı yöresinde bir hükümet kurma şansı yakalar. Örgüt, kendini bir hükümet olarak görür. Bazı atamalar yapar, İhsan Nuri'yi Ağrı yöresindeki askeri güçlerin başkanı ve Biroyê Heskê Têlli'yi vali olarak sivil yönetimin başına getirir (2011: 17).

Alakom'un vurguladığı üzere, isyanın bastırılması konusunda uzun ve yoğun bir çaba verilmiştir: “Ağrı Ayaklanması Türkiye açısından çok ürkütücü olmuş, beş yıl boyunca bölgeye sürekli askeri sevkiyat yapılmıştır” (Alakom, 2011: 156). 1930 yılı ise, Kürt halkının isyana verdiği desteğin genişlediği bir dönemdir (Nuri, 1992: 79). Bu durum Kürt halkı üzerinde devlet müdahalesinin artmasına neden olmuştur (Alakom, 2011: 148). 1930 yılı aynı zamanda devletin isyana ilişkin olarak İran ve Rusya ile diplomatik ilişkilerini yoğunlaştırdığı ve isyanı sonlandırmaya yönelik modern yöntemlerin ve merkezi şiddet kullanımının arttığı bir yıl olmuştur. Bu bağlamda, 1930 Mart ayının sonlarında Ceza Usulü Muhakeme Kanunu'nda değişiklik yapılması amacıyla verilen teklif dikkat çekicidir: “I. Umumi Müfettişlik⁹⁵ mıntıkasında 'şekavet, fesatçılık, devlet otoritesine karşı koymak' gibi cürümlerin beş kişilik bir mahkemede yargılanarak

⁹³ 1926 yılında kurulmuş faaliyetleri 1946'ya kadar devam etmiştir (Bozarlan, 2008: 849). Vakit gazetesinin bir haberine göre: “Şimdiye kadar 17 kürt cemiyeti kurulmuştu: bunlardan yalnız Hnybya [Hoybun] yaşayabilmiştir” (Vakit, 22 Temmuz 1930: 1).

⁹⁴ Bu dönemde yaşanan zorunlu göçe ilişkin olarak Tunçay'ın ifadeleri dikkate değerdir: “Şeyh Said Ayaklanmasına karşı, yalnız askeri ve kazai önlemler almakla kalınmamış, bu bölgede yönetimin yeniden düzenlenmesi yoluna da gidilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde tehlikeli sayılan azınlıklara yapıldığı gibi, sorun çıkaracağı düşünülen birtakım kişiler ve topluluklar başka bölgelere zorla göçürülmüş ve daha sonra, bunların yerlerine Türk göçmenler yerleştirilmiştir” (2012: 178).

⁹⁵ “TBMM, İkinci Dönemin son günlerinde ‘Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair’ (26 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı) bir yasa yapmıştır. Bu, bölge (eyalet) valiliğine benzer bir sistem olup, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ‘ordu’ biriminin kaldırılarak kolorduların müfettişliklere bağlanmasını da anırtmaktadır. Mülkiye genel müfettişlerinin genel görevi bölgelerinde ‘asayiş ve inzibatı’ sağlamaktır... Umumi Müfettişliğin ilk kurulma nedeni 23 Ekim 1927’de sona eren sıkıyönetimin yerini dolduracak bir yetke yaratmaktır” (Tunçay, 2012: 179).

21 Haziran 1930 tarihli kararnameye göre, Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki askeri birliklere avans verilmesi kararlaştırılmıştır (Koçak, 2010: 94, 95). Umumi Müfettişlikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçak (2010) ve Koçak (2011: 127-140).

verilecek hükümlerin temyize tabi olmadan kesinleşmeleri öngörülmüştür” (Vakit 1930'dan aktaran Tunçay, 2012: 242).

3.2.1. “Temizlik Başladı”: Ağrı İsyanı’nın Gazetelere Yansıması

Ağrı İsyanı’nın gazetelere yansıdığı 1930 yılı, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun getirdiği basın sansürleri ve 1931 tarihli Basın Yasası’nın⁹⁶ baskıcı uygulamaları arasında kaldığı bir dönemdir. Bir araştırmacının belirttiği gibi: “Takrir-i Sükûn Kanunu’nun 1929 yılı Mart ayında yürürlükten kaldırılması, birçok alanda olduğu gibi basın alanında da bir özgürlük havasının esmesine neden olmuştur” (Koç, 2006: 11). Ancak kısa bir süre sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi ve Menemen Olayı basın üzerindeki baskıların artmasına neden olmuş, pek çok gazeteci tutuklanmış ve ceza almıştır (Kabacalı, 1990: 124-126). Bu dönemde hükümet yanlısı ve kurucuları arasında partililerin de bulunduğu pek çok gazete basın üzerindeki otoriter eğilimleri desteklemişlerdir:

CHF içerisinde, Serbest Fırka deneyi ve Menemen hadisesi sonrasında otoriter bir rejim kurulması isteğinin ağırlık kazanması, önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Partili gazeteciler, işte bu hava içerisinde otoriter tavırları destekleyen yazılar yazmaya başlamışlardır (Koç, 2006: 15).

Bu bağlamda, Ağrı İsyanı’nın devlet otoritesi üzerinde neden olduğu korkunun basın yasaklarındaki ve devamında gelen Basın Yasası’ndaki etkisinin araştırmacılar tarafından göz ardı edildiği söylenebilir. Oysa bu dönemde resmi söylemin yaygınlaşmasında ve isyana karşı psikolojik mücadelenin sürdürülmesinde basının rolü büyüktür. Basının toplumsal inşa rolü Ağrı İsyanı’nda da etkili bir şekilde kullanılmıştır. Gazetelerin hükümet aleyhine vereceği her haber bir tehdit unsuru olarak görülmektedir.

İsyan önce kamuoyuna duyurulmamaya çalışılmıştır. Tunçay’ın ifade ettiği gibi:

---

⁹⁶ 25 Temmuz 1931 tarihinde Basın Yasası’nın [Matbuat Kanunu] ardından “basın tam anlamıyla güdümlendi” (Kabacalı, 1990: 126).

Ağrı ayaklanması, başlangıçta kamuoyuna duyurulmamaya çalışılmış, ancak olayın çıkmasından yirmi gün sonra 'ecnebi gazetelerin neşriyatı üzerine' Anadolu Ajansı'nın bir tebliğiyle 10 Haziranda 'Şark'ta' bir 'Hadise' olduğu açıklanmıştır (Tunçay, 2012: 242).

Bu durum resmi ideolojinin ulus inşasında izlediği sistematik yöntemlerden birinin göstergesidir. Ulus-devlet, ilk zamanlarında vatandaşlarının tek tek ne yaptığına ilişkin bilgiye sahip olmamakla birlikte, kendisiyle ortak ve eşzamanlı faaliyetlerin yürütüldüğüne ilişkin inancını kırıncı nitelikteki olayların üstü kapalı bir mücadeleyi gerektirdiğine inanır (Anderson, 2014: 41). İnşa edilen ulus içerisinde yıkıcı olabilecek bu olayların gizlenmesindeki temel amaç hayali bütünlüğe ilişkin algıların sağlanmasıdır. Bir diğer deyişle, buradaki amaç kimlik politikalarının gerektirdiği şekilde Kürt isyancıların varlığının reddedilmesidir. Bu bağlamda, devlet isyanın varlığını kamuoyundan gizlemek için yoğun çaba göstermiştir. Ancak yabancı gazetelerin Ağrı İsyanı'nı sayfalarına taşıması bu gizlemeyi mümkün kılmamıştır. Türk devleti için bundan sonra yapılabilecek tek şey ana akım gazetelerin resmi ideoloji gölgesinde yazacakları haberlere bağlıdır. Haberin dış basına yansması ve bunun üzerine Türk basınında yer almasının ardından isyanın varlığına ilişkin gerçeklik bir süre daha saklanmaya çalışılmıştır. Milliyet gazetesinin 1 Temmuz 1930 tarihli haberine göre:

Ağrı dağı hadisesi yeni bir şey değildir. Her vakit tekrarlanan eşkıyalık ve haydutluk vak'alarından biridir. Filhakika İran'da silahlanarak bizim hududumuza geçen bazı haydutlar, fırsat buldukça birçok köylerimizi talan etmekten ve sürülerini İran hududuna kaçırmaktan geri kalmıyorlardı (Milliyet, 1930: 1)

Benzer bir yorum, gazetenin 29 Haziran'daki haberinde de yer almış, Ağrı olayı köylere sarkıntılık eden bir 'çete' olayı olarak görülmüştür (Milliyet, 1930). 7 Temmuz 1930 tarihli Milliyet gazetesinin haberine göre ise:

Haftanın en mühim haberi şüphesiz Şark tecavüzüdür. Birkaç yüz atlıdan mürekkep kana susamış insanların bir irtica hareketi vücuda getirmek istemeleri ne kadar gülünç değil mi? Hükümetimizin şakileri derhal tedip edeceğine şüphe yoktur (...) Koca Avrupa'yı kendine boyun eğdiren Türkiye'ye karşı bu bir avuç sefillerin tecavüzleri mutlak ve mutlak sönmeye mahkûmdur (Milliyet, 1930: 4).

Olayın Şeyh Said İsyanı'nda olduğu gibi irticai bir hareket olduğuna ilişkin kaleme alınan bu haberi bir gün sonra yine aynı gazetede şu haber takip eder:

Avrupa gazetelerine dahili bir isyan şeklinde akseden bu hareket hakikat halde yağma ve hırsızlık niyetiyle etrafa tehdit savuran bir çapulculuktan, adi bir şekavetten başka bir şey değildir. Şark hudutlarında ikide birde bu gibi eşkıya çetelerinin tecavüzleri daima vuku buluyordu (Milliyet, 8 Temmuz 1930: 4).

Benzer bir içerik Akşam gazetesinin 2 ve 3 Temmuz tarihli basımlarında da yer almıştır: “Ağrı dağı hadisesi yeni bir şey değildir. Her vakit tekrarlanan eşkıyalık ve haydutluk vakalarından biridir” (Akşam, 1930: 1). İsyancıların çapulculuk yapmaya çalışan bir grup Celali aşireti üyesi olduğunu belirten habere göre: “Celalilerin bir tüfekleri, fişekleri, bir de atları vardır. Arazi ekip mahsul alamadıkları için çapulculukla geçinmektedirler” (Akşam, 1930: 2). Gazete 3 Temmuz tarihli haberinde isyana kalkışan Celali aşiretinin 150.000 kişi olduğunu yazmış, ancak bir sonraki günün basımında bu rakamın abartılı olduğunu bu aşiretin 15.000 kişi bile olmadığını belirtmiştir (Akşam, 1930: 1). Burada amaç isyanın küçük çaplı bir aşiret çapulculuğu olduğunu belirterek isyanın dayandığı nedenleri, amacını ve isyancıların Kürtlüğünü gizlemektir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi diploma töreninde konuşan dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün konuşması dönemin gazetelerinde geniş yer almıştır. İnönü, Ağrı'daki isyana ilişkin olarak şunları kaydetmiştir:

Ne oldu da gene bu on üç milyon Türk yeni ve daha iyi şartta kendisinin bu sefer ancak yüzde biri kadar olanı idare edemiyecek ve hala kanuna karşı çıkan bir avuç çapulcuyla nihayet birkaç günde yola getirmek iktidarından mahrum addedilecektir (Vakit, 29 Temmuz 1930: 4).

Ağrı İsyanı'nın gizlenmesi ve dönemin basınına yansımamasının temelinde istikrarlı bir ulus-devlet resmi çizmenin amaçlanmış olması yatıyor görünmektedir. Bu dönemde özellikle Şeyh Said İsyanı sonrasında Kürtlerin devletin kimlik politikalarına aidiyet gösterdikleri ve bu politikaları benimsedikleri algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak Ağrı İsyanı'nın yabancı gazetelere yansımalarıyla birlikte isyanın varlığı ve kimliği ortaya çıkmış, dönemin basını Kürt kimliğini yok sayan ya da ilkelleştiren bir söylemle haberi aktarmıştır.

3.2.2. Ağrı İsyanı ve Yabancı Devletler

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Kürt isyanlarının yabancı devletlerin kışkırtmasıyla ortaya çıktığı iddiası Kürt kimliğini ve isyanı tetikleyen politikaları yok saymaya yöneliktir. Bu eğilim diğer Kürt isyanlarına benzer şekilde Ağrı İsyanı için de geçerlidir. Ağrı İsyanı'nın yabancı devletler tarafından desteklendiğine ilişkin resmi söylem İran, Rusya ve İngiltere'nin isyanın ortaya çıkmasında ve kışkırtılmasında etkili olduklarının altını çizmektedir. Bu konuda Yeğen'in işaret ettiği gibi:

Türk milliyetçiliğine göre, ecnebi kışkırtmasına alet olanlar herhangi birileri değil, fakat inkılap aleyhtarı, mürteci aşiretler ya da mahdud münevver zümredir. Diğer bir deyişle, karşılaşılan direnç, ecnebi kışkırtması ile ilgili olduğu kadar, geçmişin alt edilen düzeniyle, alt edilen geçmişin direnci olarak irticayla ve modernlik öncesinin kalıntılarından birisi olarak aşiret sorunuyla, hepsiyle birden ilgilidir (Yeğen, 2009: 887).

Ağrı'daki olayların aslında hırsızlık, haydutluktan ve basit bir irtica olayından başka bir şey olmadığını belirten haberin ardından yine Milliyet gazetesi aynı tarihte Tahran hükümetinin Şark'ta yaşanan olaylarda etkili olduğunu ve cahil ve çapulcu aşiretlerini topraklarımıza saldırttığını belirtir (Milliyet, 8 Temmuz 1930: 1). 5 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi ise İran hükümetinin isyancılara yardımını kesmesi ve Türk hükümetine yardım etmesi konusunda bir nota verildiğini açıklamaktadır. Haberde İran hükümetinin isyancılara açıkça yardımda bulunduğu, erzak, silah ve mühimmat sağladığı bildirilmektedir (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1930: 1).

Ağrı İsyanı'nın yabancı devletlerin kışkırtmasına ve desteğine dayandığına ilişkin resmi söylemin kanıtlarından biri de dönemin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in İran'a gönderilecek talimatla ilgili kararnamenin onayına ilişkin 25 Haziran 1930 tarihli belgede İran'dan isyancılara yardım yapıldığının kesin olarak bilindiğini, bununla ilgili İran hükümetiyle yapılan görüşmelerin neticesiz kaldığını belirtmesidir.⁹⁷

Ağrı İsyanı'nın yabancı kışkırtması olarak temsil edildiğine ilişkin belki de en çarpıcı haber bir İngiliz casusun bölgede iddia edilen faaliyetlerine dairdir. Lavrens adında bu İngiliz casusun Ağrı İsyanı'nın çıkmasına neden olduğu dönemin pek çok gazetesinde

⁹⁷ BCA, Fon Kodu: 80.18.1.2, Yer No: 12.45.18, Tarih: 25.06.1930.

haber olmuştur. Haberlerde, Şark hududunda dolaştığı ve nerede olduğu hiçbir zaman tam olarak bilinmeyen Lavrens'in casusluk yaptığından ve isyan ateşini alevlendirdiğinden şüphe duyulmamaktadır: “İngiliz casusun memleketimiz aleyhinde fesatlar hazırlamakla meşgul bulunduğu şüphe kalmamıştır” (Vakit, 22 Temmuz 1930: 1). Cumhuriyet gazetesi kurulmak istenen bir Kürdistan Krallığı teşebbüsüne arka çıkanlar arasında İngiltere'nin de bulunduğunu ve Lavrens casusunun ortaya çıkmasıyla bunun kanıtlandığını yazmaktadır (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1930: 4). Akşam gazetesinin bir haberine göre:

Geçen sene son baharında İngiliz casus Lavrens'in cenup hududumuza gelmiş olduğu hakkında Avrupa gazetelerinde intişar eden rivayetlerinde doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bu gelişin bir davet neticesi olması da muhtemel görülüyor (Akşam, 9 Temmuz 1930: 1).

Kalman'ın *Ağrı Direnişi 1926-1930* adlı kitabında yer verdiği gizli İngiliz belgelerinde bu iddialar yalanlanmakta, Kürtlerin Türk hükümetine karşı silahlanmalarının tamamen kendi girişimleri olduğu belirtilmektedir (Kalman, 1997: 32).

Kürt isyanlarının yabancı devletlerin kışkırtmasına dayandığı yönündeki yaklaşım resmi söylemin bir ürünüdür. Bu söylem yoluyla isyanın etnik boyutu ve isyanın temelinde yatan nedenler gölgelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, Lavrens bir semboldür: Ulus-devletin modern, istikrarlı ve güvenli yapısını yok etmeye yönelik eylemler içinde olan yabancı bir düşmandır. Ulus-devlete yönelik tehdidin vücuda gelmiş hali olarak Lavrens, ulus-devletin müdahalelerinin de meşruluk kaynağıdır.

3.3. KÜRTLER VE ÇEKİRGELER⁹⁸

Çekirge mücadelesinin sürdürüldüğü 1930 yılında önemli miktarda devlet ödeneği harcanmış, devlet memurları, ordu ve halk çekirge imha sürecine dahil edilmiştir. Bu dönemde devletin ordu aracılığı ile çekirgelerle mücadelede edindiği tecrübeden toplumsal mühendislik girişimlerinde de faydalandığı görülmektedir. Cumhuriyet seçkinlerinin, henüz bitmiş çekirge salgınının ardından Kürtlere karşı girişilen bastırma

⁹⁸ Bu teze başka bir başlık verilecek olsa şu olabilir: Çekirgeler, Kürtler ve Devlet: Erken Cumhuriyet Dönemine Yeniden Bakmak.

operasyonlarını hem söylemsel hem de yöntemsel düzlemde çekirgelerle mücadeleye benzettikleri görülmektedir. Bu noktada şu gözlemin altını çizmek gerekmektedir: Doğa ve toplumla ilişkisinde aynı mantığı kullanan modern devletin yöntemlerinin ve söylemlerinin paralelliği şaşırtıcı görünmemelidir. Bir başka ifadeyle, modern ulus-devletin hem doğal hem toplumsal dünyaya ilişkin tasavvurunun paralel söylemlerde ve uygulamalarda cisimleşmesi anlaşılır görünmektedir. Bu bağlamda, Kürtlerin doğa unsurlarıyla ve doğaya ait ilkeliklerle benzerliği söylemsel olarak ne ölçüde kurulabilirse hayvanlara karşı girişilen yöntemlerle alt edilebilecekleri düşüncesi de o ölçüde meşrulaştırılmış olmaktadır.

Vakit gazetesinin 17 Temmuz 1930 ve Cumhuriyet gazetesinin 19 Temmuz 1930 tarihinde yayımladığı haberler Cumhuriyet'in çekirge ve Kürtlere ilişkin ortak algılarını ve ortak mücadele metotlarını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu söylemde çekirgeler ve Kürtler benzer bir vahşiliğe tabi tutularak modern ulus-devletin inşası sürecinin önünde engel olan haşereler olarak ele alınmaktadır.

Bir köşe yazarı 19 Temmuz 1930 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde kaleme aldığı yazısında şunları kaydetmektedir:

Kürtler, buraları çekirge hücumuna uğramış tarla gibi harap etmişlerdir (...) Dicle membalarında seyyar bir hayat geçiren bu Kürt'ler buraları istila ile memleketi çekirge hücumuna uğramış bir tarla gibi harap etmişlerdir. O harabiyet pek derindir, pek acıklı olarak devam eylemektedir (...) Gürcistan hududunda, Ardahan'ın otlaklarında, hatta yalnız Çam geçidinde bile bunları aynı vahşi hissiyatla, kaba ahlakla aynı cemiyet teşkilatı ile görmekteyiz- bunlar tıpkı Ermeni'leri andıran içtimai bir seciye gösteriyorlar (...) Şu farkla ki Ermeniler medinelere [şehirlere] Kürtler dağlara köklenmektedirler. Bunlar ayrıkotu gibi sardıkları toprakta intişar eder fakat bastıkları yere zarar verir mahlûklardır. Birçok yerlere hastalık sirayet eder gibi sonradan yerleşmiş ve asli ahalisini- aşiret teşkilatındaki kuvvet sayesinde- körletmişlerdir (...) Celali Kürt'lerinin bizim tarafımıza tecavüz ile aylardan beri şekavette bulduklarını herkes biliyordu. Biraz evvel bir tabur kadar asker buraları taramış, şakileri kaçırmış ise de kirli sinekler gibi kovuldukları yere hücum eden bu haşeratın tekrar buraları sarmış olduklarına şüphe yoktur (Cumhuriyet, 1930: 3).

17 Temmuz 1930 tarihli Vakit gazetesi haberinde ise, “orduya şeref veren” büyük “muvaffakiyet”ten ve isyancıların çekirgeler gibi tepelendiğinden söz eder. Bu başarı

Zilan⁹⁹ Deresi'nde sivil Kürt halkının öldürülmesinden başka bir şey değildir.¹⁰⁰ Vakit gazetesi bu olayları şu şekilde haber yapmıştır:

Şarktaki haydutlara tenkil hareketini idare eden Salih paşanın tatbik ettiği imha planı çok güzel semereler vermiştir. Bu plan salahiyyetdar zevat tarafından bir nevi çekirge mücadelesi usulüne benzetilmektedir. Filhakika Salih Pş. Bayazıt, Bargiri, Erciş müsellesi [üçgeni] arasındaki havalide dağınık bir suretle köyleri yağma eden müsella [silahlı] eşkiya çetelerini adeta süpürgeler ile çekirge sürülerini bir çukura atar gibi her taraftan tarama ameliyesile Zeylan deresine toplamak burada toplanan binlerce eşkiyayı gene *bir çekirge yığını imha eder gibi* hep birden tepelmiştir. Adedi üç bini geçen müsella şakilerin birkaç gün içinde bu suretle imha edilmesi kıymetli ordumuz için her vakit şeref ile zikredilecek büyük bir muvaffakiyettir (Vakit, 1930: 1) (vurgu bana ait).

Haber, görsel olarak aşağıdaki karikatürle bu söylemi destekleyen biçimde verilmiştir. Elinde süpürge olan bir asker çekirge şeklindeki küçük isyancıları süpürmektedir (Vakit, 17 Temmuz 1930: 1).

Şekil 5: “Ordumuza şeref veren büyük muvaffakiyet: Eşkiya çekirge mücadelesi usulile tepelendi”, *Vakit*, 17 Temmuz 1930: 1.

⁹⁹ Dönemin gazetelerinde ve resmi kaynaklarında Zeylan olarak geçmektedir.

¹⁰⁰ Ağrı İsyanı'nın en acı hadisesi olarak Zilan olayları tarihin karanlığından çıkarılmayı beklemektedir. Bu çalışmanın amacı Zilan'da yaşananlara ışık tutmaktan daha çok ulus-devlet uygulamalarının bu sivil ölümlerin gerçekleşmesini sağlayan mantığını ve modern devletin toplumsal müdahale algısını ortaya çıkarmaktır. Aynı zamanda modern devletin, doğanın ve ulusun inşasında, kendi eylemlerini yüceltmek amacıyla doğa ve topluma ilişkin sistematik planlamalarında kurguladığı özdeşliği ve/veya benzetmeleri göstermektedir.

Benzer bir haber ve karikatür de 20 Temmuz tarihli Vakit gazetesinde de yer almaktadır. Bu karikatüre göre bir asker, küçük küçük resmedilmiş isyancıları İran hududundan itibaren tırmığa benzer bir aletle toprağı sürerek imha etmektedir (Vakit, 1930: 1). Toprağın sürülmesi çekirge ile mücadelede önemli bir yöntemdir. Sürülen toprakla birlikte mevcut çekirge yumurtaları ortadan kaldırılmış olur. Simgesel olarak asker, çekirge mücadelesinde edindiğı bu tecrübeyi Kürt isyancılar üzerinde de uygulamaktadır. Zilan Deresi'nde isyancıların ve halkın “çekirge mücadele usulüyle tepelenmesi”nin ardından gazetelerde isyancıların “tepelendiğı”ne ilişkin haberler çıkar. 12 Temmuz 1930 tarihli Milliyet gazetesi Ağrı Dağı'nda ayaklanan isyancıların demir bir çember içerisine alındıklarını ve toplu halde ortadan kaldırılmalarının yakın olduğunu belirtir. Zilan Deresi'nde gerçekleştirilen ‘tepeleme’nin ardından Ağrı Dağı'ndaki “çapulcuların da tepelenmekte” olduğunu bildiren bu haber Beyazıt'ın batısının “eşkıya döküntülerinden” temizlendiğini yazmaktadır (Milliyet, 1930: 1). Yine aynı haberde Kürt isyancılar hayvanlara benzetilmektedirler: “Ağrı dağı etrafında ikmal edilen ihata çemberi arasında kalan eşkıya sürüleri kapana girmiş fare vaziyetine düşmüşlerdir” (Milliyet, 1930: 1). Aynı haber, 17 Temmuz Cumhuriyet gazetesinde benzer bir benzetme ile verilmiştir: “İlk bombanın düşmesi eşkıya arasında müthiş bir panik yapmış, mel'unlar feryat figan kopararak kertenkeleler gibi içinde yaşadıkları kovuklara iltica etmişlerdir” (Cumhuriyet, 1930).

Akşam gazetesinin bir haberinde isyancıların cahilliğinden ve hayvanlara benzerliklerinden bahsedilmektedir: “Mamafih bunlar acınacak derecede cahildirler. Beylerin emirlerine inkıyat ederek bir hayvan gibi ne yaptıklarını bilmezler, o kadar cahildirler. Kız çocukları olduğu zaman analarından doğar doğmaz öldürüyorlar” (Akşam, 17 Temmuz 1930: 1). 19 Temmuz 1930 tarihli Akşam gazetesinde ise Mahmut Esat'ın manşet olan haberinde Zilan Deresi hadisesiyle Şark hududunun tamamen mikroplardan ve müfsitlerden kurtulduğunu belirtiyor (Akşam, 1930: 1).

Cumhuriyet gazetesinin 18 Temmuz tarihli haberinde resmi söylemin aşağılayıcı ifadeleri devam etmektedir. Uygur, modern ve ileri olarak görülen ulus-devletin karşısında yer alan isyancılar doğal hale yani hayvanlığa yakındırlar. Vahşi özellikleri ile medeniyetten yoksun olduklarından medenileştirme misyonuna sahip devlet tarafından ilkel olarak temsil edilmektedirler:

Hududun bu tarafına saldırmaya ve köylerinde ayaklandırmaya sebep oldukları bu şuarsuz, iptidai adamları mamur bağlara üşüşen vahşi hayvanların zararlarını izale için (...) Rusların idaresi altında -bir kısım insani ve medeni haklardan mahrum tutularak- dağlardan aşağı inmelerine müsaade olunmayan *bu mahlukat hakikaten medeni haklardan istifadeye şayan değildir* (...) Bugün Ararat ve Sübhan dağlarının eteklerini saran kan sellerinden- bu kanı damarlarından akıtan insan *şeklindeki mahlukat hesabına*- o muarızlar- bir şey kazanmış olduklarını ve hedeflerine yaklaştıklarını mı zannedecekler? -tarihin şehadetiyle sabittir ki- Amerikanın kırmızı derililerinden fazla kabiliyetli oldukları halde ziyadesile hunhar ve gaddardırlar (...) Dessas [Düzenbaz, Hileci] ve bedil [acımasız] hislerden medeni temayüllerden tamamen mahrumdurlar (Cumhuriyet, 1930: 3). (vurgu bana ait).

Modern devletin medeni olma kaygılarını yansıtan ve medeni olamadığı için dışlanmayı hak eden unsurlara ilişkin söylemlerini yansıtan bir diğer haber Akşam gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

Siyah kayaların üzerinde omzunda martin, soyacak adam arıyan ve soygunculuğu asırlarca bir meslek halinde yeni yetişen nesillere miras bırakan ve tam manasile vahşi bir hayat yaşayan Ağrılıların imhası ameliyesine henüz bugün yeni başlanıyor (...) Dört bin metre irtifada, siyah kayaların altında yavrularının postunun arasına almış ayılar gibi doğrudan doğruya bir hayvan hayatı yaşayan bu adamların imhası şarkta bir fesat ocağının membaini kurutmak demektir. Bu adamlar o kadar vahşidirler ki daha hayatlarında bir şehir görmemişler, bir arada oturup bir yemek yememişler, ömürlerinde bir defa yıkanmamışlar, üzerlerine bir ceket giymemişler. Hepsinin başlarında bir keçe külah, sırtlarında ham bir koyun derisi vardır (Akşam, 27 Temmuz 1930: 2).

Söylem benzer içeriklerle, gazetenin takip eden günlük sayısında da devam etmiştir:

Şekavet Ağrıda oturanlar için bir meslek halindedir. Mesela siz doktorsunuz, arkadaşınız avukat, öbürü gazeteci, bunlarda eşkıya! (...) Ağrı Kürtlerinde adam öldürmek, adam soymak bir meslektir. İşin en tehlikeli cihetini bu dağilerin adam öldürmek hususundaki soğukkanlılıkları teşkil eder (...) Ağrı dağının siyah bir kayanın altında doğup daha on beş yaşına geldiği zaman bir kurttan daha korkunç bir halde hemcinsinin boğazına saldıran bu adamlar mı nasihatle yola getirilecek? (...) Ev diyince sakın çadır gibi, kulübe gibi gene insanların barınmasına mahsus yerler hatırımıza gelmesin. Bir Ağrılının evi bir Ağrıdağı kayasının altıdır. Tıpkı bir küçük ayı, yahut bir köstebek gibi yaşar. Dört bin metre irtifadan sahanın üzerinde mevcut her kayanın altı bir ailenin ikametgâhıdır. Orada yerler, orada içerler, orada büyür ve orada ölürler. Seksen yaşında ihtiyarların içinde ömründe hiç yıkanmamış olanlar çoktur. Alel'umum tiplerini şöyle göstermek kabildir: Bele kadar uzanan kirli bir sakal, parlak, iri gözler, geniş ve kıllı omuzlar (...) Din hakkında esaslı fikirleri yoktur. Müslüman olanların hepsi şiidir. Kızılbaşlar ise doğrudan doğruya şeytana tapıyorlar. Yedikleri, geçenlerde yazdığım gibi çiy keçi etiyle bir avuç bulgurdur. Çok merhametsizdirler. Bilhassa bu noktada durmak lazım. Değil erkeğinin 15 yaşında bir kızın eline öldürülecek bir adam teslim edin size elleri titremeden parçalayıp iade eder! (...) Bu dağlarda oturan bütün bu insanlardan bir fert daha şimdiye kadar devlet, memleket için müfit bir uzuv

olmamışlardır. Nüfusa dahil değillerdir, askerlikle alakaları yoktur. 200 seneden beri devlete on para vergi vermemişlerdir. Elhasıl bunların hepsi vatan için bir ot parçası kadar faydalı değildir!.. Buna mükabil her sene bir mesele, her gün cinayet, her ay bir akın!.. Tayyere seslerini işittikleri zaman vahşi hayvanlar gibi bağıarak kayaların altına kaçan bu adamların imhasını bir gün meselesi olarak bekleyiniz (Akşam, 28 Temmuz 1930: 2).

28 Temmuz tarihli bir diğer gazetenin haberinde ise, isyana yardım eden “vahşi heriflerin” bulunduğu bir aşiretin “deve beyinli” reisinden bahsetmektedir (Cumhuriyet, 1930: 4)¹⁰¹. Kendi şarkını yaratan oryantalist erken Cumhuriyet ideolojisi ‘deve beyinli’ Kürt reisi söylemi ile Kürt halkının ilkelliğini yaratmaktadır. Hayvan benzetmelerinin sürdüğü bir başka haberde ordu ve isyancılar arasında av-avcı ilişkisi kurulmuştur. Son Posta gazetesi isyancılarla mücadele için soğuk hava koşullarında askerlerin bir “avcı” gibi “şikârını [av]” beklediğini yazmaktadır (Son Posta, 10 Temmuz 1930: 1).

Cumhuriyet gazetesinin 13 Temmuz tarihli bir haberi isyancıların irtica uyandırma gayretinde olan alelade hayvanlar gibi olduklarını belirtir:

Bunların alelade hayvanlar gibi basit sevki tabiiilerle işleyen his ve dimağlarının tezahürleri, ne kadar kaba ve hatta abdalca düşündüklerini gösteriyor (...) Çiğ eti biraz bulgurla karıştırıp öylece yiyen bu adamların Afrika vahşilerinden ve Yamyamlardan hiç farkı yoktur (Cumhuriyet, 1930: 4).

Farklı gazetedeki haberlerin aynı kaynaktan beslendiği bu nedenle yazılanların küçük değişikliklerle paralellik taşıdığı belirtilmişti. Cumhuriyet gazetesinin kullandığı bu söylemin, Akşam ve Vakit gazetelerinin aynı tarihli basımlarına yansımaları bazı farklılıklara rağmen oldukça yakındır:

Her biri bir mezhebe mensup olan bu vahşiler sırtlarında birer koyun derisi, bacaklarında beyaz birer don, ellerinde birer mavzer taşıyorlarmış... Bir avuç bulgur ile bir avuç eti birbirine karıştırıp deve gibi çiy çiy yiyen bu adamlar görenlerin anlattıklarına göre bunlar tıpkı sinemalarda seyredilen Amerika'nın eski yerli vahşilerine benziyormuş (Vakit, 13 Temmuz 1930: 6).

Bu noktada Kürtlerin Amerikan vahşileri ve Afrikalılara benzetilmesinin tesadüfi olmadığını kaydetmek gerekmektedir. Batılı sömürgeciliğin Afrikalı inşası vahşilik, ilkelik ve geri kalmışlık söylemlerine dayanmaktadır. Bu bağlamda, Fanon sömürgeci

¹⁰¹ Bu noktada, devenin, Ortadoğu ülkeleri için dolaşımda olan söylemde haline geldiğini kaydetmek lazım: Batı'lı olmayan bu halklar için kullanılan deve metaforu, gelişmemişliği ve ilkelliği ifade eden bir stereotiptir (Bulliet, 1990: 8).

Batı'nın yayınlarında ortaya çıkan söyleme ve yaratılan algıya dikkat çekmektedir: “Bu yayınlarda Kurt, Şeytan, Kötü Ruh, Lanetli Adam gibi kahramanın alt etmesi gereken ne kadar vahşi, barbar ve kötü tip varsa, hepsi, kural olarak hep ya bir zenci ya da bir Kızılderili olarak çıkarlar karşımıza” (1988: 185). Kürtlere yönelik benzer söylemler kendi doğusunu yaratan toplumlarda ortaya çıkan sömürgecilik mantığının bir ürünüdür. Üngör'ün Osterhammel'den aktardığı gibi, Jön Türk döneminin sosyal mühendisliği bir uygarlaştırma misyonu taşıdığı için, söylemde ve pratikte Avrupa sömürgeciliği ile kıyaslanabilir (2008: 46). Bu bağlamda, Deringil ve Makdisi'nin yaklaşımları da dikkate alındığında bu sömürgeci mantığın Osmanlı döneminden miras alındığı söylenebilir.

3.4. BİR KİMLİK İNŞASI

Bu kısım modern devlete eleştirel yaklaşımların hazırladığı arka planda erken Cumhuriyet dönemi kimlik politikalarının söylemsel ve eylemsel çerçevede değerlendirmesine ilişkin olarak Ağrı İsyanı'na odaklanmaktadır. Bu bağlamda, modern ulus-devletin kimlik politikalarını uygularken kullandığı araçlara dikkat çekilmektedir. Önceki bölümlerde kurulan teorik arka planın çerçevesinde basın yoluyla kurulan söylemsel inşanın, ordunun, görsel kodların, haritaların, sayıların ve teknolojik imkânların ulusun inşası sürecindeki rolünün altı çizilmektedir.

3.4.1. Zilan Deresi Hadisesi

Zilan Deresi'nde düzenlenen askeri harekâtlar doğrultusunda sivil halktan binlerce kişinin ölmesi Ağrı İsyanı'nı sona götüren hadiselerden biridir. Zilan Deresi'nde yaşananlar dönemin kimlik politikalarının aldığı boyutu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Söylemsel düzeyde vahşi olarak temsil edilen Kürt halkı, isyancılara yardım ettikleri iddiasıyla Zilan Deresi'nde toplu olarak imha edilmiştir. Bu imha dönemin basınında ‘Türk ordusunun şeref veren muvaffakiyeti’ olarak yer almıştır.

Dönemin Genelkurmay Başkanlığı'nın harekât emri için hazırladığı 32. Kroki kapsamında bölgenin ve bölgedeki isyancıların durumu belgelendirilmiştir. Zilan bölgesi krokide yer almış, bölgenin durumu belgelendirilmiş, köylerin isyancılara

katıldığı belirtilmiştir. 2 Temmuz 1930'da verilen bu harekât emrinde köylerin isyancılarla birlikte olduğunun belirtilmesi köylerin harekâta dahil edildiğinin bir göstergesidir:

Zeylan Bölgesi; Eşkîya, Seyit Resul idaresinde 400 kişi kadar tahmin edilmekte olup Zeylan deresi içinde Şurik-Su Souk-Kadir Asker-Münevver-Sivik-Ağı-Dedeli-Şeytan Ava köyleri ile çevrili olan saha dahilinde bulunmaktadır. Bu köyler saha dahilindeki diğer bütün köylü eşkıya ile beraberdirler (Genel Kurmay Belgeleri, 2012: 461).

Zilan Deresi'nde ölenlerin sayısına ilişkin kesin rakamlar bilinmemektedir. Milliyet gazetesinde yer alan bir habere göre, *Times* gazetesi Zilan Deresi'nde en az 3000 Kürdün öldüğünü, 200 kadar köyün yakıldığını bildirmiştir (Milliyet, 21 Temmuz 1930, 5). Ağrı İsyanı'nı yakından gözlemlemiş olan Ermeni yazar Garo Sasuni ise Zilan Deresi'nde 5000 kadar kadın, çocuk ve ihtiyarın öldürüldüğünü iddia etmektedir (Sasuni'den aktaran Kahraman, 2003: 179). Cumhuriyet gazetesinin 16 Temmuz tarihli haberine göre ise, Zilan Deresi'nde öldürülenler 15.000'den fazladır (Cumhuriyet, 1930: 1). Akşam gazetesinin 16 Temmuz 1930 tarihli sayısının manşetinde yer alan haber, Zilan Deresi'nde sivil halka karşı gerçekleştirilen öldürme eylemlerinin bir diğer göstergesidir:

Zeylan deresinde yalnız bir müfrezemizin önünde tam bin kişi can vermiştir. Emelleri kendileri ile beraber toprağa gömülenlerin miktarı henüz sayılmamışsa da 3000'den fazla olduğu kuvvetle tahmin ediliyor. Dere bunların cesetleri ile kapanmış bulunuyor. Ölenlerin çoğunu din propagandası ile tahrik edilen yerli Kürtler teşkil etmektedir. İçinde yaşadığı vatana ihanet eden bu cahillerin yalnız kendileri değil çocukları çıkarıldıktan sonra köyleri de yakılmış ve imha edilmiştir (Akşam, 1930: 1).

Yine Cumhuriyet gazetesinin 13 Temmuz tarihli sayısında Şark Vilayetleri Umumi Müfettişi İbrahim Tali'nin beyannamesinde isyancılara yardım eden beş köye yönelik ifadeleri Zilan Deresi'nde sivil halkın toplu ölümüne ilişkin ulus-devlet zihniyetini doğrular niteliktedir: “beş köy halkının eşkıyaya yardım ettiği anlaşıldı. Şimdiye kadar vatandaşlara devlet silahını kullanmaktan içtinap etmiştim. Bu müessif vak'a da eşkıyaya yardım edenlerin en şiddetli bir suretle cezalandırılacakları şüphesizdir” (Cumhuriyet, 1930, 3). Benzer bir ifade 24 Temmuz'da Vakit gazetesinin manşetinde de kullanılmış, isyancılara yardım eden köylerin imha edildiği belirtilmiştir. Yine aynı

gazetenin bir diğ er haberinde de Zilan Deresi'ndeki asilerin toplu halde imha edildiğ i yazılmıştır (Vakit, 19 Temmuz 1930: 1).

10 ve 11 Temmuz 1930 tarihli Milliyet gazeteleri Zilan Deresi'nde gerç ekleştirilen harekâta ilişkin olarak 'sergerdeler'in ve 'serseriler'in tepelendiğ ini yazmaktadır (Milliyet, 1930: 1). 20 Temmuz 1930 tarihli Milliyet gazetesi manşetinde ise Zilan Deresi'nin ardından ordunun harekâtının sınırı aştığ ını ve İ rân'daki mütecavizlerin de tepelendiğ ini belirtir (Milliyet, 1930: 1). Köylerin yakılması sivil halka yönelik öldürmelerin bir göstergesi niteliğ inde habere yansımıştır. Ancak gazete bu ölümleri bir kahramanlık öyküsü olarak anlatmaktadır:

Ağ rı eteklerinde eşkıyaya iltica eden köyler tamamen yakılarak ahalisi Erciş'e sevk ve orada iskân olunmuştur. (Zilan) harekâtında imha edilen eşkıya miktarı 15.000 den fazladır. Yalnız bir müfreze önünde düş üp ölenler 1000 kişi tahmin ediliyor. Zilan Deresi'nde savaşan 5 şaki de teslim olmuştur. Buradaki harp pek müthiş bir tarzda cereyan etmiş, Zilan Deresi lebalep ecsat [ağ zına kadar cesetler] ile dolmuştur (...) Kahraman ordumuz bu ölüm namzetlerini adeta tırpanla biç ip keserek dereye doldurmuştur (...) Ölenlerin ekserisi din propagandasile tahrik edilen cahil yerli Kürt'lerdir" (Cumhuriyet, 1930: 1, 4).

Kürtlere yönelik bazı söylemlerin Kürt kimliğ ini reddettiğ i bilinmektedir. Ağ rı İ syanı'nda da bu söylemlerin gazetelerde yer aldığ ı görölmektedir. 13 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet'teki yazısında Yunus Nadi Ağ rı'da yaşanan olayların bir Kürt isyanı olmadığ ını belirtir: "Evvela Kürt isyanı (...) Bizim telakkimize göre hadiseye böyle bir isim vermeğe cevaz yoktur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yaşayan insanların ırk ve din farkı olmaksızın umumen Türk olduklarını unutmamağ a mecburuz" (Cumhuriyet, 1930: 1).

Kürt isyanını ve Kürt varlığ ını reddeden bu söylem aynı zamanda bir ç elişkiyi de göstermektedir: Reddettiğ i bu 'muhtelif' unsurların, Türk ulusunu meydana getirdiğ ini belirterek, varlığ ını da kabul etmiş olmaktadır. Aynı bağ lamda, Nadi'ye göre şark'ta yaşananlar bazı cahil kimselerin İ rân'ın teşvikiyle kalkıştığ ı bir şeydir:

Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasi manasile Türk'ten başka bir camia farzetmekte isabet yoktur. Bu düşünce Cumhuriyet düş üncesidir ve Türk milletinin esasta muhtelif unsurlardan mürekkep olması hakikatine münafi değ ildir. Türk camiası ve Türk unvanı bu muhtelif unsurları kendi umumiyeti içinde hallederek onların hepsine yeni bir terkip ile umumi bir mahiyet vermiştir (...) Binaenaleyh şark

hudutlarımızda Kürt isyanı yoktur. Cehalet sevkile şekavet yoluna dökülmüş bazı vatandaşların elbette er geç cezalarını görecektir münasebetsiz hareketleri vardır. Unutmamalıdır ki Türkiye'de ırk olarak atlarına Kürt denilen Türk'ler yalnız Ağrı dağına ve Süphan dağlarına çıkan üç beş hayduttan ibaret değildirler (...) Eşkiyaya Eşkiya demek kâfidir (...) Cumhuriyete herkes düşman olabilir, fakat Cumhuriyet kimseye düşman değildir ve olamaz (Cumhuriyet, 13 Temmuz 1930: 2).

Ağrı İsyanı'nın Kürt halkının Türk devletine karşı bir direnişi olduğunu kabul etmekten özenle kaçınan Nadi, inşa edilen ulusun ortak potasında farklı kimlikleri eriten ve tek bir Türk kimliği yaratan ulus-devletin toplumsal tasavvurunu yansıtır.

Kürtlerin bölgedeki varlığının reddini gösteren önemli bir diğer haber Akşam gazetesinde yer almıştır:

Şark vilayetlerimizin hiç biri yoktur ki şehir ve kasabalarının ehali tamamen Türk olmasın ve Türkçe konuşmasın. Kürtler, kısmen aşiret halinde ve göçebe olarak ve kısmen de köylerde yaşarlar. Köylerde yerleşen kısım tamamen yerleşmiş olup hükümete muti ve ziraat ehlidir. Aşiretler ki fırsat zuhurunda çapulculuk yaparlar. Mesela Van vilayetinin merkezi olan Van şehrinin ehali-şehrin Ruslar tarafından zaptından evvel türk ve ermeniden ibaretti. Harbi umumide Vanın Ruslar tarafından zaptı üzerine oranın türk ehali hicret ettiler... Hali hazırda orada fazla Türk vardır. Ermeniler Erivana gitmişlerdir. Van vilayetindeki kürtlere gelince bunlar kısmen köylü ve kısmen göçebedir. Bunlar mevsimden mevsime göre bazen İran ve bazen Türk hudutları dahilinde dolaşırlar. Kasabalara gelince bunların ehali yine kâmilan Türktür ve türkçe konuşurlar (Akşam, 18 Temmuz 1930: 1, 2).

Zilan Deresi'nde sivil halkın ölümü dönemin kimlik politikalarının sonuçlarını göstermesi açısından dikkate değerdir. Plan ve projelerle belirlenen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan bu hadise erken Cumhuriyet döneminde ulus-devlet inşasının bir sonucudur. Eylemlere dönüşen kimlik politikalarının söylemsel boyutta vardığı nokta kimliklerin yok sayılmasına ilişkindir. Bir başka deyişle, resmi ideolojik söylemle varlığı ret ve inkar edilerek söylemsel olarak yok edilmeye çalışılan Kürtler, Zilan Deresi'nde de öldürülerek fiilen yok edilmeye çalışılmıştır.

3.4.2. “Ordumuza Şeref Veren Büyük Muvaffakiyet”: Bir ‘İmha’ Hikâyesi

Modern ulus-devletler şiddet kullanma tekelinin yanı sıra doğaya ve topluma ilişkin tasavvurlarını gerçekleştirirken milli ordusundan faydalanır. Erken Cumhuriyet döneminde de ordu devletin önemli bir parçasıdır. ‘Ordu millet-miti’ne dayanan Türk

milliyetçiliği medeniyeti askerlik ve savaşmayla özdeşleştirmiştir (Altınay ve Bora, 2009: 142). Bu dönemde ordunun her işi ulusun güvenliği ve huzuru için yaptığı algısı yaratılmaya çalışılmış ve yapılanlar kahramanlıkla ve övgüyle yüceltilmiştir.

Ağrı İsyanı'nda da modern devletin temsili ordu aracılığıyla sağlanmıştır. Bu bağlamda, ordu güçlü, zengin, modern ve gelişmiş ulus-devleti temsil eder. Dönemin ana akım gazeteleri ordunun isyanı bastırmaya yönelik her faaliyetini övgüyle yazmışlardır. Bu bağlamda, Zilan Deresi'nde gerçekleşen ölümlerin ardından 13 Temmuz 1930 tarihli Milliyet gazetesinin manşetten verdiği haber dikkat çekicidir:

En kısa zamanda en sarp arazide gösterilen muvaffakiyet Cumhuriyet ordusunun kahir kuvvetini bir defa daha dost ve düşmana karşı ispat etmiş oluyor (...) 4 Temmuzda fiilen başlayan tenkil harekâtının bu sarp, dağlık, yolsuz havalide 8 gün zarfında ikmal edilmesi hükümet ve kumanda heyetimiz için pek büyük bir muvaffakiyettir. Kumanda heyetimiz cidden dâhiyane bir planla şakileri bu dağlık ve sarp havalide ihata ederek pek az bir zaman zarfında imha etmeye muvaffak olmuştur (Milliyet, 1930: 1).

Haber aynı zamanda, “eşirra” [çok şerli kimseler, kötü insanlar] sürülerinin imhasının ve kanun dinlemeyen asilerin kanuna itaatlerinin temininin gerçekleştiğini belirtmektedir (Milliyet, 1930: 1). Burada, isyancılara yönelik sürü söyleminin yaygınlığı ve üstü kapalı bir şekilde hayvan benzetmesine işaret ettiği dikkat çekicidir. Bu benzetme imha söylemini meşrulaştırma amacını taşımaktadır.

Modern ulus-devletlerin, şiddet tekeline kurmada ve kullanmada müracaat ettiği kurum ordudur. Güçlü bir ordu ulusun güvenliği, sınırların korunması ve ulus inşasında meşru bir rol üstlenir:

Ordu, yalnızca ulus-devletin vatandaş yaratma projesinin önemli bir ayağı olmakla kalmamış[tır] (...) Ordular ulus-devlet kuruluşunun ve ‘milli mefahir’in [övünçlerin] simgesi olarak, milliyetçi ideolojilerde özel bir role sahiptirler. Kurtuluş/kuruluş savaşları, vatandaş ordularının teşkili ve zorunlu askerlik, milliyetçiliğin ve ulus-devletlerin doğumuna refakat ederler. Türkiye’de ordu, buna ek olarak, modern millet inşasının, milli-sosyalleşmenin ve milliyetçi ideolojinin yeniden üretiminin ağırlıklı bir aktörü olarak işlev üstlenmiştir (Altınay ve Bora, 2009: 141,153).

Ulusun ordusu en son teknolojiyle kuşatılır, şiddet kullanımı ve yaptırım gücüyle donatılır. Modern devlet gerektiğinde ordunun bütün gücünü, “(...) doğayı kendi

çıkarlarına uyacak ve güvenliğini sağlayacak şekilde ıslah etme” ve toplumu istediği yönde şekillendirme ve istenmeyen unsurlardan ayıklama yönünde kullanabilir ve halkı bu harekete seferber edebilir (Scott, 2006: 155).

Kalman, Ağrı İsyancıları ile Türk yönetimi egemenlik alanı arasında ordunun gücünün yetmediği yerlerde doğal sınırların olduğundan söz eder:

Ağrılılar, savaşçılardan izin kâğıdı alarak, ormanlık alandan yakacak ihtiyacını karşılıyordu. Bu izin kâğıtlarını T.C. yetkililerine de gösteriyorlardı. Devletin bu durumu onaylamasının tek nedeni, savaşçıların gizlenmesine olanak tanıdığından, ormanların kesiminden fayda ummasıydı. Hatta teşvik ediyordu. Savaşçılar ise, kesimi bazı besin maddeleri karşılığında onaylıyordu (Kalman, 1997: 82).

Ağrı İsyanı'nın ilk olarak Avrupa gazetelerine yansmasıyla birlikte Türk gazeteleri de isyanı sayfalarına taşımışlardır. Akşam gazetesinin 27 Temmuz tarihli haberine göre Avrupa gazeteleri bu haberi duyururken 10.000 kişiye yaklaşan bir Türk kuvvetinin bölgede harekât düzenlediğini bildirmişlerdir (Akşam, 1930: 1). Akşam gazetesinin 6 Temmuz 1930 tarihli bir haberine göre: “Asri ordu karşısında, miktarı ne olursa olsun, eşkıyanın ehemmiyeti yoktur” (Akşam, 1930: 5). 30 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, *Times* gazetesi, 66 bin kişilik asker ve jandarmanın ve 100 tayyarenin Van ve Beyazıt bölgesine gönderildiğini yazmaktadır (Cumhuriyet, 1930: 3).

Ağrı İsyanı Türk ordusunun büyük kahramanlıkları ve zaferleri ile sonlandırılmıştır. Sivil halk dahil bütün isyancıların ‘imha edilmesi’, kullanılan silahlar ve şiddet ulusun ve sınırların güvenliği, ulus-devletin bütünlüğü için zaruri gösterilmiş ve meşrulaştırılmıştır. İsyanın sonlandırılmasının ardından 1931 yılında çıkarılan *İsyan Mıntıkasında İşlenen Efaletin [Fiillerin] Suç Sayılamayacağına Dair Kanun* bunun bir göstergesi niteliğindedir:

MADDE 1: Erciş, Zilân, Ağrıdağ Havalisinde vuku bulan isyanla, bunu müteakip birinci umumî müfettişlik mıntıkası ve Erzincan Plümür kazası dahilinde yapılan takip ve tedip hareketleri münasebetleriyle 20 haziran 1930 dan bu kanunun neşri tarihine kadar askerî kuvvetler ve Devlet memurları ve bunlarla birlikte veya bunların emrile ayrıca hareket eden bekçi, korucu, milis ve ahali tarafından isyanın

ve bu isyanla alâkadar vakaların tenkili emrinde gerek müstakilen ve gerek müştereken işlenmiş efal ve harekât suç sayılmaz.¹⁰²

Ordu devletin doğaya müdahalesinde olduğu gibi topluma müdahalesinde de etkin bir araçtır. 1930 yılında ordu çekirgelerin imhasında edindiği tecrübeyi Kürtler üzerinde de kullanmış ve ‘başarılı’ bir toplumsal imha gerçekleştirmiştir. İmha söylemi aynı zamanda insanın şeyleştirilmesine de ilişkindir: insan öldürülür ancak eşya ve madde imha edilir. Dönemin askeri harekâtlarının Kürtleri imhaya yönelik amaçları Kürtlere yönelik söylemlerin gayri insanileştiren boyutunu da göstermektedir. Bu dönemde ordunun imha ile kazandığı ‘muvaffakiyet’ kanunlar aracılığıyla da ödüllendirilmiştir.

3.4.3. Görsel Kodlar Oluşturmak: Karikatürlerde Ağrı İsyanı

Dönemin basınında dikkati çeken bir özellik de Ağrı İsyanı’na dair haberlere görsel imajların, karikatürlerin de eşlik etmesidir. Bu gerekçe ile, bu kısımda görsel imajlar ve karikatürlerin, Kürtlerin resmi ideolojik söylemdeki temsillerine nasıl hizmet ettiğini bu kısımda tartışmak istiyorum.

“Tek-Parti dönemi karikatürleri, 1923 Devrimi’nin bir tanıtım kataloğu gibidir (...) Karikatürcüler hükümet programlarının en önemli başlıkları üzerinde durmaktadır” (Çeviker, 2010: 22). Bu dönemde mizah özelliğini büyük ölçüde yitiren karikatürler ideolojinin “amplifikatörü” konumundadır (Belge, 2010: 35, 36, 39). Bu bağlamda, Ağrı İsyanı’nın gazetelerde görsel olarak yaratılan algıları da haberlerin içeriği gibi resmi söylemin inşasına yöneliktir. Haberlerin içeriğinde yer alan karikatürlerle orduya, hükümete, isyancılara ve yabancı devletlere ilişkin kalıcı ve hatırlanması kolay algılar yaratılması amaçlanmıştır. Türk hükümetinin Ağrı İsyanı’nın İran, Rusya ve İngiltere gibi yabancı devletler tarafından verilen destekle başladığına ve devam ettiğine inandığı belirtilmiştir. Bu söylemin görselleştirildiği önemli karikatürlerden biri 7 Temmuz tarihli Vakit gazetesinin ilk sayfasında yer almaktadır. Bu karikatüre göre, İran devletini temsil eden bir adam bir isyancıyı kukla gibi oynatmaktadır. Gazetenin iki gün sonra çıkan baskısında yer alan manşetteki haberin karikatürü Makü, Musul ve Haled bölgelerinde isyan ateşini alevlendiren isyancıları göstermektedir (Vakit, 9 Temmuz

¹⁰² İsyan Mıntıkasında İşlenen Efalın Suç Sayılamayacağına Dair Kanun, 20. 07. 1931 [Elektronik Sürüm].

1930: 1). Yine aynı gazetenin bir başka manşetinde İran’da karşısındaki isyancılara nasihatler okuyan bir şeyhin yer aldığı karikatür, “Eşkiyayı tepelemek için dağa çıkamayan İranlılar ne yapmışlar” başlığı ile verilmiştir (Vakit, 4 Temmuz 1930, 1). Benzer bir karikatür İran’dan Ağrı ve Van bölgesine elini uzatan bir isyancının bir Türk askeri tarafından ellerinin kesildiğini göstermektedir (Vakit, 15 Temmuz 1930, 1).

Şekil 6: “İran hududu içinde silahlanıp hudutlarımıza tecavüz eden haydutlar tamamen sarılmıştır”, *Milliyet*, 3 Temmuz 1930: 1.

Yukarıda görüleceği gibi, *Milliyet* gazetesinin 3 Temmuz 1930 tarihli haberinde ise manşetteki karikatür dikkat çekicidir. Bir Türk askerinin saltanat, medrese, irtica, Arap harfleri ve çapulculuğu temsil eden yılanların başını ezdiğini gösteren bu karikatür Ağrı İsyanı’na ilişkin dolaşıma sokulmak istenen algıyı göstermektedir. Aynı haberde “eşkiya” ve “çapulcular”ın tenkili için hükümetin sıkı bir program hazırlığı içinde olduğu belirtilmiştir (*Milliyet*, 1930: 1). Benzer bir karikatür 1938’de Dersim hakkında dönemin gazetelerinde kullanılmıştır. Baran’ın Dersim hakkındaki bu karikatürü yorumlamada değindiği nokta önemlidir:

(...) ‘insansızlaştırma’ tanımlamaları ‘öteki’ni insan olarak görmez. Dersimlilerin insan dışı varlık olarak nitelenmesi ve medyada böyle temsil edilmesi onların olumlu niteliklerini gizleme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Bu söylemde, ‘öteki’nin insan olarak temsil edilmemesinin ‘ötekine’ yapılan birçok eylemi meşru

kıldığı varsayılmaktadır. Örneğin zararlı bir yılanın başını ezmek bir savunma haline göndermede bulunmakta ve öldürülmesinin gerekli olduğu ima edilmektedir. Yılanın bir hayvan olması bu ölümü daha az acılı hale getirmektedir. Bu tür tabirler hükümetin eylemlerini meşru zemine taşımada payanda görevi üstlenmektedir. Çünkü medya, siyasal otoritenin eylemlerini insana karşı değil insan dışı varlıklara karşı yaptığı söylemini hegemonize etmektedir (Baran 2014: 120).

Dönemin yaygın resmi ideolojik söyleminde sıkça başvurulan bir ifade de çapulculuktur. Celali aşiretinin Ağrı İsyanı'nı gerçekleştiren aşiret olduğunu belirten 3 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi aşiret üyelerinin ziraatla uğraşmadıklarını, sürekli silahlı olduklarını ve çapulculuk yaparak geçindiklerini belirtir (Cumhuriyet, 1930: 2, 3). Vakit gazetesi de benzer ifadeleri içeren haberinde Ağrı bölgesini ve bölgedeki halkın özelliklerini anlatır:

Arazi çok fazla münbit değildir. Halk çalışmaz. Bundan dolayı buradaki aşiretler ya gelip geçen kervanları, yahut fırsat buldukça birbirlerini soymakla (talan) la geçinirler. Ahali çok basit seviyede olduğu için hayat ve maişetlerini kendilerinden kuvvetli gördükleri ağalardan beklerler. Çapulculuk bu basit adamlar için adeta bir tabiat hükmüne geçmiştir. Bundan zevk duyarlar (Vakit, 6 Temmuz 1930: 1).

Şekil 7: “Ağrı Dağı üzerindeki askeri harekâtımız inkişaf ediyor”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1930: 1.

Dikkat çekici karikatürlerden bir diğeri isyancıların üzerine inen dev demir yumruktur. Burada demir yumruk Türk ordusunu temsil etmekte ve ordunun gücüne, kahramanlığına ve aynı zamanda devletin sanayi gücüne, ‘gelişmişliğine’ ve

‘sağlamlığına’ ilişkin görsel algılar yaratmaktadır (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1930: 1). Akşam gazetesinin bir karikatüründe Türk kılıçlarının geri talimatını verdiği Ağrı Dağı üzerindeki isyancıyı, üzerinde soru işareti bulunan dev bir el parmağıyla ileriye doğru iteklemektedir (Akşam, 9 Temmuz 1930: 1). Cumhuriyet gazetesinde yer alan karikatürlerden birinde ise isyancı, Türk askerinin büyüyen silüetinin karşısında korkmuş şapkasını çıkarmıştır. Aynı zamanda Türk askeri karşısında çıkarılmış bir kral tacı da karikatürde yer almaktadır (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1930: 1). Bu karikatürler Türk ordusunun gücüne, isyancıların ise ilkel ve geri kalmış düşkün hallerine ilişkin görsel kodlar oluşturma amacına yönelmiştir.

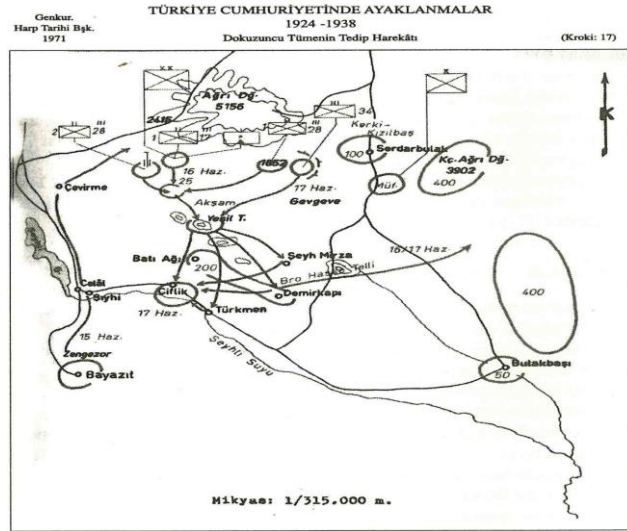
Zilan Deresi’nde gerçekleştirilen harekâttan övgüyle bahsedilen ve ordunun yüceltiildiği yazılar, görsel olarak karikatürlerle de desteklenmiştir. Milliyet gazetesinin 13 Temmuz tarihli haberinde yer alan karikatür bunlardan biridir. Süphan dağlarının arkada yer aldığı bu görselde, Zilan Deresi üzerinde bir Türk askeri isyancının başını silahıyla ezmektedir (Milliyet, 1930: 1). Akşam gazetesinde yer alan bir karikatürde dağı sarmış dev bir yılan şeklindeki isyancının başı Türk kılıcıyla kesilmektedir (Akşam, 14 Temmuz 1930: 1).

Dönemin resmi ideolojik söyleminin yeniden üreticisi ve aktarıcısı olarak gazeteler ilkellik, vahşilik, geri kalmışlık, çapulculuk ve eşkıyalık gibi söylemleri dolaşıma sokmuştur. Bu söylemler yazılı olduğu gibi görsel olarak da pekiştirilmişlerdir. Söylemlerin görselleştirildiği karikatürler görsel hafızaya etkileri nedeniyle dikkat çekici ve kalıcıdır. Buna bağlı olarak dönemin gazetelerinde Ağrı İsyancılarına ve devlet müdahalesine ilişkin sağlam görsel kodlar oluşturulmuştur.

3.4.4. Modern Yöntemleri Kullanmak: Haritalar, Sayılar ve Tayyareler

Benedict Anderson mekânsal gerçekliğe dair yeni tasarımlar sunan haritaların, her nirengi noktasıyla, her savaşla, her anlaşmayla birlikte iktidarla arasındaki ilişkinin biraz daha ilerlediğini belirtir (2014: 192, 193). Bu bağlamda, Ağrı İsyanı’nın gazetelere yansıyan haberlerinde sık sık haritalar kullanıldığını görmekteyiz. Haritalar çoğunlukla bölgeye gerçekleştirilen askeri harekâtları ve asilerin bulunduğu yerleri göstermektedir. İsyancıların öldürüldüğü yerleri gösteren ve bunları koyu çizgilerle tarayan haritalar da

yer almaktadır. İsyân boyunca Genelkurmay Başkanlığı'nca verilen harekât emirleri çizilen ayrıntılı krokilere dayanmaktadır. Bu krokiler bölgeyi ve harekâtların yürütüleceği yerleri göstermektedir. Böylece egemenlik alanlarını görsel olarak kâğıda döken ulus-devlet, sınırlarını ve bu sınırları korumak için kullanacağı şiddeti ve eylemleri de meşrulaştırma gayesi taşır. Aşağıda yer alan resim, Ağrı İsyânı'nı bastırmaya yönelik askeri harekâtlarında yer aldığı, Genelkurmay'a ait bir krokiyi göstermektedir:

Şekil 8: Dokuzuncu Tümenin Tedip Harekâtını Gösterir Harita, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları I*, 2012: 268.

Haritalar aynı zamanda ulus-devletin müdahale etmek istediği unsurlara ilişkin bilgilerin toplanarak aktarıldığı ve basitleştirildiği görsel araçlardır. İnsan-merkezci yaklaşımların bir ürünü olarak devleti bir beden gibi gören anlayış çerçevesinde haritalar vücudun sınırlarını çizer. Bu benzetmede vücudun bütünlüğü vatanın birlik ve bütünlük söyleminin de kurucusudur. Devletin sınırların ihlali vücudun bütünlüğünün bozulması olarak algılanırken bünyeye zararlı unsurlar bünyeden atılır. Bu bağlamda, kanunlar, kurumlar, ordu ve basın bünyenin eli ayağı ve önemli bir organı olarak algılanır.

Şekil 9: “Çaldıran ve Van tarama sahasını gösterir harita”, *Vakit*, 18 Temmuz 1930: 1.

Yukarıdaki haritada da görüleceği gibi, gazetede yer alan haritalar bize ulus-devletin dışladığı unsurların yeri ve eylemleri hakkında bilgi sunmaktadır. Düzensizliğin ve çapulculuğun gösterildiği bu haritalar devletin asayiş için giriştiği planlamaları da meşrulaştırma amacı taşımaktadır. Bu bağlamda, başka bazı araştırmacılar gibi Tanıl Bora'nın da ifade ettiği gibi, Kürt meselesi bir asayiş ve güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır (2012: 37).

Cumhuriyet gazetesinin bir haberine göre Ağrı bölgesine giden harita zabıtları isyancılar tarafından esir alınmış ve soyulmuştur (Cumhuriyet, 24 Temmuz 1930). Bu haber devletin harita çizimine verdiği önemi ve bunun için görevlendirmelerde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Scott'ın da işaret ettiği gibi, tüm bu haritalandırma girişimleri bölgelere, küçük parçalara ayırarak ve sınırlandırarak toplumu ve doğayı okunur kılmanın yanı sıra yeniden tasarlama ve denetim altına almayı da mümkün kılmakta ve askeri haritalar yoluyla baskın yapılacak mevkilere hızlı hareket edebilmeyi sağlamaktadır (Scott, 2006: 97, 98).

Haritalar gibi, modern bilimsel yöntemlerin kullandığı sayıların ve ölçümlerin önemi büyüktür. Sayılar ve ölçümler doğaya ve topluma yönelik planlamaları kolaylaştırır ve

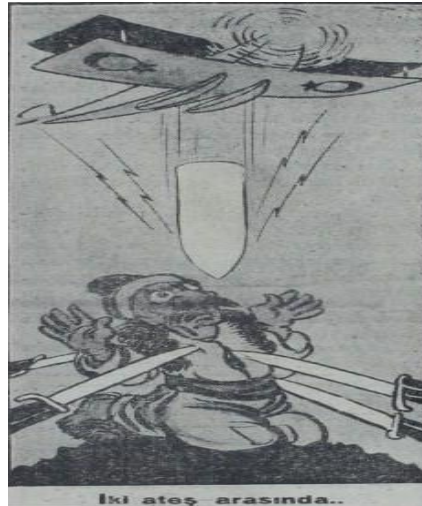
sistematik hale getirmeye yardımcı olur. 1930 yılında gazeteler devletin çekirgeler ve Kürtlerle mücadelesini sık sık kullandıkları ortak imha söylemini sayısallaştırarak ifade ederler. Dönemin gazetelerinde, imha edilen çekirgelerin ve isyancıların, aşiretlerin nüfusunun, askerlerin ve kullanılan uçakların miktarına ilişkin sayıların yer aldığı haberler yer alır. Tıpkı çekirgeler gibi Kürtler de devletin yoğun çaba ve harcamaları yoluyla tasfiye edilmiş, devletin planlarına ‘uyumsuzluk’ arz eden bu iki unsur benzer yöntemler kullanılarak aynı sona maruz bırakılmıştır. Örneğin Milliyet gazetesinin 22 Temmuz tarihli bir haberine göre devlet çekirgelerin 2.890.000 dönüm kadar araziye bıraktıkları yumurtaların bir kısmını araziyi sürerek bir kısmını da 40 milyon kilo sürfeyi 2181 kilometre çinko levha kullanarak imha etmiştir (Milliyet, 1930). Vakit gazetesinin aynı tarihli haberinde ise 115 atlı isyancının sayılarının Zilan Deresi’ndeki halkın katılımıyla 3000’den fazla hale geldiği kaydedilen isyancılar imha edilmiştir (Vakit, 22 Temmuz 1930: 2).

Geleneksel devletlerden farklı olarak teknolojik gelişmeler modern devletlere modern gözetim ve kontrol imkânları sağlar (Pierson, 2004: 13). İsyan süresince isyancılara karşı yürütülen harekâtların en etkilileri uçaklar ile gerçekleştirilmiştir. İsyancıların elinde ulus-devletlerin sistematik müdahalesini mümkün kılan uçak ve mitralyöz gibi dönemin gelişmiş teknoloji ürünü savaş araçları bulunmamaktadır. Bu gelişmiş silahlar ancak Türk ordusundan kaçırabildikleri ölçüde isyancıların ellerine geçmiştir. Türk ordusunun sahip olduğu telefon ağına, bu ağı sağlayacak telefon ve kablolar isyancıların da sahip olabileceğini düşünmek oldukça güç olurdu. Ulus-devletin büyük harcamalarla sağladığı modern şiddet ve iletişim teçhizatı ulusun inşası sürecine zarar veren unsurlara yönelik olarak sistematik bir biçimde kullanılmıştır. İsyan süresince tayyare filolarının ve yaptıkları bombardımanların resimleri ve karikatürleri dönemin gazetelerinde büyük yer kaplamıştır. Bu karikatürlerin de gösterdiği gibi isyancılara karşı yürütülen tarama harekâtlarında uçakların rolü büyüktür. Akşam gazetesinin 7 Temmuz 1930 tarihli manşetine göre: “Tayyarelerimiz de bu harekâta iştirak ederek eşkiyayı büyük bir kahramanlık ve muvaffakiyet ile tenkil et[mişlerdir]” (Akşam, 1930: 1). Cumhuriyet gazetesi asilerin Eskişehir ve Diyarbakır’dan gönderilen yeni uçak filolarıyla uçak akınına maruz kalarak bombalandığını bildirmiştir (Cumhuriyet, 1930: 1). Milliyet gazetesinin bir manşetinde ise isyancıların “tayyare”yi kendi dillerinde

adlandıramadıklarını karikatürize ederek ve böylece daha önceki kısımlarda ilkel olarak resmedilen yaşam tarzları gibi dillerinin de gelişmemiş olduğu altmetni ile yüklü görünmektedir: “Eşkıyanın gözü çok yılmıştır. Tayyareye ‘vir vir’, makineli tüfeğe de ‘gir gir’ diyorlar. ‘Gir gir geliyor... Vir vir geliyor’ diyip çil yavrusu gibi dağılıyorlar” (Milliyet, 1930: 1). Akşam gazetesinin 16 Temmuz tarihli haberinde ise benzer bir söylem görülmektedir:

Yerden ve gökten bir ateş çemberi içine giren şakiler vahşi bir takım sesler çıkararak tıpkı farelerin kapana sıkıştırılması gibi Zeylan deresinin içine atılmışlar ve mitralyöz ateşleriyle tamamen imha edilmişler ve bu suretle Erciş meselesi de kendiliğinden kapanmıştır (Akşam, 1930: 2).

Bu söylemlerin yansıdığı karikatürde dikkat çekicidir. Akşam gazetesinin bir haberinde yer alan karikatür, isyancı ve uçak arasındaki ilişkiyi resmetmektedir:

Şekil 10: “Bomba yağdırılıyor... Tayyarelerimiz Ağrı dağı daimi ateş altında tutuyor”,
Akşam, 17 Temmuz 1930: 1.

3.5. Sonuç

Modern devletin söylemlerini yaygınlaştırma ve eylemlerini meşrulaştırma aracı olarak kullandığı gazete haberleri, bilinçli bir kurgunun ürünüdür. Bu bağlamda, birbirinden bağımsız görünen bu haberlerin modern devletin eylemleri nedeniyle iç içe geçmişliği, söylemlerde ortaya çıkmaktadır. O dönemde inşa edilen söylemler Cumhuriyet tarihinin

ilerleyen dönemlerinde de eklenen yeni kalıp ifadelerle kullanılmaya devam etti. Ağrı İsyanı'ndan sonra 1937-38 yıllarında Dersim'e yapılan tedip harekâtında benzer söylemler kullanıldı ve günümüze kadar devam edegeldi. Kürtlerin yok sayıldığı yeni söylemler dolaşıma sokuldu. 1980'de Genelkurmay Başkanlığı'nca dağıtılan kitapçıklarda karda yürüyen Türkmenlerin ayaklarının çıkardığı kırt-kürt seslerinden dolayı kendilerine Kürt denildiği yazıldı (Başkaya, 2011: 84, 85). Resmi söylemlerce desteklenen uygulamalar birbirini takip etti ve bir sonraki uygulamayı meşrulaştırdı.

Devlet söylemi sonraki dönemlerde kaleme alınan planlamalarda da devam etti. 1961'de DPT tarafından hazırlanan ve *Devletin Doğu ve Güneydoğu'da Uygulayacağı Kalkınma Program Esasları* başlıklı raporunda Kürtlere referans verilen her yerde "kendini Kürt sananlar" ifadesi kullanılmaktadır. Bu programda, Doğu'nun Türk tarihini yazmak, devamlı ve sistemli bilgi toplamak için radyo istasyonlarını çoğaltmak, Kürt meselesi olmadığına ilişkin akademik çalışmaları yürütmek, misyonerler yetiştirmek, arazi incelemeleri yapmak ve bölgeye daha çok memur tahsis etmek gibi öneriler sunulmaktadır (Akar ve Dünder, 2008: 92-103). Bu durum modern devlet mantığının değişmediğini ancak bu mantığa bağlı olarak oluşturulan projelerin çeşitlilik arz ettiğini göstermektedir.

SONUÇ

2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan ayaklanmalar Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki diğer bazı ülkelerde de görüldü ve bu ülkelerde 1980'lerden bu yana işbaşında olan tek adam yönetimlerine son verdi. Türkiye'nin en uzun kara sınırını paylaşan Suriye de bu ayaklanmalardan şu ana dek en uzun ve en yıkıcı şekilde nasıplendi. 2011 yılında patlak veren ve bugüne kadar devam eden iç savaş milyonlarca Suriyelinin komşu ülkelere sığınmasına ve yüz binlercesinin ölümüne sebep oldu. Yaklaşık yüz yıl önce, 1920'lerde Suriye'den Türkiye'ye çekirge salgınları görülürken 2010'larda ise yaklaşık iki milyon Suriyeli mülteci iç savaştan kaçıp Türkiye'ye sığındı. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Arap ayaklanmalarını analiz eden çok sayıda araştırmacı bu ülkelerdeki sosyal, siyasal ve ekonomik hoşnutsuzlukların altını çizdi (Sika, 2013 ve Salih, 2013). Bir araştırmacı ise Suriye'de patlak veren iç savaşa başka bir açıdan yaklaşmaktadır. *Middle Eastern Studies* dergisinde 2014 yılında yayımlanan makalesinde, Francesca de Châtel adlı bu araştırmacı sadece sosyo-ekonomik hoşnutsuzlukların değil, kuraklığın ve iklim değişikliğinin de altını çizmektedir (de Châtel, 2014). De Châtel bu çalışma için 2006 ve 2010 yılları arasında Suriye'de geniş çaplı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma, Suriyeli yetkililerle ve kuraklık nedeniyle göç eden göçmenlerle yapılan mülakatlara ve Birleşmiş Milletler ile medyanın raporlarından elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Bu araştırma doğrultusunda de Châtel 2006 ve 2010 yılları arasında yaşanan kuraklığın 2011 ayaklanmasını tetikleyen rolünü, kaynakların kötü kullanımı, hızlı ekonomik liberalleşme, devlet sübvansiyonlarının ani feshi ve devletin insani ve çevresel krizleri yönetmede yaşadığı başarısızlıklar bağlamında değerlendirmektedir. Bu çerçevede, 2011'de başlayıp günümüze kadar devam eden iç savaşa neden olan pek çok faktörün birlikte değerlendirilmesi ve bu faktörler arasında kuraklık ve iklim değişikliklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

De Châtel'in ve daha önceki bölümlerde incelenen çok sayıda çalışmanın yaptığı üzere, bu tez de doğanın ve hayvanların toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçleri anlama ve açıklamada etkin ve etkili failer olduğu kanaatinden yola çıkarak erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'si bağlamında mevcut literatüre orijinal bir katkı sunmaktadır. Bu

çalışma aynı zamanda modern devletin doğal ve toplumsal dünyayı yeniden şekillendirme karakteristiğine vurgu yapan teorik çalışmalardan esinlenerek Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşunu takip eden on yıl boyunca artan çekirge salgınları ile mücadelesini mercek altına almaktadır. Aynı yıllara tekabül eden Ağrı’daki isyan çekirge saldırıları gibi yeni kurulan ulus-devletin uğraştığı bir diğer mesele idi. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Meclis görüşmeleri, kanun metinleri ve dönemin resmi ideolojik söylemine yakın basınına inceleyerek ortak bir zeminde buluştuklarını gördüğüm doğal (çekirge) ve toplumsal (Kürt) muhalefet benzer söylemlerle temsil edilip benzer yöntemler/stratejilerle modern Cumhuriyet tarafından bastırılmıştır.

Bu tezin ortaya koyduğu analiz doğa, toplum ve modern devlet arasında iç içe geçmiş, birbirini etkileyen ve besleyen hiyerarşik ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik bir katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın orijinal ve ısrarlı vurgusu insan-merkezci, devlet-merkezci ve modernleşmeci yaklaşımların gölgesinde yapılan akademik çalışmaların eksik kaldığı iddiasıdır. Sosyal tarih, Maduniyet Çalışmaları ve sömürgecilik-sonrası eleştirinin yanı sıra ekolojik yaklaşımlar gibi bir dizi eleştirel alandan ilham alan bu çalışma, yukarıda sözü edilen birincil kaynaklarla bu eleştirileri bir araya getirerek erken Cumhuriyet dönemi bağlamında bir tartışmaya girişmektedir. Bu anlamda insan dışındaki doğa unsurlarının ikincil hale getirildiği ya da yok sayıldığı toplumsal, tarihsel ve siyasal analizlere eleştirel bir bakış açısı getiren bu çalışma erken Cumhuriyet dönemini yeniden değerlendirmeye çalışmaktadır. Modern ulus-devletin uygulamalarına çekirgeler üzerinden ışık tutan bu değerlendirme ulusun inşası sürecindeki resmi söyleme de değişik bir bakış açısından ışık tutmaktadır. Bu anlamda, bu araştırma erken Cumhuriyet döneminin doğa ve toplum tasavvurunu ve bu tasavvurun pratikteki tezahürlerini ortaya çıkarmaktadır.

1910’lardan 1930’lara dek görülen çekirge salgınlarının uluslararası konferanslara ve anlaşmalara, kanunlara, halkın yanı sıra resmi kurum ve personelin devlet tarafından bu amaçla mobilizasyonuna konu/sebeup olması şu ana dek inceleme konusu edilmemiş olmasına rağmen çekirgelerin erken Cumhuriyet döneminin etkin ve etkili bir aktörü olduğunu göstermektedir. Devletin çekirgelerle mücadele ettiği aynı döneme tekabül eden Ağrı İsyanı bağlamında Kürtler de çekirgeler gibi modern ulus-devletin uygarlaştırma projesi bağlamında benzer bir söylemsel çerçevede vahşi, ilkel ve

hayvan-insanlar olarak temsil edilmiştir. Çekirgeler ve Kürtlerle mücadele bağlamında görülen söylemsel benzerlik zaman zaman icra edilen mücadelede de ortaklık göstermiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, egemen tarih yazımına ve modern devlete dair eleştiriler çerçevesinde kurduğum teorik çerçeve, takip eden iki bölümde birincil kaynakların söylem analizine tabi kılınması yoluyla, erken Cumhuriyet dönemi bağlamında ele alınmıştır. Bu anlamda birinci bölümde, insan-merkezci ve devlet-merkezci tarihyazımı ile modern devletin doğa ve toplum tasavvuru ve tasarrufu eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. İkinci bölüm ise, erken Cumhuriyet döneminde çekirgelerle mücadelede modern devletin üstlendiği role dikkat çekmektedir. Çekirge Kanunu'nun, çekirgelere yönelik Meclis görüşmelerinin, resmi yazışmaların ve uluslararası anlaşmaların ele alındığı bu bölüm, gazetelere yansıyan çekirge haberlerine de yer vermektedir. Modern devletin doğa mühendisliğinin görünür kılınmaya çalışıldığı bu bölümü üçüncü ve son bölüm takip etmektedir. Bu bölüm, modern devletin doğa ve toplum mühendisliğinin paralellliğini göstermektedir. Tıpkı doğa gibi toplum da, modern devletin benzer sistematik müdahalelerine maruz kalmıştır. Bu benzerliği erken Cumhuriyet döneminde devletin çekirgelere ve Ağrı İsyanı'nda Kürtlere yönelik müdahalelerinde görmek mümkündür. Üçüncü bölüm aynı zamanda bu benzerliğe zemin hazırlayan söyleme de odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Ağrı İsyanı döneminde Kürtler hayvanlara benzetilerek doğa ile arasında özdeşlik kurulmaktadır. Bu söylemsel inşa, devletin Kürtlere yönelik müdahalelerini meşrulaştırma amacı taşımaktadır. Bu çerçevede, devletin Kürtlerle hayvanlar gibi mücadele etmeğe mecbur olduğu inancı yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde, devletin Kürt isyancıları tıpkı "çekirgeler gibi tepelemesi" bu söylemsel inşanın bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma 1920 ortalarından 1930'lara kadarki döneme ışık tutmaktadır. Ancak son olarak şu noktanın altını çizmek gerekli görünmektedir. İlerleyen yıllarda da devletin uygulamaları teknolojik gelişmelere ve evrilen kurumlara göre yeni şekiller aldı. Doğaya ve topluma yönelik benzer planlamalar devam ederken bunlara yenileri eklendi. Erken Cumhuriyet döneminin uluslararası çekirge konferanslarına benzer şekilde konferanslara katılım sürerken 1953'te Birleşmiş Milletler'in hazırladığı Çekirge

Teknik Yardım Ek Anlaşması imzalandı.¹⁰³ Çekirgelerle mücadelede başka bir devlet kurumunun da aktif olarak yer aldığı görülmektedir: 1958 yılında çekirgelerle mücadeleyi dini ve milli bir görev olarak bildiren Diyanet İşleri Başkanlığı bu mücadele için hutbe okunmasını istemiştir.

Mezruatınızı bütün korkunçluğu ile tehdit ederek, Yurdumuza kıtlık getirecek ve memleket çapında bir afet olmak temayülünü gösterecek olan, çekirge, kımıl ve sair muzır haşeratin imhası için Hükümetimiz milyonlar sarf ederken halkımızın bu mücadele teşkilatı ile el ele vererek çalışması hem dini hem de milli bir vazifedir.¹⁰⁴

1968 yılında Tabiat Tarihi Müzesi açıldı, ilerleyen yıllarda ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bölgesel kalkınma programları ve projeleri adı altında doğaya ve topluma yönelik müdahaleler, kimlik ve göç politikaları yaygınlaştırıldı. Bu bağlamda, devletin doğa ve toplum üzerinde hükümlanlık kurma girişiminin cisimleştiği belki de en çarpıcı ve en bariz proje, barajlar oldu. Bir başka deyişle, plan, program ve strateji isimleri ve yöntemleri değişse de öyle görünüyor ki değişmeyen şey doğayı ve toplumu yeniden şekillendirerek egemenliğini pekiştirme amacındaki modern devlet mantığı oldu.

¹⁰³ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 131. 15.12, Tarih: 20.02.1953.

¹⁰⁴ BCA, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 4.32.42, Tarih: 31.07.1958.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı (BCA).

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 5.30.8, Tarih: 24.03.1923.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.1, Tarih: 05.04.1923.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 7.15.12, Tarih: 10.04.1923.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 11.56.10, Tarih: 30.11.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.59.6, Tarih: 02.12.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.61.4, Tarih: 11.12.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.61.20, Tarih: 14.12.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.64.17, Tarih: 25.12.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.63.17, Tarih: 23.12.1924.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.73.1, Tarih: 25.01.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.74.7, Tarih: 5.02.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.38.3, Tarih: 14.06.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 14.46.14, Tarih: 26.07.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.11, Yer No: 14.46.15, Tarih: 26.07.1925.

BCA, Fon Kodu: 30. 18.1.1, Yer No: 16.71.20, Tarih: 23.11.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.75.9, Tarih: 05.02.1925.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 18.27.11, Tarih: 02.05.1926.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.45.8, Tarih:21.07.1926.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 19.42.12, Tarih: 13.07.1926.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.49.20, Tarih: 01.08.1926.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.7, Tarih: 21.10.1926.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 24.34.20, Tarih: 01.06.1927.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.73.3, Tarih: 04.01.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.82.18, Tarih: 22.02.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 27.84.15, Tarih: 29.02.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.51.18, Tarih: 12.08.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 30.62.13, Tarih: 21.10.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 1.10.32, Tarih: 26.12.1928.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 7.61.16, Tarih: 18.12.1929.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 10.22.12, Tarih: 20.04.1930.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 12.45.18, Tarih: 25.06.1930.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 185.277.11, Tarih: 22.09.1930.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 16.85.03, Tarih: 31.12.1930.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 20.33.09, Tarih: 20.05.1931.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 20.39.15, Tarih: 07.06.1931.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 24.81.2, Tarih: 23.12.1931.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 32.73.3, Tarih: 04.12.1932.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 40.76.3, Tarih: 26.10.1933.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 49.78.17, Tarih: 26.11.1934.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 59.83.18, Tarih: 06.11.1935.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 72.12.13, Tarih: 15.02.1937.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 40.73.18, Tarih: 17.10.1933.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 92.89.6, Tarih: 11.09.1940.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 112.67.7, Tarih: 23.10.1946.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 124.88.1, Tarih: 25.11.1950.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 130.85.10, Tarih: 15.11.1952.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 131. 15.12, Tarih: 20.02.1953.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 140.66.11, Tarih: 12.07.1955.

BCA, Fon Kodu: 51.0.0.0, Yer No: 4.32.44, Tarih: 31.07.1958.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 154.92.9, Tarih: 06.05.1960.

Gazeteler

Akşam Gazetesi (Nisan-Temmuz, 1930).

Cumhuriyet Gazetesi (Nisan-Temmuz, 1930).

Milliyet Gazetesi (Mayıs-Temmuz, 1930).

Son Posta Gazetesi (Temmuz, 1930).

Vakit Gazetesi (Nisan-Temmuz, 1930).

Kanunlar ve Mukaveleler

Çekirge Kanunu, 16.06.1926.

26 mayıs 1926 tarih ve 858 numaralı çekirge kanununun ikinci, ve üçüncü maddelerini muaddil kanun, 14.05.1928.

İsyan Mıntıkasında İşlenen Efalın Suç Sayılamayacağı Dair Kanun, 20. 07. 1931.

Uluslararası Çekirge Mücadele Mukavelesi, 20.05.1926.

Kitaplar

Adivar, H. E. (2010). *Zeyno'nun Oğlu*. İstanbul: Can Yayınları.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2008). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kemal, Y. (1978). *Deniz Küstü*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Tahir, K. (1971). *Yol Ayrımı*. İstanbul: Sander Yayınları.

Zabıt Cerideleri

Meclis-i Ayan Zabıt Cerideleri

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 1, c. 1, 19.12.1910.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 2, 25.02.1915.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, 21.12.1915.

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 2, 23., 28.02.1917.

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 1, 23.05.1912.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, c. 2, 08.02.1910.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, c. 2, 1.02.1911.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, 24.10.1918.

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 19, 17.05.1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, c. 12, 08.01.1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 19, 18. 05. 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 1, 24. 5.1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, c. 21, 14.04.1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, c. 8, 02.02.1929 ve 02.25.1929.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, c. 25., 01.12.1934.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Ansiklopediler

World Heritage Encyclopedia (2014). Human Zoo. Erişim: 10 Mayıs 2015, <http://community.worldheritage.org/article/WHEBN0000866522/Human%20zoo?ltsh=%3fFind%3dthe%2520pygmies%26AffiliateKey%3d%26wlasid%3ddp0incc4uecawfbeckxw3okn%26wlauid%3d%26wlasess%3d%26wlahl%3d%26wlaist%3d%26wlaistl%3d%26wlafn%3d%26wlaaln%3d%26ltshs%3d1%26PageIndex%3d8>

Bildiriler ve Konferanslar

Frierson, E. B. (12 Haziran 2015). *Birinci Dünya Savaşına Dünya Tarihi ve Bilim Tarihi Zaviyesinden Bakmak* [Bildiri]. Ankara: Tarih Vakfı.

Yüzbaş, M. A. (1996). Doğu Akdeniz Bölgesi Acridoidea ve Tettigoniidae Türleri [Elektronik Sürüm]. *Türkiye 3. Entomoloji Kongresi: 24-28 Eylül 1996- Ankara: Bildiriler* (s. 455-463).

Filmler

Avedikian, S. (Yapımcı, Senarist ve Yönetmen). (2010). *Chienne d'histoire* (Hayırsız Ada) [Animasyon/Drama]. Fransa: Sacrebleu.

Kitaplar ve Makaleler

- Afacan, S. (2010). Çevirmenin Önsözü, Touraj Atabaki (Der.), *Devlet ve Maduniyet: Türkiye ve İran'da Modernleşme Toplum ve Devlet* (s. xiii-xx). (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akar, R. ve Dündar C. (2008). *Ecevit ve Ecevit'in Gizli Arşivi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aktar, A. (2012). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alakom, R. (2011). *Bir Türk Subayının Ağrı İsyanı Anıları*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Alakom, R. (2011). *Xoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Y. Alp ve M. Özışık Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay A. ve Bora T. (2009). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.) *Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik* (s. 141-155). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, B. (2014). *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aruoba, Ç. (1982). Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi* (s. 79-87). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Balâmir, S. (1956). *Zararlı Çekirgeler ve Mücadele Metodları*. Ankara: Yıldız Yayınları.
- Balâmir, S. (1963). *Çöl Çekirgesi Mücadelesi El Kitabı*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.

- Balâmir, S. (1973). *Türkiye’de Çöl Çekirgesi Salgınları*. Ankara: T.C Tarım Bakanlığı Zirai Karantina ve Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Balâmir, S. (t.y.). Yakın Doğuda Çöl Çekirgesi Durumu [Eletronik Sürüm]. *Bitki Koruma Bülteni*. 14-26.
- Balbal, M. (2002). *Ararattaki Esir Generalden Kan Çiçekleri*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Baran, T. (2014). *1937-1938 Yılları Arasında Basında Dersim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başkaya, F. (2005). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına: Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Başkaya, F. (2011). *Paradigmanın İflası*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik* (İ. Türkmen Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baydar Nalbantoğlu, G. (2010). Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye İle Mimari Yüzleşme. Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (Der.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s. 153-167). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bekoff, M. (2002). *Düşünen Hayvanlar* (S. Çağlayan Çev.). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Belge, M. (2010). Karikatürün Serüveni. T. Çeviker (Der.), *KarikaTürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008* (s. 31-48). İstanbul: NTV Yayınları.
- Berkes, N. (2014). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birtek, F. ve Keyder, Ç. (1976). Türkiye’de Devlet-Tarım İlişkileri 1923-1950 (N. İmer Çev.). *Birikim*, (22), 31-40.

- Bookchin, M. (1996). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektik Doğalcılık Üzerine Denemeler* (R. G. Ögdül Çev.). İstanbul: Kabalcı Kitabevi.
- Bora, T. (2012). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*. İstanbul: Gerçek Kitabevi.
- Boratav, K. (1974). *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Gerçek Kitabevi.
- Bozarslan, H. (2008). Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000). T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 841-870). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2010). Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış. Bozdoğan, S. ve Kasaba, R. (Der.), *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s. 118-135). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Brockett, G. D. (2011). *How Happy to Call Oneself A Turk: Provincial Newspapers and the Negotiation of a Muslim National Identity*. Austin: University of Texas Press.
- Bulliet, R. W. (1990). *The Camel and the Wheel*. New York: Columbia University Press.
- Bulliet, W. R., Crossley P. K., Headrick, D. R., Hirsch, S. W., Johnson L. L. and Northrup, D. (2014). *The Earth and Its Peoples: A Global History*. Stamford, CT : Cengage Learning Press.
- Carr, E. H. (2008). *Tarih Nedir?* (M. G. Gürtürk Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Chakrabarty, D. (2002). *Habitations of Modernity, Essay in the Wake of Subaltern Studies* Delhi: Permanent Black Press.
- Chakrabarty, D. (2005). A Small History of Subaltern Studies. H. Schwarz and S. Ray (Eds.). *A Companion to Postcolonial Studies* (p. 467-485) UK: Blackwell Press.
- Châtel, F. (2014). The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution. *Middle Eastern Studies*. 4 (50), 521-535.
- Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları* (İ. Çekem Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine* (A. Berktaş Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cudworth, E. (2005). *Environment and Society*. New York: Routledge Press.
- Çağaptay, S. (2008). Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite. T. Bora ve M. Gültekinil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 245-274). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, E. (2014). *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası 1923-1950*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çamlıbel, Y. (2007). *Agiri Sahipsiz Değildir. Ağrı Kürt Ulusal Başkaldırısı*. Diyarbakır: Deng Yayınları.
- Çeviker, T. (2010). T. Çeviker (Der.), *KarikaTürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi 1923-2008*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Çüçen, A. (2011). *Derin Ekoloji* [Elektronik Sürüm].
- Demir Güneş, C. (2013). Michel Foucault’da Söylem ve İktidar. *Kaygı*, 21, 55-69.

- Deringil, S. (2003). “They Live in a Stage of Nomadism and Savagery” : The Late Ottoman Empire and the Post-Colonial Debate. *Comparative Studies in Society and History*, 2 (45), 311-342.
- Deveci, C. (2011). Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılmazlığı. *Doğu Batı: Söylem Üstüne Söylem*, 3 (9), 25-44.
- Dikmen, A. A. (1997). Varlığın Yazgıdüzeninin Zorunlu Bir İstirahatgâhı: Bilim. H. Ü. Nalbantoğlu (Haz.). *Patikalar: Martin Heidegger ve Modern Çağ* (s. 87-120). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, M. (2008). “Is the Turk a White Man?” Toward a Theoretical Framework for Race in the Making of Turkishness, *Middle Eastern Studies*, 6 (44), 827-850.
- Erkılıç, S. S. (1945). *Türkiye’nin Zararlı Çekirgelerini Birbirinden ve Benzerlerinden Ayırma Anahtarları*. İstanbul: Osmanbey Yayınları.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1926-1937*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersanlı, B. (2008). Bir Aidiyet Fermanı: “Türk Tarih Tezi”. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 800-810). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertuğrul, T. (2015). Jacques Derrida: “Hayvan” Meselesini İnsan-Hayvan İkiliğinin Ötesinde Düşünmek. *Cogito: Felsefede Hayvan Sorusu*, 80, 174-195.
- Eşiyok, B. A. (2004). *Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri 1923-2004* [Elektronik Sürüm]. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları.
- Fanon, F. (1988). *Siyah Deri Beyaz Maske* (C. Koytak Çev.). İstanbul: Seçkin Yayınları.

- Fanon, F. (2001). *Yeryüzünün Lanetlileri* (L. F. Topaçoğlu Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Faroqhi, S. (2010). *Animals and People in the Ottoman Empire*. S. Faroqhi (Ed.). İstanbul: Eren Yayınları.
- Foster, Z. J. (2014). The 1915 Locust Attack in Syria and Palestine and its Role in the Famine During the First World War, *Middle Eastern Studies*, 3 (51), 370-394.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi* (M. A. Kılıçbay Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü* (I. Ergüden Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin Arkeolojisi* (V. Urhan Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Franklin, A. (2002). *Nature and Social Theory*. London: Sage Press.
- Friç, D. (2014). *Kürdler: Tarihi ve İçtimai Tedkikat* (T. Akekmekçi Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GenelKurmaya Belgelerinde Kürt İsyanları I: Nasturi-Şeyh Sait-Raçkotan ve Ramadan Sason-Ağrı-Koçuşağı-Mutki-Bicar-Asi Resul-Tendürek-Savur-Zeylan-Oramar* (2012). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Gökmen, E. (2010). Batı Anadolu'da Çekirge Felâketi 1850-1915 [Elektronik Sürüm]. *Bellekten*, 74 (209), 127-181.
- Guattari, F. (1990). *Üç Ekoloji* (A. Akay Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Guha, R. (2006). *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih* (E. Ünal Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülmez, N. (2013). *1930 Ağrı İsyanı ve Kürt Sorunu*. Bursa: Aktüel Yayınları.

- Hall, S. (1995). The West and The Rest: Discourse and Power. S. Hall and B. Gieben (Eds.). *Formations of Modernity* (p. 275-332). Trowbridge: The Open University Polity Press.
- Harootunian, H. (2006). *Tarihin Huzursuzluğu, Modernlik, Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat Sorunu* (M. E. Dinçer Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Held, D. (1995). The Development of the Modern State. S. Hall and B. Gieben (Eds.). *Formations of Modernity* (p. 71-126). Trowbridge: The Open University/Polity Press.
- Heper, M. (2008). *Devlet ve Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Heper, M. (2012). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2006). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı* (Y. Alogan Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Huggan, G. ve Tiffin, H. (2010). *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment*. New York: Routledge Press.
- İnsel, A. (2008). Milliyetçilik ve Kalkınmacılık. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 763-776). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Josephson, P. (2010). War on Nature as Part of the Cold War: the Strategic and Ideological Roots of Environmental Degradation in the Soviet Union. J. R. McNeill and C. R. Unger (Eds.). *Environmental History of Cold War* (p. 21-50). Cambridge: Cambridge University Press.
- Karabağ, T. (1949). *Ankara Vilayetinde Mevcut Çekirgelerin Ekolojik, Coğrafi ve Sistemik Durumları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

- Karabağ, T., Balâmir, S., Gümüştuyu, İ., ve Tutkun, E. (1971). Türkiye Orthoptera Faunası'nın Tesbiti Üzerinde Araştırmalar. *Bitki Koruma Bülteni*, 2 (11), 73-100.
- Karaca, E. (2013). *Ağrı Eteklerinde İsyân: Bir Kürt Ayaklanmasının Anatomisi*. İstanbul: Pusula Yayınları.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kahraman, A. (2003). *Kürt İsyânları: Tedip ve Tenkil*. İstanbul: Evrensel Kitabevi.
- Kalman, M. (1997). *Belge, Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi 1926-1930*. İstanbul: Pêri Yayınları.
- Karaömerlioğlu, A. (2014). *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, İ. C. (2006). *Tek-Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri 1929-1938*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koçak, C. (2010). *Umûmî Müfettişlikler 1927-1952*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2011). *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L. (2009). Kemalizm, Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm* (s. 97-101). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lafollette, H. ve Shanks, N. (2002). Türçülüğün Kökeni. *Cogito: Hayvan: İmge, Simge, Gerçeklik*, (32), 110-123.

- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (B. B. Turna Çev.). Ankara: Arkadaş Kitabevi.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm, Postkolonyalizm* (M. Küçük Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lodos, N. (1983). *Türkiye Entomolojisi 1: Genel, Uygulamalı ve Faunistik*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Majumdar, R. (2010). *Writing Postcolonial History*. London: Bloomsbury Academic Press.
- Makdisi, U. (2002). Ottoman Orientalism. *The American Historical Review*, 3 (107), 768-796.
- Maksudyan, N. (2007). *Türklüğü Ölçmek: Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*. İstanbul: Metis Yayınları.
- McNeill, J. R. and Mauldin, E. S. (2012). Global Environmental History: An Introduction. J. R. McNeill and E. S. Mauldin (Eds.). *A Companion to Global Environmental History* (p. xvi-xxiv). Oxford: Wiley-Blackwell Press.
- Mikhail, A. (2014). *The Animal in Ottoman Egypt*. New York: Oxford University Press.
- Mikhail, A. (2012). *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikhail, A. (2013). Unleashing the Beast: Animals, Energy, and the Economy of Labor in Ottoman Egypt. *American Historical Review*, (118), 317-348.
- Mitchell, T. (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (Z. Altok Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mitchell, T. (2000). The Stage of Modernity. T. Mitchell (Ed.). *Questions of Modernity* (p. 1-34). London: University of Minnesota Press.
- Mitchell, T. (2002). *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*. California: University of California Press.
- Morris, C. W. (2002). *An Essay on the Modern State*. New York: Cambridge University Press.
- Morton, S. (2007). *Gayatri Spivak*. Cambridge: Polity Press.
- Nuri, İ. (1992). *Ağrı İsyanı*. İstanbul: Med Yayınları.
- Oran, B. (2008). Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği. T. Bora ve M. Gültekinil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 871-879). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, F. Önder, P., Karsavuran, Y., Önuçar, A. ve Tutkun E. (1982), Türkiye Entomoloji ve Zirai Zooloji Bibliyografyası (Fauna, Tarımsal Savaş, Konukçulara Göre Zararlılar, Yöntemler) 1595-1978 [Elektronik Kaynak]. Ankara: Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Pappé, I. (2011). *Ortadoğu’yu Anlamak* (G. Atmaca Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Pierson, C. (2004). *The Modern State*. New York: Routledge Press.
- Ponting, C. (2000). *Dünyanın Yeşil Tarihi, Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü* (A. Başçı Sander Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Rodriguez, I. (2001). Reading Subalterns Across Texts, Disciplines, and Theories: From Representation to Recognition. I. Rodriguez (Ed.). *The Latin American Subaltern Studies Reader* (p. 1-34). Durham: Duke University Press.

- Said, E. W. (2008). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* (B. Üner Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Salaz, N. (2009). *Bir Derenin Gözyaşları: Zilan*. Ankara: Kurgu Yayınları.
- Salih, O. E. K. (2013). The Roots and Causes of the 2011 Arab Uprisings. *Arab Studies Quarterly*, 2 (35), 184-206.
- Sasuni, G. (1992). *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıldan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri* (B. Zartaryan ve M. Yetkin Çev.). İstanbul: Med Yayınları.
- Schick, İ. C. (2010). İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlafı. *Toplumsal Tarih*, (200), 22-33.
- Sezer, D. (1997). Modernliğin Egemenlik Kurma Etiğine Bir Bakış. H. Ü. Nalbantoğlu (Haz.). *Patikalar: Martin Heidegger ve Modern Çağ* (s. 61-86). Ankara: İmge Kitabevi.
- Scott, J. C. (2008). *Devlet Gibi Görmek* (N. Erdoğan Çev.). İstanbul: Versus Yayınları.
- Serres, M. (2000). *Doğayla Sözleşme* (T. Ilgaz Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sert, Ö. (2014). Izgara Plan Uygarlık; Kent Tarihi, Uygarlık Tarihi Yazımı ve Akdeniz'de Uluslararası Güç Mücadelesi. *Doğu Batı*, (68), 26-54.
- Sika, N. M. (2013). Dynamics of Development and Uprisings in the Arap World. *Mediterranean Quarterly*, 4 (24), 43-67.
- Small, J. (2015). Deep Racism: The Forgotten History Of Human Zoos. Erişim: 5 Mayıs 2015, <http://www.the-open-mind.com/deep-racism-the-forgotten-history-of-human-zoos-1/>

- Stephan, B. G. (2001). The Teaching Machine for the Wild Citizen. I. Rodriguez (Ed.). *The Latin American Subaltern Studies Reader* (p. 313-340). Durham: Duke University Press.
- Süphandağ, K. (2012). *Hamidiye Alayları, Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı*. İstanbul: Perî Yayınları.
- Tarhan, Ayhan B. (1997). Özne, 'Ben' ve Tarih Hakkında. H. Ü. Nalbantoğlu (Haz.). *Patikalar: Martin Heidegger ve Modern Çağ* (s. 33-60). Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ ve İlkin, S. (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Tercüman, İ. (2000). *Çekirge Yılı: Kudüs 1915-1916* (A. Benli Çev.). M. S. Mertoğlu (Der.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Tezcan, F., (2013). Bitki Korumada Böcek Tuzakları. *Agroskop*. Erişim: 9 Aralık 2014, <http://agroskop.net/?p=316>
- Topuz, H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi 1923-1950 [Elektronik Sürüm]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (12), 322-390.
- Trouillot, M. R. (1995). *Silencing The Past Power and Production of History*. Boston: Beacon Press.
- Tunçay, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923 1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkeş, A. Ö. (2008). Milli Edebiyattan Milliyetçi Romanlara, T. Bora, M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 811, 828). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ulugana, S. (2012). *Ağrı Kürt Direnişi ve Zilan Katliamı 1926-1931*. İstanbul: Perî Yayınları.
- Ülker, E. (2007). Assimilation of the Muslim Communities in the First Decade of the Turkish Republic (1923-1934). *European Journal of Turkish Studies*.
- Ülker, E. (2008). Assimilation, Security and Geographical Nationalization in Interwar Turkey: The Settlement Law of 1934, *European Journal of Turkish Studies*. (7).
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Üngör, U. Ü. (2008). Geographies of Nationalism and Violence: Rethinking Young Turk 'Social Engineering', *European Journal of Turkish Studies*. (7).
- Van Dijk, T. A. (1985). Introduction: Levels and Dimensions of Discourse Analysis. T. A. Van Dijk (Ed.). *Handbook of Discourse Analysis: Dimensions of Discourse* (p. 1-12). USA: Academic Press.
- Van Dijk, T. A. (2014). *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Varlı, A. (2012). Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri 1930-1940 [Elektronik Sürüm]. *Öneri*. 10 (38), 113-124.
- White, S. (2011). Middle East Environmental History: Ideas From an Emerging Field. *World History Connected*, 2 (8).
- Whitehead, M., Jones, R. and Jones, M. (2007). *The Nature of the State: Excavating the Political Ecologies of the Modern State*. New York: Oxford University Press.
- Yalman, G. (2002). Hegemony Projeleri Olarak Devletçilik, Kalkınmacılık ve Piyasa. E. F. Keyman (Der.). *Liberalizm, Devlet, Hegemonya* (s. 315-339). İstanbul: Everest Yayınları.

- Yeğen, M. (1996). The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity. *Middle Eastern Studies*, 2 (32), 216-229.
- Yeğen, M. (2008). Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (s. 880-892). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2009). Kemalist Milliyetçilik. T. Bora ve M. Gültekingil (Der.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm* (s. 210-234). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2013). “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”: *Türk Ulusal Kimliğinin Etno Seküler Sınırları 1919-1938*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, H (2013). *Becoming Turkish: Nationalist Reforms and Cultural Negotiations in Early Republican Turkey, 1923-1945*. New York: Syracuse University Press.
- Young, R. J. C. (2002). *Postcolonialism: An Historical Introduction*. UK: Blackwell Press.
- Zeydanlıoğlu, W. (2008). “The White Turkish Man’s Burden” : Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey. G. Rings and A. Ife (Eds.). *Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities* (p. 155-174). UK: Cambridge Scholars Press.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (Y. Saner Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözlükler

- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı Lugatı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Tezler

Soleimani, K. (2014). *Islam and Competing Nationalisms: The Kurds and the Turks in the Late Ottoman Era*. New York: Unpublished PhD Dissertation at Columbia University.

EKLER

EK 1: ÇEKİRGE KANUNU, 16 HAZİRAN 1926.

— 759 —

Çekirge kanunu

(Resmî Ceride ile neşir ve ilân : 16/VI/1926 - Sayı : 400)

No.
858

BİRİNCİ MADDE — Müstevli olmayan mahallerde çekirge zuhur ettiği veya tohum bıraktığı meşhut olduğu anda o civardaki köyler muhtaran ve ihtiyar meclisleri azasile muhtarı ve ihtiyar meclisi bulunmayan çiftlik, oba, yaylak ve kışlak ve emsali mahaller sükkâni keyfiyeti derhal mahallî Hükûmete ihbar ve mevkiini irae etmeğe mecburdurlar. Efradı ahaliden biri tarafından haber verildiği ve ihbaratı vakıamın sıhhati tahakkuk ettiği takdirde muhbirin katettiği mesafe ve ihbarın derecesi ehemmiyeti nazarı dikkate alınarak komisyonu mahsusun tensibile çekirge tahsisatından beş yüz kuruştan nihayet bin beş yüz kuruşa kadar mükâfat verilir.

Tohum bırakılmasını müteakip nihayet bir ay zarfında ihbarı keyfiyet eden köyler muhtaran ve ihtiyar meclisleri azası da aynı mükâfata nail olurlar.

İKİNCİ MADDE — Çekirge zuhur eden veya tohumu görülen yerlerde mahallin en büyük mülkiye memurunun riyaseti tahtında ziraat müdür veya memurları, ziraat odası reisi ve belediyeden müntahap iki azadan mürekkep olmak üzere teşekkül edecek komisyonlar talimatnamei mahsusana ahkâmına tevfikân muamelâtı muktaziyeyi ifa ile mükelleftirler.

Mevaddı atiyede gösterildiği veçhile amele ve çiftlerin sevki için komisyonca sevkolunacak jandarma zabitan ve efradının ademi kifayeti takdirinde civar kıtaatı nizamiye zabitan ve efradından lüzumu kadar muvakkaten istihdam edilir. Mezkûr komisyon azası meyanında memur olmayanlara beher içtima için verilecek ücret Ziraat vekâletince takdir ve çekirge tahsisatından tesviye olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Çekirge tohumları gömülmüş olan mahallerin tarik, mükellefiyetini ifa edecek olan ahalisi kendi hududu dahilindeki o gibi mahalleri kendi çiftleriyle meccanen sürmeğe ve kazmağa ve çekirge sürfelerini itlâf ve levazımı itlâfiyeyi kendi vesaitile icap eden mahallere nakletmeğe mecburdur. Çekirgenin gerek tohum ve gerek sürfe halinde itlâfı için sevkolunacak çşhasm sin mükellefiyeti on beş yaşından itibar olunur ve kanunu cezanın kırkinci maddede kaimesi nazarı dikkate alınarak mükellefine terettüp edecek ceza ana göre tayin edilir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Çekirge tohumları pek külliyyetli olan bir köy ahalisinin kendi hududu dahilinde tohum bırakılmış olan mahalleri tamamen sürmeğe ve sürfeleri itlâfa yetişemeyecekleri tebeyyün ederse iki saat mesafe dahilindeki köyler ile çiftlik, oba ve yaylak ve kışlak ve emsali mahaller ahali mükellefesi çiftleriyle beraber ol mahallere sevkolunarak sürmeğe ve sürfeleri itlâf etmeğe mecburdurlar. Ahalinin sevkolunacağı mahaller ile sürecekleri arazi miktarı komisyonu mahsusunca takdir olunur. Levazımı itlâfiye nakli mükellefiyeti inlelicap dört saatlik mesafeye kadar iblâğ olunur. Komisyonu mahsuslarınca köyler, çiftlik, oba ve saire ahalisi her ne suret ve miktar ile mükellef tutulmuş iseler şehir ve kasaba ahalisi de o miktar ile mükelleftirler. Şayet çekirge sürfelerinin buldukları mahallin muhitinde ve iki saatlik mesafe dahilinde mescûn ahali bulunmaz veyahut çekirge pek ziyade tekessür ederek iki saatlik mesafe dahilindeki köyler ve saire ahali mükellefesile defî mazarratına imkân olmadığına çekirge komisyonunca kanaat hâsıl olursa daha uzak mahallerden ahali sevkolunur.

Ancak bu suretle sevkedilecek mükellefine komisyonlarcı takdir olunacak miktarda yevmiye verilir.

BEŞİNCİ MADDE — Afatı semaviyeden mütevellit kahtü galâ dolayısıyla amelei mükellefenin maişetsizlikten çalışamayacağı tahakkuk ve takarrür eden mahallerde çekirge köy, çiftlik ve saire arazisinde olsa bile o gibi mahallerdeki mükellef ve gayrimükellef ahaliye komisyonca takdir olunacak miktarda yevmiye verilir. Vesaiti nakliyesi kâfi olmayan mahallerde levazımı itlâfiyenin nakli için ücretle vesait tedarik olunur.

ALTINCI MADDE — Bir köy, çiftlik ve yaylak ve kırsak ve emsali arazisinde istimal olunan alât ve levazımı itlâfiyenin hüsnü muhafazasından o karye ahali mesul olup zıya ve tahribat vukuunda müstereken tazmin ile mükelleftirler.

YEDİNCİ MADDE — İşbu kanun ahkâmına tevfiikan çekirge ve tohumunun imha ve itlâfi için köylere ve saireye azimet edecek olan memurini muvazzafa ve muvakkate ile komisyon azasına hareırah kararnameci mucibince verilmesi lâzım gelen yevmiye veya hareırah ve memurini muvakkate ücreti ve ambar ve depo bedeli icarı ve bilûmum masarifi muktaziye, talimatnamesi mucibince mal sandıklarından tesviye olunur. Şu kadar ki çekirge itlâfi için dolastıkları yerler hududu memuriyetleri dahilinde olsa bile memurini fenniye ve mülkiye ve jandarma zabitan ve neferatına ve indelhace istihdam olunacak zabitan ve efradı nizamiyeye dahi hareırah veya yevmiye ita kılınır.

SEKİZİNCİ MADDE — Birinci maddede mükellef tutulan muhtaran ve ihtiyar meclisleri azasile muhtarı ve ihtiyar meclisi bulunmayan çiftlik, oba, yaylak, kırsak ve emsali mahaller sükkâm ihbar vazifesini vakit ve zamanile ifa etmedikleri takdirde bin beşer yüz kuruş, üçüncü ve dördüncü maddeler mucibince tohum ve çekirge itlâfile mükellef efradı ahali davet vukuunda icabet ve ifayı mükellefiyet eylemedikleri ve dördüncü ve beşinci maddeler mucibince Hükûmetçe görülen lüzumu katı üzerine ücret mukabilinde sevkolunacaklar ifayı hizmetten imtina eyledikleri halde beşer yüz kuruş cezayı naktî istifasile tecziye olunurlar.

İşbu cezayı naktî vilâyet, kaza, ve nahiye merkezlerinde belediye meclisleri ve belediyesi olmayan nahiyelerde veya çiftlik oba ve sairede mensup oldukları köy ihtiyar meclisleri tarafından hükmlenir. İşbu cezayı naktiyi vermektan imtina edenlerden cezanın tahsili hakkında belediye ve ihtiyar meclislerince tanzim olunacak mazbata en büyük mülkiye memurunun işareti tahririyesile lieclittenfiz müddeiumumiliğe tevdi ve cezayı naktiler resen müddeiumumilikçe hapse tahvil olunur.

DOKUZUNCU MADDE — 7 mart 1332 tarihli çekirge kanunu mülğadır.

ONUNCU MADDE — İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

ON BİRİNCİ MADDE — İşbu kanunun ahkâmının icrasına Müdafaai Milliye, Dahiliye, Adliye, Maliye ve Ziraat vekilleri memurdur.

26 mayıs 1926

<i>Cümhuriyet Riyasetine tebliği</i>	:	27 - V - 1926 tarih ve 1/620 No. 1 tezkere ile
<i>Berayı neşir ve ilân kanununun Başvekâlete tebliğ edildiğini müşir Cümhuriyet Riyasetinden mevrut tezkerenin tarih ve numarası</i>	:	5 - VI - 1926 ve 4/481
<i>Müzakeratı ihtiva eden zabıt ceridelerinin cilt ve sayfası</i>	:	Cilt Sayfa
	:	14 37
	:	25 81,624,627 :630,643,664,675 :678
<i>İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunların numaraları</i>	:	

EK 2: ULUSLARARASI ÇEKİRGE MÜCADELE MUKAVELESİ, 20 MAYIS 1926.

— 360 —

Çekirge haberleşme ofisini kuran 20 Mayıs 1926 tarihli bağlantının daha üç yıl muteber olması için kanun

(Resmî Gazete ile neşir ve ilâm : 31/XII/1934 - Sayı : 2894)

No.
2894

Kabul tarihi
23 - XII - 1934

BİRİNCİ MADDE — Komşu Arab Hükûmetleriyle Hükûmetimiz arasında yapılan ve (Çekirge haberleşme ofisi) kuran 20 Mayıs 1926 tarihli bağlantı üç yıl için muteberdir.

İKİNCİ MADDE — Bu kanunun hükmü neşri gününden başlar.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Bu kanunun hükümlerini Hariciye ve Ziraat vekilleri yürütür.

29 kâunuevvel 1934

20 MAYIS 1926 ULUSLARARASI ÇEKİRGE MÜCADELE MUKAVELESİ

Türkiye, Filistin, Şarkî Erden, Irak ve Suriye Hükûmetleri Uluslararası çekirge istihbarat ofisinin teşkilini, çekirgeye karşı açılan savaşı müessir kılmak için bu teşekkülü faydalı görmüşler ve bu maksadla bir mukavele akdine karar vererek aşağıdaki noktalarda uzlaşmışlardır:

Madde — I.

Yüksek Âkidler, masrafları birlikte ve müsavi pay dahilinde temin edilmek ve merkezi Şamda olmak üzere, Uluslararası çekirge istihbarat ofisinin kurulmasını taahhüd ederler.

Madde — II.

Ofis, Âkid Devletler murahhaslarından mürekkep bir komitenin idare ve murakabesi altında çalışacaktır.

Bu komitenin ve ofisin teşkilât ve salâhiyetleri mukaveleye bağlı ve onun ayrılmaz bir eüzü olan iç nizamnamesile tayin edilmiştir.

Madde — III.

Kurma ve yıllık idare masrafları ikinci maddede yazılı iç nizamnamesindeki şartlara göre; Âkid Devletler tarafından temin edilir.

Madde — IV.

Âkid Devletler tarafından verilecek olan iştirak hissesi Fransa Cümhurluğunun Suriye Büyük komiserliği vasıtasile Şamda bulunan Suriye ve Büyük Lübnan bankasına verilecektir. Bu para ihtiyac halinde ofis müdürünün havaleleriyle azar azar oradan alınacaktır.

Âkid Devletler tarafından verilecek senelik ilk iştirak hissesi bu mukavelemin alâkadar Hükûmetler tarafından tasdik tarihinden itibaren üç ay içinde ödenmiş olmalıdır. Uluslararası istihbarat

No. 2652

— 361 —

31 - XII - 1934

ofisi, 8 nci madde hükümlerine göre bu üç aylık mühletin bitmesinden sonra çalışmaya başlayacaktır. Ofisin mali yılı, çalışmaya başladığı günden başlar. Gelecek seneler hisseleri mali senenin bitmesinden en az bir ay evvel ödenmiş olmalıdır. İngiliz lirası ofisin resmî parasıdır.

Madde — V.

Uluslararası mukavelesi ile iç nizamnamesi hükümlerine dair yapılacak olan değişiklik teklifleri, Yüksek Âkidler tarafından, ikinci maddede yazılı komiteye tevdi edilecektir.

Komite tarafından verilen kararlar Âkid Devletlere bildirilecek ve bu kararlar Âkid Devletlerin ekseriyeti tarafından kabul edildiği takdirde muteber olacaktır.

Madde — VI.

Mevrud mukavele üç yıllık bir devre için akdedilmiştir. Her bir devrenin bitmesinden en az bir yıl önce alâkalarını keseceklerini haber vermeyen Devletler için bu Âkid zmnen aynı bir müddetle uzatılmış olacaktır.

Madde — VII.

Diğer Devletlere haber verilebilmek üzere her Hükümet bu mukaveleye iştirak eylediğini en kısa bir müddet zarfında Fransa Cümhurluğu Büyük Komiserliğine bildirecektir.

Madde — VIII.

Her Hükümet için bu mukavenin meriyete geçmesi, mukaveleye iştirakini bildirdiği günden başlar. Ofis, ancak üç Devletin bu mukaveleye iştirakile kurulabilir.

Madde — IX.

Bu mukaveleyi imzalamayan Hükümetler, dilekleri üzerine mukaveleye girebilirler. Bu giriş dileği kendileri tarafından Fransa Cümhurluğunun Büyük Komiserliğine, ve onun vasıtasile de diğer Âkid Devletlere bildirecektir. Ancak bu Hükümet madde dörd de yazılı şartlara göre ofisin masraflarına iştirak edeceğine dair taahhüde bulunacaktır.

Madde — X.

Türkiye, Irak, Şarkî Erden, Filistin ve Suriye Hükümetleri murahhaslarla Fransa Cümhurluğu Büyük Komiserliği murahhası haiz oldukları salâhiyetle bu mukaveleyi bir nüsha olarak tanım etmişler, imzalamışlardır. Bu nüsha Fransa Cümhurluğu Büyük Komiserliğinin tomar hazinesinde saklanacak ve aslına uygun örnekleri siyasal yollar ile Yüksek Âkidlere gönderilecektir.

Şamda hazırlanmıştır.

20 Mayıs 1926

Türkiye	için	Aziz Bey, Tevfik Bey
Irak	»	Anwar Khayatt
Şarkî Erden	»	Ali Tabbara
Filistin	»	G. S. Bodkin
Suriye	»	Josph Atalla
Büyük Komiserlik	»	E. Achard

EK 3: ORJİNALLİK RAPORU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 13/07/2015</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: DOĞA, TOPLUM VE MODERN DEVLET: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YENİDEN BAKMAK</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 10/07/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">13.07.2015 Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: NEVCİHAN KARAOSMAN Öğrenci No: N11222198 Anabilim Dalı: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ Programı: SİYASET BİLİMİ Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"> YRD. DOÇ. DR. METİN YÜKSEL</p>

EK 4: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 13/07/2015</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: DOĞA, TOPLUM VE MODERN DEVLET: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE YENİDEN BAKMAK</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">13.07.2015 Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: NEVCİHAN KARAOSMAN Öğrenci No: N11222198 Anabilim Dalı: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ Programı: SİYASET BİLİMİ Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> YRD. DOÇ. DR. METİN YÜKSEL</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

